Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών

Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία

Εξ Αποστάσεως

Οι Εβραίοι στο Ιόνιο Κράτος:

Συμπερίληψη και αποκλεισμοί στον δημόσιο λόγο

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΑΡΙΤΟΣ

1224815318

Μάιος 2024

Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών

Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία

Εξ Αποστάσεως

Οι Εβραίοι στο Ιόνιο Κράτος:

Συμπερίληψη και αποκλεισμοί στον δημόσιο λόγο

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΑΡΙΤΟΣ

1224815318

Μάιος 2024

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Ανδρέας Χαρίτος, 2024**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Ανδρέας Χαρίτος γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Οι Εβραίοι στο Ιόνιο Κράτος: Συμπερίληψη και αποκλεισμοί στον δημόσιο λόγο» αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Ανδρέας Χαρίτος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη 9

Abstract 10

Κεφάλαιο 1 – Εισαγωγή 11

1.1 Εισαγωγή 11

1.2 Βιβλιογραφική ανασκόπηση και έρευνα 12

Κεφάλαιο 2 - Η μακρά ιστορία των Εβραίων της Κέρκυρας 15

2.1 Η Εβραϊκή Παρουσία στην Κέρκυρα έως τον 19ο αιώνα 15

2.1.1 Οι Εβραίοι στην οικονομική ζωή 17

2.2 Σχέσεις Εβραίων - Χριστιανών 18

2.3 Συμπέρασμα 19

Κεφάλαιο 3 – 19ος Αιώνας 20

3.1 Η εβραϊκή κοινότητα μετά το τέλος της Βενετοκρατίας 20

3.2 Οι Εβραίοι της Κέρκυρας κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας 21

Κεφάλαιο 4 – Αστική τάξη και θεσμοί 24

4.1 Οικονομικός εκσυγχρονισμός και Εβραίοι 24

4.2 «Περί Παρέδρων Νόμος» 25

4.3 Διαγραφή από τη «Borsa» 27

4.3.1 Εμπορική Λέσχη «Πρόοδος» 32

Κεφάλαιο 5 – Εβραιοφοβία και αντιεβραϊσμός 34

5.1 Αντιεβραϊκοί μύθοι 34

5.2 Έθιμα του Πάσχα 34

5.3 «Συκοφαντία του Αίματος» 36

5.4 Βεβήλωση εβραϊκού νεκροταφείου 37

Κεφάλαιο 6 – Πολιτικά δικαιώματα και «Ισραηλίτικα Χρονικά» 40

6.1 Περιορισμοί σε Εβραίους 40

6.2 «Ισραηλίτικα Χρονικά» 40

6.3 Χειραφέτηση, ισοπολιτεία, πολιτικά δικαιώματα 42

6.3.2 Κομματικοί ανταγωνισμοί και εβραϊκή χειραφέτηση 45

Κεφάλαιο 7 – Έλληνες και Εβραίοι – Μύθοι και Νεωτερικότητα 50

7.1 Έλληνες και Εβραίοι 50

7.2 Μύθοι και νεωτερικότητα 54
Συμπεράσματα 57
Πρωτογενείς Πηγές 59
Βιβλιογραφία 62
Παραρτήματα 67

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Ανδρέας Χαρίτος

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: «Οι Εβραίοι στο Ιόνιο Κράτος: Συμπερίληψη και αποκλεισμοί στον δημόσιο λόγο»

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 15 Φεβρουαρίου 2024 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: Κωνσταντίνος Δουκάκης, Επίκουρος Καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Αικατερίνη Παπαζαχαρία, Λέκτορας

Ευχαριστίες

Ιδιαίτερες ευχαριστίες χρωστάω στον Κωνσταντίνο Δουκάκη για τη βοήθεια και την καθοδήγηση που μου πρόσφερε καθώς και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, συμβάλλοντας καθοριστικά στην ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας. Ευχαριστώ θερμά τον Θεοδόση Νικολαΐδη που αφιέρωσε χρόνο προκειμένου να διαβάσει το τελικό κείμενο και να κάνει παρεμβάσεις. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στη φιλόλογο Έλενα Παπαδάτου που πρόθυμα ανέλαβε τη γλωσσική διόρθωση και τη φιλολογική επιμέλεια του κειμένου.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε όψεις του δημόσιου λόγου που αφορούσαν τους Εβραίους και την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας κατά τον 19ο αιώνα, ενός δημόσιου λόγου που αρθρώθηκε κυρίως μέσω του Τύπου κατά την τελευταία δεκαετία της ύπαρξης του Ιονίου Κράτους. Συγκεκριμένα, μελετά και αναλύει τις εντάσεις που δημιουργήθηκαν μέσα από τον οικονομικό ανταγωνισμό και τις θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές μεταξύ Χριστιανών και Εβραίων, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο εντάχθηκε το ζήτημα των Εβραίων στις ευρύτερες πολιτικές αντιπαραθέσεις της εποχής καθώς και τον ρόλο που αυτές έπαιξαν στην αναβίωση παλαιότερων θρησκευτικών στερεοτύπων.

Με αφορμή ένα περιστατικό βεβήλωσης του εβραϊκού νεκροταφείου και τη σχετική εγκύκλιο του Μητροπολίτη Κέρκυρας, τη διάλυση της εμπορικής λέσχης Κέρκυρας -μετά από μια ταραχώδη συνεδρίαση- που στόχο είχε τον αποκλεισμό των μη Χριστιανών, καθώς και την έκδοση της πρώτης ελληνικής εβραϊκής εφημερίδας, η οποία έθεσε το ζήτημα των διακρίσεων και των αποκλεισμών εις βάρος της μειονότητας και υποστήριξε το αίτημα για απόδοση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων στους Εβραίους του νησιού, καταγράφονται θέσεις και αντιθέσεις σχετικά με την έξωση των Εβραίων εμπόρων από την εμπορική λέσχη και το χρηματιστήριο της Κέρκυρας αλλά και αναφορικά με τις θρησκευτικές προκαταλήψεις και τον χριστιανικό φανατισμό μερίδας του πληθυσμού και του κατώτερου κλήρου, καθώς και την καχυποψία για τον πολιτικό ρόλο που παίζουν ή θα μπορούσαν να παίξουν οι Εβραίοι σχετικά με το καίριο ζήτημα της Ένωσης.

Λέξεις κλειδιά

Εβραίοι, Ελλάδα, αντι-Ιουδαϊσμός, αντισημιτισμός, 19ος Αιώνας, Επτάνησα, Κέρκυρα, Ιόνιο Κράτος ελληνικός Τύπος, Βρετανική Αυτοκρατορία, Ριζοσπαστικό Κόμμα, «Ισραηλίτικα Χρονικά», τελετουργική θυσία, Συκοφαντία του Αίματος.

Abstract

The present study focuses on aspects of public discourse, during the 19th century, concerning the Jews and the Jewish community of Corfu which was articulated mainly through the press in the last decade of the existence of the Ionian State. Specifically, it studies and analyzes the tensions created through economic competition and the religious and cultural differences between Christians and Jews, but also the way in which the question of the Jews was included in the broader political confrontations of the time and the role that they played in the revival of earlier religious stereotypes.

On the occasion of an incident of desecration of the Jewish cemetery and the related encyclical letter of the Greek Orthodox Bishop of Corfu, the dissolution of the Corfu commercial club -after a turbulent meeting- which aimed to exclude non-Christians, as well as the publication of the first Greek Jewish newspaper, which raised the issue of discrimination against the minority and supported the demand for full political rights for the Jews of the island, public recriminations are recorded regarding the eviction of Jewish merchants from the commercial club and stock exchange of Corfu, but also regarding the religious prejudice by a part of the population and the lower clergy, as well as the suspicion of the political role the Jews play -or could play- on the key question of the Union.

Keywords

Jews, Greece, Anti Judaism, antisemitism, 19th Century, Ionian islands, Corfu, Ionian State, Greek Press, British Empire, Radical Party «Cronaca Israelitica», ritual murder, Blood Libel.

Κεφάλαιο 1 – Εισαγωγή

1.1 Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε όψεις του δημόσιου λόγου, στον 19ο αιώνα, που αφορούσαν τους Εβραίους και την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και αρθρώθηκε κυρίως μέσω του Τύπου κατά την τελευταία δεκαετία της ύπαρξης του Ιονίου Κράτους. Συγκεκριμένα, διερευνά κατά πόσο γεννήθηκαν εντάσεις μέσα από τον οικονομικό ανταγωνισμό και τις θρησκευτικές και πολιτιστικές διαφορές μεταξύ Ελληνορθόδοξων και Εβραίων, πώς εντάσσεται το ζήτημα των Εβραίων στις ευρύτερες πολιτικές αντιπαραθέσεις της εποχής και ποιον ρόλο έπαιξαν στην αναβίωση παλαιότερων θρησκευτικών στερεοτύπων.

Εξετάζοντας πλευρές αυτού του δημόσιου λόγου, γίνεται φανερό ότι οικονομικές συγκρούσεις και ευρύτερες εθνικές και πολιτικές εντάσεις οδήγησαν στην αναβίωση μεσαιωνικών στερεοτύπων για τους Εβραίους από συγκεκριμένες μερίδες.

Ιδιαίτερα, στον βαθμό που αναπτύσσονται στη Νοτιοανατολική Ευρώπη ομογενοποιητικές εθνικές ιδεολογίες, με βασικούς πυλώνες την κοινή θρησκεία και γλώσσα, οι Εβραίοι ως διακριτή οικονομική και κοινωνικο-πολιτισμική ομάδα συχνά τοποθετούνταν στο περιθώριο αυτού του εθνικού ιδεολογικού πλαισίου και σε κάποιες περιπτώσεις αντιμετωπίζονταν ως στοιχείο υπονομευτικό για την εθνική ενότητα.

Με αφορμή ένα περιστατικό βεβήλωσης του εβραϊκού νεκροταφείου και τη σχετική εγκύκλιο του Μητροπολίτη Κέρκυρας, τη διάλυση της εμπορικής λέσχης Κέρκυρας -μετά από μια ταραχώδη συνεδρίαση- που στόχο είχε τον αποκλεισμό των μη Χριστιανών, καθώς και την έκδοση της πρώτης ελληνικής εβραϊκής εφημερίδας, η οποία έθεσε το ζήτημα των διακρίσεων και των αποκλεισμών εις βάρος της μειονότητας και υποστήριξε το αίτημα για απόδοση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων στους Εβραίους του νησιού, καταγράφονται θέσεις και αντιθέσεις σχετικά με την έξωση των Εβραίων εμπόρων από την εμπορική λέσχη και το χρηματιστήριο της Κέρκυρας, αλλά και αναφορικά με τις θρησκευτικές προκαταλήψεις και τον χριστιανικό φανατισμό μερίδας του πληθυσμού και του κατώτερου κλήρου, καθώς και την καχυποψία για τον πολιτικό ρόλο που παίζουν ή θα μπορούσαν να παίξουν οι Εβραίοι σχετικά με το καίριο ζήτημα της Ένωσης.

Στόχος μας ήταν να παραμείνει η έρευνα απαλλαγμένη από προκατασκευασμένες ιδεολογικές προσεγγίσεις περί αρμονικής συνύπαρξης ή περί της μονοσήμαντης σχέσης «καταπιεστών» και «καταπιεζομένων» και να αποφύγει να δει την ιστορία των χριστιανο-εβραϊκών σχέσεων της Κέρκυρας μέσα από το πρίσμα των αντι-εβραϊκών ταραχών του 1891, ως φάσεις μιας προδιαγεγραμμένης πορείας προς τη σύγκρουση.

Η μελέτη των πολιτικών που ακολούθησε το ελληνικό κράτος, μετά την Ένωση, για την ενσωμάτωση των εβραϊκών κοινοτήτων στο νέο πολιτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό σύστημα σε συνάρτηση με τις προϋπάρχουσες θρησκευτικές, εκπαιδευτικές, κοινωνικές και οικονομικές δομές της Κοινότητας, σε μια περίοδο που οι οικονομικές σταθερές του νησιού μεταβάλλονταν -καθώς μετατρεπόταν από ένα λιμάνι υπό την προστασία μιας εμπορικής αυτοκρατορίας σε ένα επαρχιακό λιμάνι μιας μικρής χώρας- είναι πιθανόν να φωτίσουν περαιτέρω δυναμικές των σχέσεων μεταξύ των δύο κοινοτήτων.

1.2 Βιβλιογραφική ανασκόπηση και έρευνα

Η ιστορία των Εβραίων εντάσσεται στην ελληνική ιστοριογραφία, μετά από μια μακρά περίοδο απουσίας, μόλις τη δεκαετία του 1990. Μέσα σε αυτές τις τρεις περίπου τελευταίες δεκαετίες οι μελέτες και οι ερευνητικές προσπάθειες, που αγγίζουν τόσο τις δυναμικές εντός των εβραϊκών κοινοτήτων όσο και τις σχέσεις που αναπτύσσονται με το μη εβραϊκό περιβάλλον, έχουν πολλαπλασιαστεί με την πλειονότητα αυτών των ερευνών να αφορούν την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Όσο πληθαίνουν οι σχετικές μελέτες, τόσο φωτίζονται πλευρές της ευρύτερης ελληνικής ιστοριογραφίας και ιδιαίτερα πτυχές της που άπτονται του ορισμού και του σχηματισμού της «ταυτότητας» και της πρόσληψης του «διαφορετικού».

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία φωτίζει διάφορες πτυχές της ιστορίας των Εβραίων της Κέρκυρας και γενικότερα του Ελλαδικού χώρου καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονταν από την χριστιανική πλειοψηφία και τις αρχές. Ο Dimitrios Varvaritis, ο οποίος έχει ερευνήσει τις εκφάνσεις του αντισημιτισμού στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα στο άρθρο του «The Jews have got into trouble again…': Responses to the Publication of "Cronaca Israelitica" and the Question of Jewish Emancipation in the Ionian Islands (1861-1863)» που δημοσιεύτηκε στο επιστημονικό περιοδικό «Quest, Issues in Contemporary Jewish History», αναδεικνύει τις πολυάριθμες και

ποικίλες αντιδράσεις που προκάλεσε η έκδοση της εφημερίδας «Ισραηλίτικα Χρονικά», της πρώτης εβραϊκής εφημερίδας στον ελληνόφωνο κόσμο, η οποία υποστήριζε πλήρη αστικά και πολιτικά δικαιώματα για τους Εβραίους του Ιονίου Κράτους. Η Κατερίνα Καρούνια με το άρθρο «Ψέματα και αλήθειες σε δύσκολους καιρούς, τα Ισραηλίτικα Χρονικά της Κέρκυρας», στον συλλογικό τόμο «Οι Εβραίοι στον κόσμο του νεοελληνικού διαφωτισμού και της επανάστασης 1821» παρουσιάζει την πρώτη συστηματική μελέτη της αρθρογραφίας των «Ισραηλίτικων Χρονικών» αντιπαραβάλλοντάς τη με την αντι-εβραϊκή ρητορική η οποία αναβιώνει εκείνη την περίοδο στα Επτάνησα.

Τα συλλογικά έργα «Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)» και «Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός», τα άρθρα αρκετών ιστορικών δημοσιευμένα στα «Χρονικά», στην επίσημη έκδοση του Κεντρικού Ισραηλίτικου Συμβουλίου, διερευνούν πολλαπλές εκφάνσεις της ζωής των εβραϊκών κοινοτήτων στον ευρύτερο χώρο της Ελλάδας και της Ανατολικής Μεσογείου όπως και την ανάδειξή τους σε σημαντικό οικονομικό και πολιτισμικό παράγοντα σε περιοχές με διαφορετικά συστήματα εξουσίας και διαφορετική στάση απέναντί τους.

Το «Greece: A Jewish History» της Katherine Flemming, και η διδακτορική διατριβή της Pearl Liba Preschel, «The Jews of Corfu», χαρίζουν μια ενδελεχή -όσον αφορά τον 19ο αιώνα- αποτύπωση των συλλογικών ταυτοτήτων που αναπτύσσονται εντός των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα και την Κέρκυρα και της δυναμικής που διέπει τις σχέσεις τους με τους Χριστιανούς.

Τέλος, στο «Ξενοκρατία, Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στα Επτάνησα (1815-1864)», του Σάκη Γκέκα αναλύονται οι όροι με τους οποίους δημιουργούνται οι σχέσεις εξουσίας και διαμορφώνεται η αστική τάξη στο υπό Βρετανική Προστασία Ιόνιο Κράτος, ενώ σημαντική είναι η συμβολή του ιστορικού στην ανάλυση του ρόλου της εβραϊκής κοινότητας στην οικονομική ζωή του Κράτους κατά τις παραμονές της ένωσης των Επτανήσων με την Ελλάδα στο άρθρο του «The Port Jews of Corfu and the 'Blood Libel' of 1891: A Tale of Many Centuries and of One Event».

Όσον αφορά τις πρωτογενείς πηγές η «Gazzetta Jonia», η επίσημη εφημερίδα του Ιόνιου Κράτους αποτελεί πλούσια πηγή σχετικά με την διοίκηση, την οικονομία και την πολιτική του Κράτους σε σχέση με την εβραϊκή μειονότητα, ενώ η μελέτη των εφημερίδων που εκδίδονταν στην Κέρκυρα, Κεφαλλονιά και τη Ζάκυνθο και συνδέονταν με τις πολιτικές μερίδες της εποχής δίνουν τη

δυνατότητα στον ερευνητή να αποκωδικοποιήσει τις διαφορετικές στάσεις απέναντι στο ζήτημα της εβραϊκής χειραφέτησης αναλογικά με τις θέσεις τους πάνω στα εθνικά και κοινωνικά ζητήματα της Επτανήσου σε μια περίοδο πολιτικών εντάσεων και ανακατατάξεων.

Οι πρωτογενείς πηγές που χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο ήταν ο Τύπος της εποχής συνδυαστικά με κείμενα περιηγητών, οι οποίοι βρέθηκαν στα Ιόνια νησιά και ασχολήθηκαν με την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τις σχέσεις της με τον υπόλοιπο πληθυσμό και τις αρχές, καθώς και βιβλία και φυλλάδια που αφορούσαν το «εβραϊκό ζήτημα» και κυκλοφορούσαν στην περιοχή κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Κοινό σημείο των εφημερίδων που μελετήθηκαν ήταν ότι το περιεχόμενό τους αποτελούνταν κατά βάση από άρθρα γνώμης των συντακτών τους, αγορεύσεις πολιτικών προσώπων -συνήθως στην Ιόνιο Βουλή- και επιστολές επιδοκιμασίας ή διαμαρτυρίας από άτομα και συλλογικότητες. Ένα σημαντικό μέρος της ύλης τους αφορούσε εξωτερικές ειδήσεις από την Ευρώπη, τη Ρωσία και το Ελληνικό Βασίλειο, ενώ η τοπική ειδησεογραφία καταλάμβανε συνήθως το ¼ της ύλης, τοποθετημένη στην τελευταία σελίδα και υπό τον τίτλο «Διάφορα». Άλλο σημαντικό κοινό σημείο τους κατά την περίοδο που αφορά η έρευνα ήταν η πρόταξη στον ένα ή στον άλλο βαθμό του ενωτικού οράματος και των εθνικών πόθων των Επτανησίων. Από την άλλη θα μπορούσαν να τοποθετηθούν σε τρεις διακριτές κατηγορίες: σε αυτές που ήταν ή θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν φιλοκυβερνητικές· σε αυτές που ήταν συνδεδεμένες με ή εκδίδονταν από τους «παλαιούς» ή «αληθείς» Ριζοσπάστες και ήταν γενικά φιλικά διακείμενες στην εβραϊκή κοινότητα και τις επιδιώξεις της· και σε αυτές που πρόσκεινται στους «Νέους» Ριζοσπάστες ή «Ενωτιστές» και υιοθετούσαν έναν περιφρονητικό, απορριπτικό και σε πολλές περιπτώσεις ανοιχτά εχθρικό λόγο, που συχνά έβλεπε με καχυποψία τα κίνητρα και αμφισβητούσε την «ελληνικότητα» της θρησκευτικής μειονότητας. Ξεχωριστή περίπτωση αποτελεί η Gazzetta Jonia», η οποία αποτελούσε την επίσημη εφημερίδα του Ιόνιου Κράτους. Σε αυτή δημοσιεύονταν όλοι οι νόμοι, τα διατάγματα και οι αποφάσεις της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας καθώς και δικαστικές αποφάσεις ή στοιχεία σχετικά με τα δημόσια οικονομικά και την οικονομία του Κράτους· οι αναφορές της σε ζητήματα ειδησεογραφικού περιεχομένου περιορίζονταν σε ορισμένες εξωτερικές ειδήσεις, ενώ δεν περιλαμβάνονταν άρθρα γνώμης.

Μέσα από την επεξεργασία και την ανάλυση των ιστορικών πηγών, με τη βοήθεια της σχετικής βιβλιογραφίας, έγινε προσπάθεια να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το ζήτημα της εβραϊκής χειραφέτησης εντάσσεται στον δημόσιο λόγο ως μέρος της ευρύτερης πολιτικής αντιπαράθεσης που αναπτύσσεται σε έναν τόπο με ιδιαίτερο διοικητικό καθεστώς -όπως ήταν αυτό του Ιονίου Κράτους- σε μια περίοδο ανακατατάξεων σαν αυτή της τελευταίας πενταετίας της ύπαρξής του. Παράλληλα, μέσα από τη μελέτη των κοινωνικών συνθηκών της εποχής έγινε προσπάθεια να διερευνηθεί ο βαθμός που υιοθετήθηκαν συμπεριληπτικές, υποστηρικτικές ή αντι-Ιουδαϊκές και αντισημιτικές στάσεις και να εξαχθούν συμπεράσματα που θα επεξηγούν τα κίνητρά τους και τις περιστάσεις.

Κεφάλαιο 2 - Η μακρά ιστορία των Εβραίων της Κέρκυρας

2.1 Η Εβραϊκή Παρουσία στην Κέρκυρα έως τον 19ο αιώνα

Η πρώτη αναφορά σε εβραϊκή παρουσία στην Κέρκυρα γίνεται από τον Εβραίο περιηγητή Βενιαμίν της Τουδέλης (Tudela[1]), ο οποίος στο πέρασμά του από την Κέρκυρα το 1147 κατέγραψε την ύπαρξη ενός μόνο Εβραίου: ενός βαφέα με το όνομα Ιωσήφ[2]. Οι πρώτες ασφαλείς μαρτυρίες για την ύπαρξη εβραϊκών κοινοτήτων στην Κέρκυρα, οι οποίες αριθμούσαν έναν ικανό αριθμό μελών και διέθεταν μια σχετική δύναμη, ώστε να μπορούν να απευθύνονται στις Αρχές και να διεκδικούν την προστασία τους, ανάγονται το αργότερο στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα. Κατά την περίοδο της Ανδεγαυϊκής κυριαρχίας στο νησί (1267-1386), εκδίδονται διατάγματα προς τις τοπικές αρχές με στόχο την προστασία των Εβραίων από κρατικές αυθαιρεσίες, όπως οι εκτελέσεις στο εβραϊκό κοιμητήριο, η παραβίαση της αργίας του Σαββάτου, η υποχρέωσή τους να εργάζονται -χωρίς αποζημίωση- στα κάτεργα ή να υπηρετούν ως δήμιοι. Παράλληλα, αναγνωρίζεται η ισονομία Εβραίων και Χριστιανών και το δικαίωμα των πρώτων να ασκούν τις θρησκευτικές τους γιορτές και αργίες[3].

[1] Πόλη της σημερινής Ισπανίας.
[2] Markus N. Adler, *The itinerary of Benjamin Tudela*, Oxford University Press, London, 1907, σ. 10.
[3] Νίκος Γ. Μοσχονάς, «Η εβραϊκή διασπορά στο Ιόνιο (12ος - 16ος αιώνας)» στο: *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2008, σ. 102.

Το 1386 μεταξύ της εξαμελούς επιτροπής που διαπραγματεύτηκε την ενσωμάτωση της Κέρκυρας στη Βενετική Πολιτεία υπήρχε και ένας επιφανής Εβραίος του νησιού, ενώ τον επόμενο χρόνο επικυρώθηκαν με διάταγμα τα προηγούμενα προνόμια της εβραϊκής κοινότητας και ορίστηκαν οι χρηματικές υποχρεώσεις της προς τη διοίκηση[4]. Τον 15ο και τον 16ο αιώνα ο πληθυσμός των Εβραίων αυξάνεται σταθερά, κυρίως εξαιτίας της εγκατάστασης εβραϊκών οικογενειών από την Ισπανία και την Ιταλία, αρχικά μετά το γνωστό βασιλικό διάταγμα του 1492 και περίπου πενήντα χρόνια αργότερα, το 1540, μετά τον διωγμό τους από την περιοχή της Απουλίας[5] από τις αρχές του Βασιλείου της Νάπολης. Έτσι, στις πιέσεις που δέχονται οι εγκατεστημένοι Εβραίοι του νησιού από την χριστιανική πλειονότητα και τις διοικητικές αρχές προστίθενται και εντάσεις μεταξύ των ελληνόφωνων Ρωμανιωτών και των νεοαφιχθέντων ισπανόφωνων και ιταλόφωνων Εβραίων[6].

Στις αρχές του 16ου αιώνα θα παρουσιαστεί και το πρόβλημα της εγκατάστασης των Εβραίων της Κέρκυρας, όταν μετά από οχυρωματικές εργασίες που γίνονται στο φρούριο της πόλης οι Εβραίοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να διασκορπιστούν έξω απ' αυτό, όπου κατοικούν σε διάφορες γειτονιές και συνοικίες, αναμεμειγμένοι με τους Χριστιανούς. Η εξέλιξη αυτή θα αποτελέσει και την αιτία για επανειλημμένα διαβήματα από τους Κερκυραίους προς την κεντρική βενετική διοίκηση με στόχο τον περιορισμό των Εβραίων σε ξεχωριστή συνοικία, κατά προτίμηση στα πρότυπα του Ghetto Novo της Βενετίας[7], καθώς η ανάμειξή τους με τους Χριστιανούς και η εγκατάστασή τους κοντά στις εκκλησίες «προσέβαλλαν τους θείους νόμους»[8]. Τελικά, στις αρχές του 17ου αιώνα η πλειοψηφία των Εβραίων θα εγκατασταθεί στα όρια της περιοχής που θα αποτελέσει την εβραϊκή συνοικία για τους επόμενους αιώνες. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι η εβραϊκή συνοικία δε θα αποκτήσει τα χαρακτηριστικά περίκλειστου ghetto όπως η αντίστοιχη της Βενετίας ούτε είχε σαφώς καταγεγραμμένα όρια. Κάποιες εβραϊκές οικογένειες θα συνεχίσουν να ζουν σε άλλες γειτονιές σε σπίτια που τους νοίκιαζαν Χριστιανοί, αλλά και

[4] Στο ίδιο, σ. 103.
[5] Ιωάννης Ρωμανός, «Η εβραϊκή κοινότης της Κέρκυρας» στο: *Χρονικά*, τμ. ΚΔ΄, τχ. 174, Αθήνα, 2001, σ. 15-16.
[6] Katherine Flemming, Greece: A Jewish History, Princeton University Press, Πρινστον, 2007, σ. 34-41.
[7] Νίκος Καραπιδάκης, «Για την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας», στο: *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2008.
[8] Έλλη Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, «Οι Εβραίοι της Κέρκυρας επί Βενετοκρατίας», στο: *Χρονικά*, τμ. 33, τχ. 230 Αθήνα, 2016, σ. 5.

Χριστιανοί θα εγκαθίστανται εντός της εβραϊκής συνοικίας, όπου μαζί με τις δύο συναγωγές, (μία «ελληνική» και μια «ισπανική» ή «απουλική»), υπήρχαν και έξι ορθόδοξες εκκλησίες[9].

2.1.1 Οι Εβραίοι στην οικονομική ζωή

Οι προσπάθειες των Κερκυραίων να περιοριστούν οι εβραϊκές δραστηριότητες και ιδιοκτησίες σε ένα καθορισμένο κομμάτι της πόλης οφείλονταν και σε οικονομικούς λόγους, καθώς έβλεπαν ανταγωνιστικά την ανάπτυξη των εμπορικών δραστηριοτήτων των Εβραίων[10]. Ήδη από τον 15ο αιώνα σημειώνεται σημαντική αύξηση των εβραϊκών ιδιοκτησιών στο νησί, σε βαθμό που εκφράζονταν φόβοι ότι η συσσώρευση ακίνητης περιουσίας στα χέρια των Εβραίων θα ανέτρεπε τις ισορροπίες και θα οδηγούσε τον υπόλοιπο πληθυσμό σε ένα καθεστώς εξάρτησης από τα εύπορα μέλη της κοινότητάς τους[11].

Πράγματι, η οικονομική ευρωστία κάποιων Εβραίων τους επέτρεψε να εξελιχθούν σε σημαντικό παράγοντα της οικονομικής ζωής του νησιού και συχνά να επιτυγχάνουν κάποια κοινωνικά ή άλλα οφέλη και προνόμια[12]· για παράδειγμα, όταν οι Βενετοί μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) αποφασίζουν τον εκτοπισμό των Εβραίων από τις κτήσεις τους, η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας εξαιρείται, μιας και (καθώς κατείχε και την αποκλειστικότητα του εμπορίου μεταξύ του νησιού και του Αυλώνα) θεωρήθηκε ιδιαίτερα σημαντική για την οικονομία του τόπου. Άλλωστε, τα μέλη της είχαν τη δυνατότητα εξαγοράς της υποχρέωσης να φέρουν διακριτικό σήμα, ενώ το 1572 διεκδίκησαν το προνόμιο παραμονής και εμπορίου στην ίδια τη Βενετία[13].

Γενικά, οι Εβραίοι της Κέρκυρας ασχολούνταν με εμπορικές, μεταποιητικές και χρηματιστικές δραστηριότητες, όπως ο έντοκος δανεισμός· αυτή θεωρείται και η πιο προσοδοφόρα δραστηριότητά τους με σημαντικό ποσοστό των κερδών τους να αποτελούν αποτέλεσμα τοκοληψίας, ενώ σύμφωνα με τα αρχεία της Βενετικής Διοίκησης το 53,7% των επίσημων

[9] Αφροδίτη Αγοροπούλου-Μπιρμπίλη, «Η εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας» στο: *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2008, σ. 129-131.
[10] Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, ό.π.
[11] Μοσχονάς, ό.π., σ. 107.
[12] Χρήστος Δεσύλλας, «Η Συμβολή της εβραϊκής Κοινότητας Κέρκυρας στην Ανάπτυξη δομών εγχρήματης πίστης» στο: *Χρονικά*, τμ. Μ΄, τχ. 216, Αθήνα, 2008, σ.4.
[13] Μοσχονάς, ό.π., σ. 113.

κατασχέσεων μεταξύ ιδιωτών είχε γίνει από Εβραίους, κάτι που αύξανε την καχυποψία εις βάρος τους[14].

Παράλληλα, ασκούσαν τον ρόλο του μεσίτη σε αγοροπωλησίες κυρίως λαδιού, κρασιού και δημητριακών και συμμετείχαν στη διαδικασία επανίδρυσης και λειτουργίας στην Κέρκυρα του τραπεζικού – ενεχυροδανειστικού ιδρύματος Monte di Pieta[15]. Τέλος, διακρίθηκαν στο επάγγελμα του ιατρού, ενώ εκτός από τους εύπορους και πλούσιους Εβραίους, υπήρχαν και τεχνίτες, χωρικοί και αχθοφόροι[16], που ανήκαν σε φτωχότερα στρώματα.

2.2 Σχέσεις Εβραίων - Χριστιανών

Παρά τη σημαντική οικονομική και κοινωνική θέση που κατείχαν οι Εβραίοι, δεν ήταν λίγες οι φορές που έπεφταν θύματα εχθρικής συμπεριφοράς εκ μέρους του χριστιανικού πληθυσμού, ενώ ορισμένες αντιεβραϊκές ενέργειες είχαν πάρει χαρακτήρα εθίμου, όπως ο λιθοβολισμός της εβραϊκής συνοικίας κυρίως κατά τη Μεγάλη Εβδομάδα, με τη Βενετική Σύγκλητο να αναγκάζεται να ορίσει σχετικούς κανόνες, οι οποίοι προέβλεπαν ότι ο λιθοβολισμός μπορεί να γίνεται μόνο με μέτρο και μόνο όταν οι χριστιανικές λιτανείες περνούσαν μπροστά από την εβραϊκή συνοικία[17].

Όπως συνέβαινε και σε άλλες βενετικές κτήσεις, οι Εβραίοι της Κέρκυρας ήταν αναγκασμένοι να έχουν ραμμένο στα ρούχα τους ένα κίτρινο στρογγυλό διακριτικό, κάτι που, αν κρίνουμε από τις φορές που το θέμα αναφέρεται από τις κερκυραϊκές αρχές προς τη βενετική διοίκηση, οι Εβραίοι συχνά απέφευγαν να τηρούν και οι Χριστιανοί πεισματικά επέμεναν να εφαρμόζεται[18].

Παράλληλα με τις προσπάθειες των Κερκυραίων να περιορίσουν - απομονώσουν τους Εβραίους σε συγκεκριμένη συνοικία, υπήρχαν και περιπτώσεις που ζητούσαν τον αποκλεισμό τους από το πηγάδι της πόλης και την αγορά[19], ενώ δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις σύλησης του εβραϊκού νεκροταφείου, όπως και αυτές των ταπεινώσεων και των βιαιοπραγιών κατά της μειονότητας, οι

[14] Δεσύλλας, ό.π., σ. 4-5.
[15] Στο ίδιο, σ. 5.
[16] Στο ίδιο, σ. 5-7.
[17] Μοσχονάς, ό.π., σ. 103-104.
[18] Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, ό.π., σ. 3-4.
[19] Ρωμανός, ό.π., σ. 17.

οποίες ανάγκασαν τις Αρχές να ορίσει βαριές ποινές -μέχρι και εκείνη του θανάτου- σε όσους παρενοχλούσαν τους Εβραίους[20].

Το γνωστό περιστατικό του επεισοδιακού γάμου του Κερκυραίου ευγενή Σπυρίδωνος Βούλγαρη με τη νεαρή κόρη του πλούσιου Εβραίου εμπόρου Βιβάντε είναι ενδεικτικό της ανταγωνιστικής στάσης των Χριστιανών απέναντι στην εβραϊκή κοινότητα, καθώς το χριστιανικό πλήθος έπαιξε ενεργό ρόλο, προκειμένου η κοπέλα με συνοπτικές διαδικασίες να βαφτιστεί και να παντρευτεί, αποτρέποντας τις βενετικές αρχές και την οικογένειά της να εμποδίσουν τον γάμο[21], εκφράζοντας παράλληλα συναισθήματα αντιεβραϊκού φανατισμού. Το γεγονός πήρε μάλιστα χαρακτήρα λαϊκού μύθου, αναπαράγοντας αντιεβραϊκά στερεότυπα[22].

2.3 Συμπέρασμα

Το 1588 στην Κέρκυρα κατοικούσαν 400 Εβραίοι[23], ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει ο Ρωμανός, το 1663 μαρτυρείται η ύπαρξη 500 εύπορων εβραϊκών οικογενειών και το 1760 ο εβραϊκός πληθυσμός του νησιού αριθμούσε 1171 μέλη, δηλαδή το ένα όγδοο του πληθυσμού της πόλης[24]. Σε κάθε περίπτωση αποτελούσαν μια πληθυσμιακή ομάδα, η οποία ενεργούσε στο πλαίσιο μιας κλειστής κοινότητας και την οποία η χριστιανική πλειοψηφία, αντιμετώπιζε ως ξένο και παρείσακτο στοιχείο παρά την οικονομική και κοινωνική επιτυχία που σημείωναν ορισμένα από τα μέλη της. Η διαφορετικότητα της κοινότητας και η κοινωνική περιχαράκωση ενίσχυαν την απορριπτική διάθεση της χριστιανικής πλειοψηφίας, ενώ η παρέμβασή της στην οικονομία, ο πλουτισμός κάποιων μελών της και η άσκηση της τοκογλυφίας ενέτειναν την εχθρότητα εις βάρος της και -όχι σπάνια- τη μετέτρεπαν σε αποδιοπομπαίο τράγο και στόχο των Αρχών και των Χριστιανών κατοίκων[25].

Από την άλλη, η εξαίρεση των Εβραίων της Κέρκυρας από την απόφαση απομάκρυνσης όλων των Εβραίων από τις βενετικές κτήσεις, η συμμετοχή τους στις επίσημες κρατικές τελετές και η

[20] Στο ίδιο σ. 19.
[21] Στο ίδιο σ. 19-21.
[22] Καραπιδάκης, ό.π., σ. 153-154.
[23] Μοσχονάς, ό.π., σ. 118.
[24] Ρωμανός, ό.π., σ. 19.
[25] Μοσχονάς, ό.π., σ. 119.

αισθητά καλύτερη θέση τους σε σχέση με άλλες πόλεις[26], η επιβεβαίωση των προνομίων της Κοινότητας το 1578, η εισαγωγή σκληρών ποινών για το έγκλημα της βεβήλωσης εβραϊκών κοιμητηρίων το 1614, αλλά και το γεγονός ότι, παρά την απόφαση των βενετικών αρχών για περιορισμό των Εβραίων σε συγκεκριμένη συνοικία ήδη από το 1406, μέχρι και το 1596 διατυπώνονται επαναλαμβανόμενα αιτήματα των Χριστιανών του νησιού για να εφαρμοστεί ο νόμος, αποκαλύπτουν ότι και οι Εβραίοι είχαν τους δικούς τους τρόπους παρέμβασης και επηρεασμού των βενετικών αρχών, ότι είχαν εμπιστοσύνη στις πρωτοβουλίες που αναλάμβαναν για την προστασία των δικαιωμάτων τους και ότι συχνά η Βενετία αναγκαζόταν να παίξει εξισορροπητικό ρόλο, προσπαθώντας να προστατέψει τους Εβραίους του νησιού, χωρίς να αποξενωθεί από την ντόπια χριστιανική πλειοψηφία[27].

Κεφάλαιο 3 – 19ος Αιώνας

3.1 Η εβραϊκή κοινότητα μετά το τέλος της Βενετοκρατίας

Οι διάφοροι περιορισμοί και οι διακρίσεις σε βάρος της εβραϊκής κοινότητας, που ίσχυαν στην μακραίωνη περίοδο της Βενετοκρατίας στην Κέρκυρα, διατηρήθηκαν μέχρι την κατάληψη του νησιού από τους δημοκρατικούς Γάλλους (1797-1799), οι οποίοι παραχώρησαν πλήρη δικαιώματα και ισονομία στην εβραϊκή κοινότητα[28]. Μάλιστα, η απόφαση των Γάλλων να συμπεριληφθούν και δύο εκπρόσωποι της εβραϊκής κοινότητας στο Προσωρινό Συμβούλιο της πόλης είχε σαν αποτέλεσμα την αντίδραση μερίδας Χριστιανών. Αρχικά, ένας εκ των δύο Χριστιανών ιερέων που συμμετείχαν στο Συμβούλιο την επαύριο της πρώτης συνεδρίασής του υπέβαλε την παραίτησή του με την πρόφαση ότι ιεροί κανόνες του απαγορεύουν να εμπλέκεται στα κοινά, αφού πρώτα όμως άφησε να εννοηθεί ότι ο πραγματικός λόγος της αποχώρησής του ήταν «το αἶσχος, τό ὁποῖον ᾐσθάνετο προσγινόμενον εἰς αὐτόν να παρακαθίσῃ πλησίον ἑβραίων» ενώ η επόμενη συνεδρίαση κατέληξε σε ταραχές και εκδίωξη των Εβραίων εκπροσώπων μετά από

[26] Preschel, ό.π., σ. 45-46.
[27] Dimitrios Varvaritis, «‘The Jews have got into trouble again…’, Responses to the Publication of Cronaca Israelitica and the Question of Jewish Emancipation in the Ionian Islands (1861-1863)», *Quest, Issues in Contemporary Jewish History*, τχ. 7, Ιούλιος 2014, σ. 33.
[28] Ρωμανός, ό.π., σ. 21.

παρότρυνση ενός Χριστιανού ράφτη καθώς και σε γενικευμένη καταδίωξη των Εβραίων, που κλείστηκαν στα σπίτια τους ή αναζήτησαν προστασία στο φρούριο. Η τάξη τελικά επιβλήθηκε σχετικά εύκολα με την παρέμβαση Γάλλων στρατιωτών και οι δύο Εβραίοι αποκαταστάθηκαν στο Συμβούλιο[29].

Τα πολιτικά δικαιώματα και την ισονομία των Εβραίων επιβεβαίωσαν και οι αυτοκρατορικοί Γάλλοι, οι οποίοι κατέλαβαν το νησί το 1807[30]. Η κατοχύρωση πλήρων δικαιωμάτων για τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας δεν τους έκανε συμπαθέστερους στους Κερκυραίους, αλλά πιθανόν να λειτούργησε αντίστροφα[31], με τον τοπικό αστυνομικό διοικητή να αναγκάζεται να εκδώσει διαταγή ένα χρόνο αργότερα, μετά από αναφορές για επιθέσεις σε μέλη της μειονότητας, ότι «ἀπό τοῦ νῦν» απαγορεύεται η με οποιοδήποτε τρόπο παρενόχληση όσων «ὁμολογοῦν τήν Ἰουδαϊκήν θρησκείαν»[32].

Μεταξύ των δύο περιόδων γαλλικής κυριαρχίας, και πριν την εγκαθίδρυση της «Ιονίου Πολιτείας», το νησί πολιορκήθηκε και καταλήφθηκε από τις δυνάμεις των Ρωσοτούρκων. Στη διάρκεια της πολιορκίας οι Εβραίοι βοήθησαν πολύ τους Γάλλους, κάτι που καταδίκασε και ο Πέτρος Βούλγαρης στο «Diario» του. Σύμφωνα με τον ίδιο, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας Εβραίοι διέδιδαν ότι στα Ιόνια Νησιά επρόκειτο να ιδρυθεί η «Ιουδαϊκή Δημοκρατία»[33].

3.2 Οι Εβραίοι της Κέρκυρας κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας

Κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας (1815-1864), η κατάσταση των Εβραίων του νησιού χειροτέρεψε στον βαθμό που έχασαν τα πολιτικά τους δικαιώματα και αποκλείστηκαν από τις δημόσιες θέσεις[34]. Η εκδιδόμενη στο Λονδίνο εφημερίδα «Jewish Chronicle», η οποία δημοσίευε συχνά ανταποκρίσεις σχετικά με την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας, θα γράψει το

[29] Εμμανουήλ Ροδοκανάκης, *Ο Βοναπάρτης και αι Ιόνιοι Νήσοι (1797-1816),* Εταιρεία προς Ενίσχυσιν των Επτανησιακών Μελετών, Κέρκυρα, 1937, σ. 58-60.
[30] Δεσύλλας, ό.π., σ. 4.
[31] Preschel, ό.π., σ. 51.
[32] Ρωμανός, ό.π.
[33] Αθανάσιος Τσίτσας, *Το Diario της πολιορκίας της Κέρκυρας από τους Ρωσοτούρκους (1798-1799) γραμμένο από τον Πέτρο Βούλγαρη,* Εταιρία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα, 1989, σ. 11.
[34] «Αφιέρωμα στην Ισραηλίτικη κοινότητα Κέρκυρας», στο: *Χρονικά*, τχ. 20, Αθήνα, 1979, σ.4.

1845 ότι οι Έλληνες δε χάνουν ευκαιρία να κακομεταχειριστούν τους Εβραίους[35]· το 1856 θα γράψει για τους προπηλακισμούς και την κακομεταχείριση που δέχθηκε ένας Εβραίος από τα Γιάννενα καθώς μετέφερε ένα παιδί στην οικογένειά του στην Κέρκυρα, όταν κατά τον πλουν προς το νησί το παιδί θα τραβήξει την προσοχή των επιβατών και γρήγορα θα εγερθούν υποψίες και θα διαδοθεί η φήμη εντός του πλοίου ότι επρόκειτο για ένα χριστιανόπουλο που είχε απαχθεί από τον Εβραίο[36]· το 1858 ένας ανταποκριτής θα γράψει ότι ο εβραϊκός πληθυσμός της Κέρκυρας βρίσκεται στο έλεος των μισαλλόδοξων Επτανησίων, χωρίς καμιά προστασία είτε από την αγγλική είτε από την τοπική κυβέρνηση, ενώ το νομοθετικό σώμα του Ιονίου Κράτους αρνείται να περάσει οποιονδήποτε νόμο υπέρ τους[37]. Το 1859 ο «Παρατηρητής» θα αναδημοσιεύσει είδηση της «Jewish Chronicle» ότι ο Moses Montefiore απέστειλε αναφορά στον Ύπατο Αρμοστή του Ιονίου Κράτους, προκειμένου να λάβει μέτρα, καθώς, όπως αναφέρει, ήταν «πρόδηλος ἡ οἰκτρά ἐν Ἑπτανήσῳ θέσις τῶν ἑβραίων»[38]. Ο γνωστός Αγγλο-Εβραίος φιλάνθρωπος, που είχε επισκεφθεί την Κέρκυρα το 1855, είχε γίνει δεκτός από την εκεί εβραϊκή κοινότητα με τιμητικές εκδηλώσεις και είχε συνομιλήσει με τον Αρμοστή Young για τις παρενοχλήσεις που δέχονται οι Εβραίοι από τους Έλληνες[39]. Παράλληλα, η Ντόρα Ντ' Ιστρια[40] υποστήριζε -στο βιβλίο της που εκδόθηκε το 1859- ότι «Ἡ συνοικία τῶν Ἰουδαίων ἀπεχθής ἕνεκα τῆς ῥυπαρότητος, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ βρετανική ἀνεξιθρησκεία δεν ἴσχυσε να καταστήσῃ τους Ἑβραίους εὐαισθήτους πρός πᾶν τό συντεῖνον πρός εὐζωίαν»[41]. Το 1860 ο «Παρατηρητής» θα αναρωτηθεί πώς είναι δυνατόν την ώρα που Εβραίοι καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις σε χώρες της Ευρώπης, ακόμα και στη Ρωσία, και απολαμβάνουν στο Ελληνικό Βασίλειο πλήρη πολιτικά δικαιώματα στο Ιόνιο Κράτος όχι μόνο δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα «ἀλλά δέν δύνανται νά ζητήσωσι ἀπό τά καφφενεῖα μας ἕν ποτήριον ὕδατος διότι και τοῦτο τοῖς ἀρνοῦνται, δέν δύναται νά περιπατήσωσι ἡσύχως ἐκτός τῆς

[35] Σάκης Γκέκας, *Ξενοκρατία, Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στα Επτάνησα (1815-1864),* Εκδόσεις ΕΑΠ, Αθήνα, 2021, σ. 257.
[36] Preschel, ό.π., σ. 53-54.
[37] Preschel, ό.π., σ. 52.
[38] «Διάφορα», *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 4 Απρ. 1859, σ. 4.
[39] Μετά από αυτή την συνάντηση η Γερουσία κατόπιν παρέμβασης του Αρμοστή θα αποφασίσει να καλύψει τα 2/3 του προϋπολογισμού της Ταλμούδ Τορά. Preschel, ό.π., σ. 71.
[40] Ψευδώνυμο της Ελένης Γκίκα, Ρουμάνας φιλέλληνος συγγραφέα, που δημοσίευσε μελέτες για τα Ιόνια νησιά.
[41] Dora d'Istria, *Αι Ιόνιοι νήσοι υπό την δεσποτείαν της Ενετίας και την Αγγλικήν προστασίαν και η εν αυταίς ελληνική ποίησις μετά περιλήψεώς τινος της αρχαίας αυτών ιστορίας*, Αθήνα, 1859, σ. 98.

πόλεως διότι τούς λιθοβολοῦσι, δέν δύνανται ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν χωροφυλάκων νά θάψωσιν τούς νεκρούς των, διότι μύριας λαμβάνουσι προσβολάς»[42].

Πέρα όμως από τη στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, τους θεσμικούς και μη αποκλεισμούς, τις διακρίσεις σε βάρος τους και τις προκαταλήψεις μερίδας του πληθυσμού εναντίον τους, είναι γεγονός ότι την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας το βιοτικό επίπεδο των Εβραίων, όπως και του συνολικού πληθυσμού, βελτιώθηκε. Ο H.J.W. Jervis γράφει το 1852 ότι οι Εβραίοι βρίσκονται σε όλα τα επίπεδα της εμπορικής ζωής της πόλης από τα χαμηλότερα μέχρι τα υψηλότερα[43] και μονοπωλούν το λιανικό εμπόριο μεταξύ των νησιών κάτω από την εξουσία των Βρετανών[44]· έτσι, η εβραϊκή συνοικία -«ρυπαρή» ή μη- στεγάζει μια ανώτερη τάξη εμπόρων κυρίως υφασμάτων και λινών, μια μεσαία τάξη τεχνιτών, κυρίως ραπτών, και πολυάριθμες κατώτερες τάξεις που εμπορεύονται παλιά ρούχα, είναι αχθοφόροι ή ναύτες και σύμφωνα με την Jewish Chronicle έχουν καταφέρει να ζουν σε άνετες συνθήκες -ακόμα και να πλουτίσουν- εν μέσω ενός πολύ φτωχού πληθυσμού[45].

Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1829 ο εβραϊκός πληθυσμός ανερχόταν στα 1838 άτομα που κατοικούσαν σε 186 σπίτια, σε 38 εκ των οποίων κατοικούσαν μαζί με 266 Χριστιανούς. Από τα 488 μέλη της κοινότητας που εργάζονταν 96 ήταν ράπτες, 76 έμποροι, 40 έμποροι ψιλικών, 39 αχθοφόροι, 34 παλιατζήδες, ενώ άλλοι καταγράφονται ως εμπορορά̓πτες, βυρσοδέψες, καταστηματάρχες, καρεκλάδες και άλλα[46]. Η ενασχόλησή τους με τον δανεισμό παρέμενε σημαντική, καθώς στο 37,6% των περιπτώσεων στις πράξεις δανεισμού με διάρκεια 2-4 μηνών που είναι καταγεγραμμένες για την περίοδο 1837-1841 οι δανειστές ήταν Εβραίοι[47]. Η απογραφή του 1853 κατέγραψε περίπου 2.500 Εβραίους και μη δημογραφικές πηγές κάνουν λόγο για 4.500 με 6.000 Εβραίους στην Κέρκυρα την ίδια περίπου περίοδο[48]. Προκειμένου να γίνει ευκολότερα κατανοητός ο σημαντικός ρόλος της κοινότητας στην οικονομική ζωή της πόλης λίγο πριν την

[42] «*Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 30 Ιουλ./ 11 Αυγ. 1860, σ. 1.
[43] H.J.W. Jervis, *History of the island of Corfu and of the Republic of the Ionian Islands*, Λονδίνο, 1852, σ. 261.
[44] Στο ίδιο, σ. 262.
[45] Γκέκας, ό.π., σ. 257.
[46] Αγοροπούλου-Μπιρμπίλη, ό.π., σ. 132-133.
[47] Δεσύλλας, ό.π., σ. 5.
[48] Sakis Gekas, «The Port Jews of Corfu and the 'Blood Libel' of 1891: A Tale of Many Centuries and of One Event», *Jewish Culture and History*, τμ. 7, τχ. 1-2, 2004, σ. 177.

Ένωση[49], έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι Εβραίοι αποτελούσαν το 47% του συνόλου των εργατών, το 40% του συνόλου των εμπόρων, το 27.5% των μικροπωλητών και των καταστηματαρχών και το 22% των τεχνιτών.

Κεφάλαιο 4 – Αστική τάξη και θεσμοί

4.1 Οικονομικός εκσυγχρονισμός και Εβραίοι

Στο ετερόκλητο εμπορικό σώμα της πρωτεύουσας του Ιονίου Κράτους, ο ρόλος των Εβραίων ήταν πολύπλευρος: αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της οικονομίας του λιμανιού, διατηρούσαν εμπορικά δίκτυα με Εβραίους άλλων λιμανιών, όπως η Βενετία και η Τεργέστη, ήταν πρωτοπόροι στον ιδιαίτερα επικερδή τομέα της ναυτασφάλισης με την ίδρυση ή τη συμμετοχή σε μετοχικές εταιρείες του κλάδου[50], κυριαρχούσαν στον πιστωτικό τομέα[51] όπως και στις εξαγωγές ελαιολάδου[52] και γενικά είχαν κατακτήσει μια προνομιούχα θέση στις εμπορικές υποθέσεις[53].

Έχει υποστηριχθεί ότι η έννοια της προόδου είναι κομβική, προκειμένου να γίνει κατανοητός ο χαρακτήρας της κυρίαρχης ιδεολογίας που μεταφέρει η βρετανική παρουσία στο νέο «προστατευόμενο» μέλος της Αυτοκρατορίας. «Η "πρόοδος" […] αποτελεί τη λέξη-κλειδί στη ρητορική των βρετανών αρμοστών αλλά και όσων αισθάνονται […] φορείς του "νέου πνεύματος" που φέρνει η βρετανική εποχή»[54]. Ο στόχος αυτός της «προόδου» δε νοηματοδοτούνταν μονοσήμαντα ως οικονομική άνοδος αλλά ως ένας συνολικότερος πολιτικός και κοινωνικός εκσυγχρονισμός, με βασικό όχημα για την επίτευξή του την οικονομική ανάπτυξη και συγκεκριμένα την εμπορική[55]. Έτσι, η ίδρυση της Ιονικής Τράπεζας, του Εμπορικού Επιμελητηρίου, της Εμπορικής Λέσχης και του Χρηματιστηρίου, καθώς και η δημιουργία

[49] Με βάση τους εκλογικούς καταλόγους του 1865, στους οποίους καταγράφονταν τα επαγγέλματα όσων κατοίκων είχαν δικαίωμα ψήφου. Ένας αριθμός Εβραίων είχε επιλέξει να μην πάρει την ελληνική υπηκοότητα.
[50] Gekas, ό.π., σ. 183.
[51] Στο ίδιο, σ. 172.
[52] Συχνά κατηγορούνταν ότι μονοπωλούσαν αυτόν τον επικερδή εμπορικό τομέα μέσω της προαγοράς της παραγωγής από τους καλλιεργητές-οφειλέτες τους. Στο ίδιο, σ. 180.
[53] Στο ίδιο, ό.π., σ. 183.
[54] Σάκης Γκέκας, «Θεσμοί και εξουσία στην πόλη της Κέρκυρας στα μέσα του 19ου αιώνα», στο: *Ίστωρ, τχ.* 15, 2009, σ. 155.
[55] Στο ίδιο, σ. 156.

μετοχικών εταιρειών είναι τα σημεία ώσμωσης των προταγμάτων της βρετανικής εξουσίας και εκείνων των στρωμάτων που φιλοδοξούν να παίξουν κυρίαρχο ρόλο. Παράλληλα, αποτελούν και μια κοινωνική διαδικασία συλλογικής συμμετοχής και αυτοοργάνωσης πάνω στις οποίες σχηματοποιείται η ιεράρχηση και η εσωτερική συνοχή της εμπορικής τάξης[56].

Υπό αυτό το πρίσμα έχει ενδιαφέρον να μελετήσουμε κατά πόσο οι Εβραίοι έμποροι συμπεριλαμβάνονται ή εξαιρούνται από αυτές τις διαδικασίες, πώς αντιλαμβάνονται οι ίδιοι τον ρόλο τους στην οικονομία του Ιονίου Κράτους και πώς εκπροσωπούν τα συμφέροντά τους συλλογικά -σε αντίθεση ή σε συνδυασμό με αυτά των υπολοίπων επιχειρηματικών ελίτ- σε μια περίοδο εντάσεων λίγα χρόνια πριν την ένωση με την Ελλάδα.

4.2 «Περί Παρέδρων Νόμος»

Με νόμο του 1857 οριζόταν ότι εκπρόσωποι της τάξης των εμπόρων οι οποίοι είχαν συμπληρώσει το 30ο έτος της ηλικίας τους και ασκούσαν το επάγγελμα του εμπόρου για τουλάχιστον πέντε χρόνια θα μπορούσαν να εκλεγούν για να στελεχώσουν τα εμποροδικεία του Ιονίου Κράτους[57]. Σε αυτή την περίπτωση δε γινόταν κάποια ρητή αναφορά στο θρήσκευμα, στην πράξη όμως φαίνεται ότι οι Εβραίοι αποκλείστηκαν από την αρμόδια αρχή που συνέταξε τους καταλόγους με τα ονόματα των εμπόρων που είχαν τα προσόντα για να επιλεγούν στις παραπάνω θέσεις, παρόλο που εντός της πολυάριθμης τάξης των Εβραίων εμπόρων υπήρχαν πολλοί που εκπλήρωναν τους όρους εκλογής. Έτσι, σχεδόν έξι μήνες μετά την έκδοση του σχετικού νόμου, εκπρόσωποι της τοπικής εβραϊκής κοινότητας, απέστειλαν αίτημα στον Ύπατο Αρμοστή, προκειμένου να τους αναγνωριστεί το δικαίωμα συμμετοχής στη σύνθεση των εμποροδικείων[58] και συγκεκριμένα στον ρόλο του πάρεδρου-σύνδικου (assessor), καταγγέλλοντας το δημοτικό συμβούλιο για τη διάκριση σε βάρος τους και τονίζοντας τη σημαντική θέση της Κοινότητάς τους στις εμπορικές επιχειρήσεις της πόλης και της εμπορικής ζωής γενικότερα, υπερασπιζόμενοι τα συλλογικά τους συμφέροντα σε αντιπαράθεση με αυτά του υπόλοιπου επιχειρηματικού κόσμου του νησιού[59].

[56] Στο ίδιο, σ. 159.
[57] «Νόμος περί συστάσεως παρέδρων κατά τάς συνεδριάσεις τῶν Μονομελῶν καί Τριμελῶν Ἐμποροδικείων», *Gazzetta Jonia,* 3/15 Αυγ. 1857, σ. 1.
[58] Varvaritis, ό.π. σ. 36-37.
[59] Sakis Gekas, «The Port Jews of Corfu and the 'Blood Libel' of 1891: A Tale of Many Centuries and of One Event», ό.π., σ. 179-181.

Μερικούς μήνες μετά από τη διαμαρτυρία των εκπροσώπων των Εβραίων εμπόρων στον ύπατο Αρμοστή, στις 8 Μαρτίου 1858, εμφανίζεται στον τοπικό Τύπο άρθρο το οποίο υπερασπίζεται τη στάση του τοπικού Εμπορικού Επιμελητηρίου. Χαρακτηριστικά σημειώνει ότι, αν και δεν είναι σκοπός του συντάκτη να αναπτύξει «τό περί Ἰσραηλιτῶν ζήτημα ὑπό ὅλας αὐτοῦ τάς ἀπόψεις [...] τό Συμβούλιον, όχι μόνον δέν ἔπραξεν ἀδικίαν ἀποκλεῖσαν τούς Ἰσραηλίτας ἐκ τῶν ἐκλογίμων, ἀλλ' ὅτι λίαν ἐπιεικῶς ὑπέρ αὐτῶν ἑρμηνεῦσαν τόν Νόμον τούς συμπεριέλαβεν εἰς ἐκεῖνον τῶν ἐκλογέων» προσθέτοντας ότι, παρόλο που στον σχετικό «Περί Παρέδρων Νόμο» δε γίνεται κάποια ρητή αναφορά, συμπεραίνεται ότι το αρμόδιο συμβούλιο δε θα μπορούσε να δεχθεί «τούς Ἰσραηλίτας ὡς ἐκλογίμους» από τη στιγμή που «καλῶς ἤ κακῶς» δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα ούτε να τους «ὑψώσει μέχρι τοῦ δικαστικοῦ ὑπουργήματος», όταν οι νόμοι τούς αποκλείουν ακόμα και από το δικηγορικό σύλλογο. Τέλος, υπογραμμίζει ότι σκοπός της απόφασης δεν ήταν «να θωπεύσει τάς προλήψεις τοῦ λαοῦ, διότι τοιαῦται παρ' ἡμῖν δέν ὑπάρχουσι, κι ἄν ὑπῆρχον, τό Συμβούλιον δέν ἤθελε ποτέ θυσιάσει εἰς αὐτάς, τά δικαιώματα μερίδος τινός τῆς κοινωνίας»[60].

Από την άλλη, η εφημερίδα «Ο Παρατηρητής», η οποία είχε υποστηρίξει το αίτημα των Εβραίων εμπόρων με το άρθρο της «Τό Ἐπαρχιακόν Συμβούλιον καί οἱ Ἰσραηλῖται» στις 17 Φεβρουαρίου 1858[61], επανέρχεται στο θέμα ένα μήνα μετά, στις 17 Μαρτίου, απαντώντας στις εξηγήσεις που έδωσε το Συμβούλιο επί του θέματος. Σε άρθρο με τίτλο «Τό Ἐπαρχιακόν Συμβούλιον Κέρκυρας καί ὁ Παρατηρητής» αμφισβητεί τον φιλελευθερισμό τον οποίο «ἐγκαυχᾶται» ότι επέδειξε το Συμβούλιο, υποδεικνύοντας ότι, όπως συμπεριέλαβε τους Εβραίους στον κατάλογο των εκλογέων, θα μπορούσε να τους συμπεριλάβει και σε αυτόν των εκλέξιμων, αφήνοντας στη Γερουσία «την τιμήν» να ακυρώσει την απόφασή του, σε περίπτωση που έκρινε ότι αυτή ερχόταν σε αντίθεση με το πνεύμα του νόμου[62].

Τελικά, το διάβημα των Εβραίων εμπόρων είχε επιτυχία, καθώς το 1858 εξελέγη ένα μέλος της εβραϊκής κοινότητας στο εν λόγω δικαστήριο, θέση από την οποία αναγκάστηκε να παραιτηθεί λίγο καιρό μετά, αφού δεν είχε την απαραίτητη ευχέρεια στη χρήση της ελληνικής γλώσσας, που εκείνη την εποχή γινόταν σταδιακά η γλώσσα των δικαστηρίων και της διοίκησης[63].

[60] *Τα Καθημερινά*, Κέρκυρα, 8 Μαρ. 1858, σ. 1.
[61] Varvaritis, ό.π.
[62] «Τό Ἐπαρχιακόν Συμβούλιον Κέρκυρας καί ὁ Παρατηρητής», *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 17 Μαρ. 1858.
[63] Gekas, ό.π., σ, 182

Το παραπάνω περιστατικό αποτελεί ένα καλό παράδειγμα τόσο των αποκλεισμών και των διακρίσεων που επέβαλε η Βρετανική Αρχή στις δραστηριότητες των Εβραίων όσο και του βαθμού που οι αποκλεισμοί αυτοί μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και σε κάποιες περιπτώσεις να ξεπερνιούνται[64].

Επιπλέον, αν συνυπολογίσουμε ότι από τις συλλογικές προσπάθειες των Κερκυραίων εμπόρων να προωθήσουν τα συμφέροντά τους, μέσα από διάφορα αιτήματά τους στις βρετανικές αρχές απουσιάζουν ονόματα εβραίων εμπόρων και επαγγελματιών, μπορούμε να διακρίνουμε μια πόλωση του επιχειρηματικού κόσμου της Κέρκυρας σε θρησκευτική βάση [65], με τους Χριστιανούς επαγγελματίες να προσπαθούν να εκμεταλλευτούν το -περιοριστικό για τους Εβραίους- νομικό πλαίσιο, ώστε να αποκλείσουν τους Εβραίους ανταγωνιστές τους από επαγγελματικές και επιχειρηματικές ευκαιρίες.

4.3 Διαγραφή από τη «Borsa»

Στις 14 Απριλίου 1841 με μεγάλη επισημότητα και παρουσία του Ύπατου Αρμοστή Howard Douglas, του προέδρου της Βουλής και των Βουλευτών, του προέδρου Επιχωρίου Συμβουλίου και γενικά των πολιτικών και στρατιωτικών αρχών του Κράτους μαζί με εκπροσώπους της εμπορικής ελίτ της πόλης, τοποθετήθηκε ο θεμέλιος λίθος του κτηρίου του Χρηματιστηρίου, σε οικόπεδο που παραχώρησε η Αρμοστεία σε κεντρικό σημείο της πόλης. Στις ομιλίες που ακολούθησαν και δημοσιεύτηκαν στην επίσημη εφημερίδα του κράτους, ο Αρμοστής τόνισε την πεποίθησή του ότι το νέο κτήριο θα συνεισφέρει στην πρόοδο και την εξάπλωση του εμπορίου και θα καταστεί σημείο συνάντησης «ἀξίων, μεγαλεπιβόλων καί ῥιψοκινδύνων ἐμπόρων»[66]. Αν και δε γίνεται κάποια ρητή αναφορά στο δημοσίευμα, ανάμεσα σε αυτούς τους εμπόρους-μέλη της

[64] Sakis Gekas, «For better or for worse? A counter-narrative of Corfu Jewish history and the transition from the Ionian State to the Greek Kingdom (1815-1890S) στο *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός, Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Ιωάννινα, 21-23 Μαΐου 2015)*, Μαχαίρα, Άννα, Παπαστεφανάκη, Λήδα (επίμ.), Ισνάφι, Ιωάννινα, 2016, σ. 164-165.
[65]Sakis Gekas, «The Port Jews of Corfu and the 'Blood Libel' of 1891: A Tale of Many Centuries and of One Event», ό.π.
[66] «Κερκυραϊκόν Χρηματιστήριον»,*Gazzetta Jonia,* Κέρκυρα, 12/24 Απρ. 1841, σ. 10-15.

εμπορικής λέσχης που πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Χρηματιστηρίου ήταν και εκπρόσωποι της εβραϊκής εμπορικής κοινότητας[67]· είκοσι χρόνια μετά τα δεδομένα θα είναι διαφορετικά.

Στις 30 Αυγούστου 1861, εμφανίζεται στην εφημερίδα «Εθνεγερσία» η είδηση ότι κάποιος «ἄφρων» ορθόδοξος έσκισε το πρώτο φύλλο των «Ισραηλίτικων Χρονικών» στην εμπορική λέσχη, με αποτέλεσμα να προκαλέσει την οργή ενός Εβραίου ο οποίος «ἐξέφερε τά ἐξ ἀμάξης κατά τοῦ ἐμπορικοῦ σώματος τῆς Κέρκυρας». Ο συντάκτης, αναφερόμενος στη συμπεριφορά του Χριστιανού, τη χαρακτηρίζει ως «ἀβέλτερον καί κοῦφον», δηλαδή ανόητη και ανούσια, ενώ για τον Εβραίο που αντέδρασε επιφυλάσσει πολύ βαρύτερους χαρακτηρισμούς· τον αποκαλεί «ἑβραϊκόν περικάθαρμα, ὅπερ ὅζον ἔτι ἐκ τοῦ βορβόρου ἐξ οὗ ἐξῆλθε τολμᾷ να ὑψώνει ἀγέρωχον την μικροσκοπικήν κεφαλήν του ὡς τόν ξηρόν ἄσταχυν ἐν μέσω λιμναζόντων ὑδάτων, και να περιϋβρίζει ἀσυστόλως τούς ἐγνωσμένους διά τήν τιμιότητα»[68].

Το περιστατικό πρέπει να λειτούργησε ως θρυαλλίδα προκειμένου να εκφραστεί ένα βαθύτερο χάσμα μεταξύ του εμπορικού κόσμου της Κέρκυρας, καθώς λίγες μέρες αργότερα -και συγκεκριμένα τη νύχτα της 12ης Σεπτεμβρίου- μετά από μια εκτεταμένη συνεδρίαση μέσα σε φορτισμένο κλίμα, όπως περιγράφεται σε αναλυτικό πρωτοσέλιδο άρθρο της εφημερίδας «Παρατηρητής», αποφασίστηκε η διάλυση του Εμπορικού Χρηματιστηρίου της πόλης και η σύσταση νέου χωρίς τη συμμετοχή των Εβραίων εταίρων. Η εφημερίδα «Νέα Εποχή» αναφέρει με συντομία και χωρίς εκτεταμένο σχολιασμό «Ἕνεκα ἀποτόμου τινός λέξεως, ἥς Ἑβραῖος τις συνδρομητής τῆς ἐμπορικῆς Λέσχης, εἶπεν κατά τῶν λοιπῶν μελῶν αυτῆς χριστιανῶν, οὗτοι […] ἐζήτησαν να συνέλθῃ ἅπαν τό σῶμα ἵνα ἀποφασίσῃ, ἐαν το Κατάστημα δύναται να διατηρηθῇ ἐν τῇ ἐνεστώτῃ διαφωνίᾳ τῶν μελῶν του»[69] και για τη συνεδρίαση που ακολούθησε «ἔξωθεν τῆς Λέσχης παρευρίσκετο πλῆθος λαοῦ ζητοκραυγάζοντος και ἐπιδοκιμάζοντος τήν πορείαν τῶν ψηφισάντων ὑπέρ τῆς διαλύσεως»[70].

Ο ύπατος Αρμοστής Henry Storks σε αναφορά τους προς τους ανωτέρους του, στις 15 Σεπτεμβρίου 1861, θα αναφερθεί στα γεγονότα του Χρηματιστηρίου ή «Borsa» της 12ης Σεπτεμβρίου. Θα σημειώσει ότι η απόφαση της διάλυσης και της επανίδρυσης με παράλληλο

[67] *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 8/20 Οκτ. 1861, σ. 3.
[68] «Διάφορα», *Εθνεγερσία,* ό.π. σ.2
[69] «Διάφορα», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 1 Σεπτ. 1861, σ. 4.
[70] «Διάφορα», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 2 Σεπτ. 1861, σ. 2.

αποκλεισμό των Εβραίων εμπόρων οφείλεται σε λόγους οικονομικού ανταγωνισμού, καθώς οι Εβραίοι ελέγχουν σχεδόν πλήρως το εμπόριο ελαιόλαδου και κάποια μέλη του εμπορικού σώματος θεώρησαν ότι ο αποκλεισμός τους από το Χρηματιστήριο μπορεί να τους προκαλέσει κάποια ζημιά την οποία θα μπορούσαν οι Χριστιανοί έμποροι να εκμεταλλευτούν[71].

Ο William Charteris ήταν Προτεστάντης ιεραπόστολος που έφτασε στην Κέρκυρα το 1845, προκειμένου να προωθήσει τους σκοπούς της ιεραποστολής του στην εβραϊκή κοινότητα του νησιού[72]. Οι ανταποκρίσεις του από την Κέρκυρα συχνά δημοσιεύονταν στην επίσημη περιοδική έκδοση της Αγγλικής Πρεσβυτεριανής Εκκλησίας, «English Presbyterian Messenger»[73]. Στην ανταπόκρισή του σχετικά με τα γεγονότα του Χρηματιστηρίου αναγνωρίζει ως βασική αιτία του αναβρασμού και της διαγραφής όλων των Εβραίων μελών του το αίτημα για απόκτηση από την εβραϊκή κοινότητα ίσων δικαιωμάτων με τους υπόλοιπους πολίτες του Ιονίου Κράτους, όπως αυτό εκφράστηκε μέσω της εφημερίδας «Ισραηλίτικα Χρονικά»· χαρακτηριστικά έγραφε ότι την ημέρα της συνεδρίασης ένα αντίτυπο της εφημερίδας ήταν απλωμένο στο τραπέζι[74].

Στις 30 Σεπτεμβρίου 1861 η εφημερίδα «Παρατηρητής»[75] ενημερώνει ότι στις 29 του ίδιου μηνός ιδρύθηκε εκ νέου η Εμπορική Λέσχη αποκλείοντας στην ιδρυτική της διακήρυξη «πάντα μή πρεσβεύοντα Χριστιανικήν θρησκείαν» και με αφορμή αυτό στηλιτεύει σε σχετικό άρθρο της αυτή την εξέλιξη, θεωρώντας ότι όχι μόνο δεν τιμά την Ορθοδοξία και την Κέρκυρα, αλλά ότι συκοφαντεί και βλάπτει την υπόθεση της Ένωσης, ενώ κατονομάζει ως υπεύθυνους Χριστιανούς εμπόρους που κινήθηκαν από αντιζηλία και ιδιοτέλεια, εχθρούς του Μητροπολίτη Αθανάσιου[76] καθώς και τους Ριζοσπάστες και την εφημερίδα «Νέα Εποχή»[77].

---

[71] Varvaritis, ό.π., σ. 39-41.
[72] Στο ίδιο σ 39.
[73] 37 φύλλα της έκδοσης για την περίοδο 1856-1863 είναι διαθέσιμα στην ψηφιακή βιβλιοθήκη Theological Commons [https://commons.ptsem.edu/]. Από αυτά περιέχουν αναφορές, ανταποκρίσεις και επιστολές κυρίως του W. Charteris που αφορούν το έργο της ιεραποστολής στην εβραϊκή κοινότητα και γενικότερα στην Κέρκυρα τα τεύχη 1856, vol. 8, iss. 107 / 1858 vol. 10, iss. 126 / 1858, vol. 10, iss. 130 / 1859, vol. 11, iss. 133 / 1859, vol. 11, iss. 140 / 1859, vol. 11, iss. 143 / 1860, vol. 12, iss. 145 / 1860, vol. 12, iss. 156 / 1861, vol. 13, iss. 159 / 1861, vol. 13, iss. 161 / 1862, vol. 14, iss. 174 / 1862, 14, iss. 179 / 1862, vol. 14, iss. 180 / 1863, vol. 15. Iss. 181 / 1863, vol. 15, iss. 184/ 1863, vol. 15, iss. 185/ 1863, vol. 15, iss. 186/ 1863, vol. 15, iss. 188. (ανάκτηση 21/3/2024)
[74] Varvaritis, ό.π., σ. 40-41.
[75] «Δύο λέξεις ἐν ὀνόματι τοῦ πολιτισμοῦ!», *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 30 Σεπτ./12 Οκτ. 1861, σ. 1-2.
[76] Ο οποίος είχε εκδώσει την γνωστή εγκύκλιο, που καταδίκαζε κάθε μορφή παρενόχλησης των Εβραίων της Κέρκυρας.
[77] «Ενωτική» εφημερίδα, όπως και η «Εθνεγερσία», συνδεδεμένη με το «Νέο» Ριζοσπαστικό κόμμα.

Παρουσιάζοντας τα γεγονότα της συνεδρίασης της 12ης Σεπτεμβρίου υπογραμμίζει τον ρόλο που έπαιξαν «οἱ οπαδοί τοῦ λεγομένου ῥιζοσπαστισμοῦ» οι οποίοι, όπως αναφέρεται, αν και δεν ήταν μέλη της Λέσχης, συνέρρευσαν στον χώρο της συνεδρίασης, αποδοκίμαζαν και σφύριζαν όσους εκφράζονταν κατά της διάλυσης της Λέσχης και επιδοκίμαζαν και χειροκροτούσαν όσους μέσω της διάλυσής της ήθελαν τον αποκλεισμό των Εβραίων συνεταίρων. Οι Εβραίοι και κάποιοι Χριστιανοί έμποροι διαμαρτυρήθηκαν ότι σύμφωνα με το καταστατικό δεν προβλεπόταν η δυνατότητα διάλυσης της Λέσχης με απλή ψηφοφορία και αποχώρησαν. Τελικά, με ψήφους 29 υπέρ και 6 κατά, η Εμπορική Λέσχη Κέρκυρας αποφάσισε την αυτοδιάλυσή της.

Τα αρνητικά από αυτή την εξέλιξη σύμφωνα με τον «Παρατηρητή» είναι πολλά και σημαντικά. Πρώτον οι «ἐξωσθέντες δέν ἦσαν οἱ τυχόντες» αλλά άνθρωποι αξιότιμοι με εικοσαετή παρουσία στη Λέσχη, με παιδεία, εμπορικές γνώσεις και ακέραιο χαρακτήρα, που έχουν ωφελήσει τον τόπο και η παρουσία τους είναι τιμητική όχι μόνο για την Εμπορική Λέσχη αλλά και για την πατρίδα και την εθνικότητα «εἰς την ὁποίαν ανήκουν»· δεύτερον, οι Κερκυραίοι παρουσιάζονται ως «ἀνάξιοι ἐλευθερίας», αφού δείχνουν «εἰς τήν πολιτισμένην Εὐρώπη» ότι αποστρέφονται τις βασικές αρχές που αυτή πρεσβεύει· και τρίτον, αμαυρώνει την εικόνα όλων των Ελλήνων, αφού όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, αν στην Κέρκυρα «εἰς ἥν ὁ πολιτισμός εἶναι ἀρχαιότερος πάσης ἄλλης Ἑλληνικῆς πόλεως» λαμβάνουν χώρα τέτοιες μεσαιωνικές σκηνές, μπορεί ο καθένας να υποθέσει ότι η αποστροφή της προόδου, της ελευθερίας και της ανεξιθρησκείας «ἐνυπάρχει είς τήν λοιπήν Ἀνατολήν»[78]· ειδικά σε μια περίοδο που, όπως σημειώνει, η Αγγλία έχει στους κόλπους του κοινοβουλίου της «Ἰσραηλίτας», στη Γαλλία γίνονται υπουργοί, η Ιταλία «διά νά δείξῃ εἰς την Εύρώπην ὅτι εἶναι πολιτισμένη […] και ὅπως καταψεύσῃ τούς ἐχθρούς της ἀνέδειξεν εἰς την πρώτην ἐλευθέραν Ἰταλικήν βουλήν ἓξ βουλευτάς Ἰσραηλίτας», η ορθόδοξη Ρωσία αναδεικνύει Εβραίους σε ανώτατα αξιώματα και κυρίως η ελεύθερη Ελλάδα δεν κάνει καμιά διάκριση στη βάση του θρησκεύματος και οι ελεύθεροι Έλληνες αποκαλούν «τους Ἰσραηλίτας ἀδελφούς». Για όλα τα παραπάνω, τα οποία σπιλώνουν το όνομα της Κέρκυρας στην Ευρώπη, η εφημερίδα θεωρεί υπεύθυνους τους Ριζοσπάστες[79].

Για τον λόγο αυτό ο συντάκτης δηλώνει ότι αισθάνεται την ανάγκη να καταστήσει γνωστό στην Ευρώπη ότι το «βάρβαρον κίνημα τῆς 12ης Σεπτεμβρίου» είναι κίνημα λίγων ατόμων που δεν

[78] «Δύο λέξεις ἐν ὀνόματι τοῦ πολιτισμοῦ!», ό.π.
[79] Στο ίδιο, σ. 1.

αντιπροσωπεύουν την Κέρκυρα και ότι τόσο οι Κερκυραίοι όσο η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία και ολόκληρη η ελληνική φυλή προάγουν τις αρχές της προόδου, της ελευθερίας, της ανεξιθρησκίας και του πολιτισμού[80]. Στο φύλλο της 8ης Οκτωβρίου το ίδιο εκτενές δημοσίευμα αναδημοσιεύεται μεταφρασμένο στα Ιταλικά, «ὅπως καί οἱ ξένοι ἐκτιμήσωσιν […] καί πεισθῶσιν ὅτι ὁ Ἕλλην καί ὁ Ὀρθόδοξος οὐδόλως διαφέρει τῶν λοιπῶν Εὐρωπαίων […] καί ὅτι ἡ Ἑλληνική φυλή εἶναι ἀξία ἐλευθερίας καί ἑνώσεως»[81].

Στο ίδιο φύλλο της 8ης Οκτωβρίου[82] δημοσιεύεται και μια επιστολή μέλους της Εμπορικής Λέσχης, η οποία υπερασπίζεται την απόφαση για διάλυση της Λέσχης, απορρίπτοντας ως ανυπόστατες τις κατηγορίες περί θρησκευτικής μισαλλοδοξίας και εμπορικής αντιζηλίας μεταξύ των μελών και σημειώνοντας ότι η αιτία της διάλυσης της Λέσχης δεν ήταν άλλη από την ανάρμοστη διαγωγή ορισμένων Εβραίων εμπόρων-μελών της Λέσχης, με την πρόσθετη σημείωση ότι οι σκέψεις για διάλυσή της είχαν αρχίσει μεταξύ των μελών πριν το περιστατικό του σκισίματος των «Ισραηλίτικων Χρονικών».

Αρχικά, ο συντάκτης της επιστολής σημειώνει ότι από την ίδρυση της Λέσχης, το 1840, έγιναν δεκτοί να συμμετέχουν ως συνεταίροι πολλοί Εβραίοι έμποροι, χωρίς να αποτελεί εμπόδιο η θρησκεία τους τόσο στη συμμετοχή τους όσο και στην ανάδειξή τους σε διάφορα αξιώματα στη διοίκηση της Λέσχης, κάτι που αποτέλεσε την πρώτη ώθηση για την ελευθερία «την ὁποίαν σήμερον οἱ Ισραηλῖται ἀπολαμβάνουσιν» και για αυτό τον λόγο θα έπρεπε να ευγνωμονούν τους εμπόρους της Κέρκυρας· διότι με την πράξη τους αυτή κατέδειξαν ότι «το διάφορον θρήσκευμα οὐδόλως δύναται νά χαλαρώσῃ τούς δεσμούς τῆς φιλίας». Με το πέρασμα των ετών όμως έγιναν συνέταιροι και «ἕτεροι Ἰουδαίοι οἵτινες δυστυχῶς μεγάλως διέψευσαν τάς προσδοκίας τῆς Ἑταιρίας», καθώς διέπρατταν «μεγάλας ἀταξίας», τις οποίες δεν απαριθμεί -για λόγους σεβασμού των αναγνωστών, όπως αναφέρει- και προκαλούσαν μεγάλη λύπη στους Χριστιανούς εμπόρους τα «δεινά ἀποτελέσματα τῆς ὄντως ἀναγώγου διαγωγής τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκείνων συνεταίρων», σε βαθμό που τους άφηναν μόνο δύο επιλογές: ή «να ἔλθωσιν εἰς τάς χεῖρας», κάτι που δεν τους το επέτρεπε ούτε η αγωγή τους ούτε η κοινωνική τους θέση, ή να «λάβωσι τό μέτρον τῆς διαλύσεως τῆς Ἑταιρίας». Έτσι, ενώ μεταξύ των Χριστιανών συνεταίρων γίνονταν σκέψεις για

[80] Στο ίδιο, σ. 2.
[81] «Due parole in nome dell' incivilimento», *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 8/20 Οκτ. 1861, σ. 2.
[82] *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 8/20 Οκτ. 1861, σ. 3.

διάλυση της Λέσχης, όταν κάποιος έσκισε ένα αντίτυπο των «Ισραηλίτικων Χρονικών», οι Εβραίοι έμποροι την επόμενη μέρα έστειλαν αστυνομικό για να βρει τον δράστη της «προσβολής». Αυτό περιγράφεται σαν τη σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι αφού, όπως αναφέρθηκε και στις περισσότερες ομιλίες-όσων τουλάχιστον ήταν υπέρ της διάλυσης- κατά την συνεδρίαση της 12ης Σεπτεμβρίου, η διάλυση της Λέσχης ήταν επιβεβλημένη «διότι ἐξέλειπεν ἡ ὁμόνοια μεταξύ τῶν συνεταίρων ἕνεκα τῆς διαγωγῆς τινῶν Ἰσραηλιτῶν».

Η επιστολή ακολουθείται από απάντηση του συντάκτη του «Παρατηρητή», ο οποίος χαρακτηρίζει ως μη πειστικές τις αφηγήσεις σχετικά με την κακή συμπεριφορά των Εβραίων, καθώς -όπως γράφει- αν η συμπεριφορά ορισμένων εμπόρων ήταν προβληματική, τότε θα μπορούσαν να ληφθούν πειθαρχικά μέτρα εναντίον τους· ή, ακόμα και αν ήταν απαραίτητη η διάλυση και η επανίδρυση της Λέσχης, θα ήταν δυνατόν να εξαιρεθούν από τη νέα σύσταση συγκεκριμένοι έμποροι και όχι όλοι όσοι δεν πρεσβεύουν τη χριστιανική θρησκεία. Σκοπός της όλης διαδικασίας σύμφωνα με την εφημερίδα, ήταν να αποκλειστούν «οἱ Ἰσραηλῖται ἀδιακρίτως», οι οποίοι μάλιστα έδειξαν και ιδιαίτερη σύνεση και μετριοπάθεια, αφού «καί τούς τρόπους καί τά μέσα εἶχον ὅπως διά τῆς Ἐυρωπαϊκῆς δημοσιογραφίας ἐκδικηθῶσι τήν ὁποίαν ἔλαβον ὕβριν», αλλά δεν το έπραξαν, γιατί δεν ήθελαν να βλάψουν «τήν γεννητήριον αὐτῶν γῆν» για χάρη λίγων ανθρώπων.

4.3.1 Εμπορική Λέσχη «Πρόοδος»

Στο επόμενο φύλλο η εφημερίδα «Παρατηρητής» ανακοινώνει «μετ' εὐχαριστήσεως» την ίδρυση μιας νέας εμπορικής λέσχης στην οποία συμμετέχουν Χριστιανοί και Εβραίοι έμποροι και την παρουσία μεταξύ των πρώτων τριών προέδρων της του γνωστού Εβραίου εμπόρου Αβραάμ Δε Σέμου[83], ενώ στην πρώτη σελίδα φιλοξενεί άρθρο με τίτλο «Ἀνεξιθρησκεία ἐν Ῥωσσία» προκειμένου, όπως αναφέρει, να αποδείξει ότι η «ἀντικοινωνική και βάρβαρος» έξωση των Εβραίων από τη λέσχη αντίκειται στο πνεύμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας[84]. Δύο εβδομάδες αργότερα η εφημερίδα επαινεί το διάβημα ενός Χριστιανού εμπόρου να προτείνει στην «παλαιά» εμπορική λέσχη την κατάργηση του πολυσυζητημένου άρθρου το οποίο απέκλειε τους Εβραίους

[83] «Διάφορα», *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 14/26 Οκτ. 1861, σ. 4.
[84] «Ανεξιθρησκεία εν Ρωσσία», *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 14/26 Οκτ. 1861, σ. 1-2.

από τις τάξεις της καθώς και την κατοπινή του απόφαση να ενταχθεί στη νέα Λέσχη[85] μετά την καταψήφιση της πρότασής του[86]· στο αμέσως επόμενο φύλλο δημοσιεύει επιστολή ενός ακόμα μέλους της «παλαιάς» λέσχης που υποστηρίζει ότι παραπλανήθηκε, όταν υπέγραφε το καταστατικό της Λέσχης, το οποίο προέβλεπε την έξωση των Εβραίων από αυτή, καθώς θεώρησε ότι επρόκειτο να εξαιρεθούν μόνο συγκεκριμένοι εταίροι και όχι «ἐν γένει οἱ Ἰσραηλῖται»[87].

Τα επίσημα εγκαίνια της «Εμπορικής Λέσχης της Προόδου», όπως ονομάστηκε η νέα λέσχη η οποία ιδρύθηκε με την συμμετοχή Χριστιανών και Εβραίων[88], ανακοινώθηκαν από τον «Παρατηρητή» με μεγάλη ικανοποίηση, καθώς με αυτόν τον τρόπο αποκαταστάθηκε, όπως αναφέρει, όχι μόνο η αδικία που υπέστησαν οι Εβραίοι, αλλά και το όνομα της Ελλάδας και της Ορθοδοξίας[89]. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην ομιλία του Εβραίου Αβραάμ Δε Σέμου, ενός εκ των προέδρων της Λέσχης, ο οποίος σημείωσε ότι η ίδρυση της νέας Λέσχης αποδεικνύει ότι οι Κερκυραίοι βαδίζουν στον δρόμο της προόδου «ἄνευ διακρίσεως θρησκεύματος». Η εφημερίδα σημειώνει ότι με αυτό το γεγονός δίνεται τέλος στο «μεσαιωνικόν» περιστατικό της 12ης Σεπτεμβρίου. Οχτώ μήνες μετά τη διάλυση της «παλαιάς» Λέσχης, στις 12 Μάϊου 1862, θα αναφερθεί και πάλι στη «Νέα Εμπορική Λέσχη», για να αναγγείλει τη μετεγκατάστασή της σε νέο κτήριο, σε κεντρικότερη θέση, και να εξάρει τη «δραστηριότητα και τον ζῆλον» του προεδρείου της[90].

Η ιδιαίτερη απόφαση της διαγραφής των Εβραίων εμπόρων της πόλης από το Χρηματιστήριο της Κέρκυρας ήταν μια κίνηση αποκαλυπτική του διχασμού του επιχειρηματικού κόσμου της Κέρκυρας σε θρησκευτική βάση, ενώ συνδυασμένη και με τη ρητορική που υιοθετήθηκε από μερίδα του τύπου είχε στοιχεία έκφρασης ενός οικονομικού/πολιτικού αντισημιτισμού σε αντιδιαστολή με τον μεσαιωνικό/θρησκευτικό[91]· ένας νεωτερικός αντισημιτισμός, ο οποίος αρχίζει να εμφανίζεται, χωρίς να εξαλείφει την παλιά θρησκευτική περιφρόνηση προς τον

[85] Στην οποία συμμετείχαν και Εβραίοι.
[86] «Διάφορα», *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 28 Οκτ./9 Νοεμ. 1861, σ. 3.
[87] *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 4/16 Νοεμ. 1861, σ. 4.
[88] «Την ῥηθεῖσαν ἐσπέραν συνῆλθον 64 συνέταιροι, ἐξ ὧν 54 Χριστιανοί καί 20 Ἰσραηλῖται», προφανώς πρόκειται για λάθος. *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 11/23 Νοεμ. 1861, σ. 1.
[89] *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 11/23 Νοεμ. 1861, σ. 1-2.
[90] «Ἡ Νέα Ἐμπορική Λέσχη», *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 12/24 Μαΐ. 1862, σ. 4.
[91] Σάκης Γκέκας, ό.π.

Ιουδαϊσμό, όμως σε κάθε περίπτωση, τουλάχιστον σε ιδεολογικό επίπεδο, εμφανίζεται να εκκινεί από κοσμική βάση[92].

Κεφάλαιο 5 – Εβραιοφοβία και αντιεβραϊσμός

5.1 Αντιεβραϊκοί μύθοι

Οι διάφορες αφηγήσεις που υπήρχαν ήδη από τον αρχαίο κόσμο και είχαν στόχο την αρνητική αναπαράσταση των Εβραίων μπορούν λιγότερο ή περισσότερο να συνοψιστούν σε μερικούς βασικούς αντιεβραϊκούς μύθους, οι οποίοι αποτελούν και τον πυρήνα της εβραιοφοβίας. Στην προμετωπίδα του χριστιανικού αντιεβραϊσμού βρίσκεται η κατηγορία της θεοκτονίας[93]. Οι Εβραίοι, δεδομένης της σημασίας που έχει το κείμενο της Καινής Διαθήκης στη συνείδηση των Χριστιανών, καταγράφονται για αιώνες ως ο λαός που διέπραξε το υπέρτατο αμάρτημα του να μην αναγνωρίσει και τελικά να σκοτώσει τον Μεσσία που ήρθε στη Γη για τη σωτηρία του· ένας λαός που θα έπρεπε, ωστόσο, να γίνεται ανεκτός ως ζωντανή μαρτυρία της δικαιοσύνης της χριστιανικής θρησκείας[94]. Έτσι, για τους Χριστιανούς η καταδίκη των Εβραίων είναι σταθερά παρούσα και ειδικά κατά την περίοδο του εορτασμού του Πάσχα ενεργοποιείται ακόμα και αν δεν υπάρχουν Εβραίοι γύρω τους[95].

5.2 Έθιμα του Πάσχα

Οι Κερκυραίοι σύμφωνα με έναν Άγγλο ευγενή που είχε επισκεφθεί το νησί φαίνεται να διατηρούν ενάντια στη μνήμη του Ιούδα ένα μίσος μεγαλύτερο από ό,τι μπορεί να εντοπιστεί στα έθιμα άλλων Χριστιανών, ενώ το έθιμο του λιθοβολισμού του Ιούδα τηρείται ευλαβικά κάθε παραμονή του Πάσχα, όταν με την εκπυρσοκρότηση ενός όπλου δίνεται το σύνθημα για να πεταχτούν από

[92] Varvaritis, ό.π., σ. 41
[93] Πιέρ-Αντρέ Ταγκυέφ, *Τι είναι αντισημιτισμός*, Εστία, Αθήνα, 2015, σ. 32-33.
[94] Istvan Deak, «Antisemitism in Eastern Europe (Excluding Russia and the Soviet Empire) since 1848», στο *Antisemitism: A History*, Lindemann, Albert S.- Levy, Richard S. (επιμ.), Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 2010, σ. 225.
[95] Σταύρος Ζουμπουλάκης, «Χριστιανισμός και αντισημιτισμός πριν και μετά το ολοκαύτωμα», στο *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός, Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Ιωάννινα, 21-23 Μαΐου 2015)*, Μαχαίρα, Άννα - Παπαστεφανάκη, Λήδα (επιμ.) Ισνάφι, Ιωάννινα, 2016, σ. 306.

τα παράθυρα όλα τα ραγισμένα ή παλιά πήλινα σκεύη τα οποία διατηρούνται όλη την χρονιά για να πεταχτούν εκείνη τη μέρα[96], λιθοβολώντας συμβολικά τον προδότη Ιούδα[97]· ταυτόχρονα ρίχνονται πυροβολισμοί και πυροτεχνήματα, σφάζονται αρνιά στους δρόμους, καταστήματα κλείνουν και οι Εβραίοι εξαφανίζονται. Πρόκειται για ένα παιδιάστικο και βάρβαρο έθιμο, όπως γράφει με αγανάκτηση, το οποίο στην Αθήνα δε θα επιτρεπόταν από την αστυνομία, ενώ στην υπό Βρετανική Προστασία Κέρκυρα συνεχίζεται απαραμείωτο[98].

Στην εφημερίδα «Νέα Εποχή», ο αρθρογράφος υπεραμύνεται των τοπικών εθίμων αναφέροντας ότι τόσο στα άλλα νησιά του Ιονίου όσο και στην Αγγλία καθώς και σε διάφορα μέρη του κόσμου υπήρχαν «άτοπα και γελοία έθιμα» που συχνά έχουν και αρνητικά αποτελέσματα, αλλά κανείς δεν τους κατηγορεί ως βάρβαρους και μισαλλόδοξους. Κατά την ερμηνεία του, η εκπυρσοκρότηση του όπλου απλώς σηματοδοτεί την έναρξη των εορτασμών με μουσική και ενθουσιασμό, η σφαγή των αμνών συμβολίζει τον θάνατο του Ιησού, ενώ οι γυναίκες «ῥίπτουσι ἀπό τῶν παραθύρων αὐτῶν πεπαλαιωμένα ἀγγεῖα» απαγγέλοντας «Ἀναστήτω ὁ θεός και διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροί αὐτοῦ»· το έθιμο, επομένως, ναι μεν «τείνει ἀληθῶς κατά τῶν Ἑβραίων. Ἀλλά τοῦτο γίνεται συμφώνως πρός τά ὑπό τοῦ προφήτου Ἡσαΐου». Παράλληλα, αν και ο ίδιος παραδέχεται ότι θα ήταν «εὐχῆς ἔργον ὁ λαός ἀφ' ἑαυτοῦ» να «ἔβλεπεν ἄτοπά τινα» που προκαλούνται από αυτές τις συνήθειες και να έπαυε «τοιαύτας ἐπιδείξεις», θεωρεί όμως απαράδεκτο να το απαιτεί «ὁ Ἑβραῖος ἀρθρογράφος […] διότι τον δυσαρεστεῖ ἤ διότι κατ' αὐτοῦ τείνει»[99].

Πάντως, μέσα σε λίγους μήνες από την εγκαθίδρυση της Αγγλικής Αρχής στο νησί εκδίδονται και δημοσιεύονται στην επίσημη εφημερίδα του Ιονίου Κράτους δύο διαταγές που αφορούν τον εβραϊκό πληθυσμό του νησιού. Και οι δύο αναφέρονται στην περίοδο των εορτασμών του Πάσχα, εκ των οποίων η πρώτη απαγορεύει στους Εβραίους για λόγους «δημόσιας ειρήνης» την κυκλοφορία εκτός της συνοικίας τους από την Μ. Παρασκευή μέχρι την Τρίτη μετά το Πάσχα, με

[96] Η Εβραιοκερκυραία Νάτα Γκατένιο-Όσμο στο βιβλίο της «Από την Κέρκυρα στο Μπιρκενάου και στην Ιερουσαλήμ» γράφει: «Αυτός ο αντισημιτισμός γινόταν αισθητός όταν το πεσάχ συνέπιπτε με το Πάσχα των Χριστιανών. Την εβδομάδα που προηγείτο της γιορτής έκλειναν οι Χριστιανοί τα παράθυρα των σπιτιών τους και όταν τα άνοιγαν, πετούσαν στο δρόμο πήλινα δοχεία και άλλα αντικείμενα που μάζευαν όλο τον χρόνο, φωνάζοντας: "Στα κεφάλια των Εβραίων, στα κεφάλια των Εβραίων". Nata Gattegno – Osmo, *Από την Κέρκυρα στο Μπιρκενάου και στην Ιερουσαλήμ, η ιστορία μιας Κερκυραίας*, Αθήνα, Γαβριλήδης, 2005, σ. 22.

[97] George William Hamilton Fitzmaurice, *Four years in the Ionian Islands: Their Political and Social Condition. With a History of the British Protectorate,* τμ.1, Chapman & Hall, Λονδίνο, 1864, σ. 47-48.

[98] Στο ίδιο, σ. 312.

[99] «Ἡ προς τον Ἑβραῖον ἀρθρογράφον ἀπάντησίς μας. Ἄρθρον Β΄», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 8 Ιουλ. 1861, σ. 3-4.

εξαίρεση τους γιατρούς, τις μαίες κ.ά.[100]· ενώ η δεύτερη, ορίζει ότι όποιος προσβάλει ή βλάψει «τους Ισραηλίτες ή την περιουσία τους θα συλληφθεί και θα αντιμετωπιστεί ως ένοχος για την διασάλευση της δημόσιας ειρήνης»[101], αφού αναφέρει ότι και κατά το παρελθόν έχουν σημειωθεί διάφορες ταραχές μεταξύ των δύο κοινοτήτων κατά τις ημέρες της Μ. Εβδομάδας.

5.3 «Συκοφαντία του Αίματος»

Με το Πάσχα συνδέεται και ένας δεύτερος αντιεβραϊκός μύθος, αυτός της τελετουργικής ανθρωποθυσίας[102], ο οποίος στην εκδοχή που ήταν διαδεδομένη στη λαϊκή φαντασία των Ελλήνων ήθελε τους Εβραίους να χρησιμοποιούν το αίμα παιδιών χριστιανών για την παρασκευή των αζύμων του Πεσάχ[103]· μύθος ο οποίος αναβίωσε εντυπωσιακά ειδικά κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και είχε σαν αποτέλεσμα πολυάριθμες αιματηρές επιθέσεις κατά των Εβραίων στη Ρωσία, στα Βαλκάνια[104] και στην Ανατολική Ευρώπη[105].

Η είδηση για ένα τέτοιο περιστατικό από το Galaţi («Γαλάζιον») [106] της Νότιας Μολδαβίας εμφανίζεται στο φύλλο του «Παρατηρητή» της 18ης Απριλίου 1859. Η είδηση αναφέρει ότι προκλήθηκαν ταραχές με αφορμή τη διάδοση ότι «δεκαετής νεανίας εὑρέθη εἰς ὑπόγειον καθημαγμένος, ὑπό τινος Ἑβραίου ὅπως λάβῃ τό αἷμα αὐτοῦ τό χρησιμεῦον δῆθεν διά τάς ἑορτάς τοῦ Πάσχα» προσθέτοντας ότι η φήμη δεν είχε καμιά υπόσταση, αλλά διαδόθηκε από κακοποιούς με σκοπό να «ὑπεξαιρέσωσι χρήματα και πράγματα τῶν ἐδῶ κατοικούντων πλουσίων Ἑβραίων», ενώ σημειώνει ότι αντίστοιχα περιστατικά είχαν σημειωθεί και στο Βουκουρέστι και στη Σμύρνη, πάλι με σκοπό την κλοπή[107].

---

[100] «Notificazione», *Gazzetta Jonia*, Κέρκυρα, 27 Απρ. 1816, σ. 1.
[101] «Proclamazione», *Gazzetta Jonia*, Κέρκυρα, 29 Μαρ. 1817, σ. 1.
[102] Ταγκυέφ, ό.π., σ. 32.
[103] Πρόκειται για το εβραϊκό Πάσχα, όπου εορτάζεται η έξοδος από την Αίγυπτο.
[104] Φωτεινή Αμπατζόγλου, «Η "συκοφαντία του αίματος" και οι Έλληνες συγγραφείς», στο *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός, Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Ιωάννινα, 21-23 Μαΐου 2015)*, Μαχαίρα, Άννα, Παπαστεφανάκη, Λήδα (επιμ.) Ισνάφι, Ιωάννινα, 2016, σ. 78
[105] Deak, ό.π., σ. 217-218.
[106] Λιμάνι με σημαντική παρουσία Ελλήνων, Αρμενίων και Εβραίων εμπόρων.
[107] «Εξωτερικά», *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 18 Απρ. 1859, σ. 6.

5.4 Βεβήλωση εβραϊκού νεκροταφείου

Το Πάσχα του 1861, σύμφωνα με τον «Παρατηρητή», οι λιτανείες των Βαΐων και της Μ. Παρασκευής πραγματοποιήθηκαν «μετά τῆς μεγαλυτέρας ἡσυχίας καί τάξεως» αποδεικνύοντας «πόσον συνετός καί φιλήσυχος εἶναι ὁ Ἑπτανήσιος λαός» διαψεύδοντας τους «εχθρούς» του ίδιου και της «Ἑλληνικότητος»[108]. Τη Μ. Παρασκευή, όμως, είχε σημειωθεί ένα ακόμα περιστατικό βεβήλωσης του εβραϊκού νεκροταφείου, το οποίο θα εμφανιστεί στις σελίδες του τοπικού τύπου, θα προκαλέσει συζητήσεις και θα αναγκάσει τον Μητροπολίτη Κέρκυρας να εκδώσει εγκύκλιο που θα καταδικάζει το γεγονός.

Αρχικά η είδηση εμφανίστηκε στην εφημερίδα της Τεργέστης[109] «Il Diavoletto». Η εφημερίδα «Εθνεγερσία» θα γράψει τηλεγραφικά: «Ἰσραηλίτης τις μᾶς συκοφαντεῖ εἰς τόν Diavoletto. Περί τούτου εἰς τό ἑπόμενον»[110]. Οι εκπρόσωποι της εβραϊκής κοινότητας της Κέρκυρας συνέταξαν επιστολή προς την ιταλική εφημερίδα, αντίγραφο της οποίας στα ελληνικά και τα ιταλικά δημοσίευσε ο «Παρατηρητής» καταδικάζοντας το γεγονός, ενώ η «Εθνεγερσία» θα τη δημοσιεύσει μόνο στα ιταλικά. Στην επιστολή αναφέρεται ότι τα γεγονότα παρουσιάστηκαν με υπερβολικό τρόπο, ενώ σημειώνεται ότι η αποδοκιμασία του περιστατικού ήταν καθολική και «Αἱ Ἀρχαί τοῦ τόπου προσπαθοῦσι μετά ζήλου ν' ἀνακαλύψωσι τούς αὐτουργούς»[111]. Η «Εθνεγερσία», που θα δηλώσει ότι η εν λόγω επιστολή την απαλλάσσει από το καθήκον να «ψάλλει τον εξάψαλμο» στον «Ἰουδαῖον» αρθρογράφο που συκοφάντησε τους Κερκυραίους, συστήνει στους υπογράψαντες την επιστολή να σκεφτούν το ενδεχόμενο οι συλητές του νεκροταφείου τους να μην ήταν ορθόδοξοι[112]. Η εφημερίδα «Νέα Εποχή» θα αφήσει ανοιχτό το ενδεχόμενο η βεβήλωση να έγινε ακόμα και από τους ίδιους τους Εβραίους «ἵνα πετύχωσιν ὑπό τῆς κυβερνήσεως ὅ,τι δέν ἠδυνήθησαν μέχρι τοῦδε». Αν και θα δηλώσει ικανοποίηση για την επιστολή «τῶν διασημοτέρων τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινότητος ἀνδρῶν», θα καταφερθεί με έντονα αντιεβραϊκή ρητορική κατά του αρθρογράφου της «Diavoletto». Οι πρώτες γραμμές του κειμένου

[108] «Διάφορα», *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 29 Απρ. 1861, σ. 4.
[109] Οι Εβραίοι έμποροι της Τεργέστης αποτελούσαν μέρος του πλέγματος σχέσεων που είχαν αναπτύξει οι Εβραίοι έμποροι της Κέρκυρας με ομοδόξους τους διαφόρων λιμανιών. Sakis Gekas, «The Port Jews of Corfu and the 'Blood Libel' of 1891: A Tale of Many Centuries and of One Event», ό.π., σ. 183.
[110] «Διάφορα», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 6 Μαΐ., 1861, σ. 3.
[111] «Διάφορα», *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 6/18 Μαΐ., σ. 4.
[112] «Διάφορα», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 13 Μαΐ.. 1861, σ. 4.

είναι ενδεικτικές: «Ἑβραῖος τις, ἀληθής ἀπόγονος τοῦ Ἰούδα, τοῦ ἀνταμείψαντος τόν Ἰησοῦν διά τῆς προδοσίας, ἀπό πολλοῦ χρόνου γράφει διάφορα ἄρθρα κατά τοῦ λαοῦ τῆς Κέρκυρας»[113].

Ο Μητροπολίτης Αθανάσιος, ο οποίος και με άλλη αφορμή[114] είχε τοποθετηθεί δημόσια πάνω στο θέμα της αντιμετώπισης των Εβραίων και δηλώσει την ελπίδα του να πάψει «ἡ ἐκ προλήψεως ἀντιπάθεια οὐκ ὀλίγων χριστιανῶν πρός τούς Ἰσραηλίτας ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς θρησκείας» [115], θα εκδώσει εγκύκλιο με την οποία καταδίκαζε το περιστατικό της βεβήλωσης του νεκροταφείου και προειδοποιούσε όσους «παρενοχλῶσι τοῦ λοιποῦ τούς Ἰσραηλίτας ἤ καί ἄλλους ἑτεροδόξους» με επιβολή αυστηρών εκκλησιαστικών επιτιμίων. Μεταξύ άλλων ανέφερε ότι οι Εβραίοι της Κέρκυρας, οι οποίοι από αιώνες «μεθ' ὑμῶν συμβιοτεύουσι, καί συνδιάγουσι, καί συνεμπορεύονται, καί συμπολιτεύουσιν, εἰσίν ἀναντιῤῥήτως Ἕλληνες Κερκυραῖοι», οι διωγμοί εναντίον τους αντίκεινται στη χριστιανική πίστη και τους κανόνες της Εκκλησίας και προτρέπει κληρικούς, γονείς και δασκάλους να παραινούν τους νέους να απέχουν από τέτοιες απάνθρωπες πράξεις[116]. Μετά από απόφαση της Γερουσίας η εγκύκλιος θα δημοσιευτεί και στην επίσημη εφημερίδα της κυβέρνησης με την προσθήκη ότι πέραν «τῆς εὐθύνης τῆς συνειδήσεως, ὑπάρχει καί ποινική εὐθύνη» και ότι οι νόμοι θα εφαρμοστούν με αυστηρότητα κατά των ενόχων[117].

Τόσο ο «Παρατηρητής»[118] όσο και η «Εθνεγερσία»[119] θα δημοσιεύσουν την επιστολή του Μητροπολίτη καθώς και την ευχαριστήρια επιστολή που απέστειλαν οι εκπρόσωποι της εβραϊκής κοινότητας. Ο συντάκτης της «Εθνεγερσίας», όμως, εκτός από την ταύτισή του με τον Μητροπολίτη θα σημειώσει και την απογοήτευση που προκαλούν τα παράπονα των Εβραίων «ὅτι δῆθεν παρενοχλοῦνται παρά τῶν Ὀρθοδόξων», όταν τέτοια περιστατικά είναι εξαιρετικά σπάνια και πάντα επιλαμβάνονται αυτών οι Αρχές. Η εφημερίδα «Νέα Εποχή» θα διαφωνήσει με τον Μητροπολίτη -αργότερα θα γράψει ότι το μόνο που κατάφερε η εν λόγω εγκύκλιος ήταν να ερεθίσει τους Χριστιανούς και να καταστήσει «μᾶλλον θρασεῖς τούς ἐνταῦθα Ἰσραηλίτας»[120]- και

[113] «Πρός τόν εἰς τόν Diavoletto ἑβραῖον ἀρθρογράφον», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 14 Ιουν. 1864.
[114] Η εβραϊκή κοινότητα είχε συγκεντρώσει χρήματα προς ανακούφιση των Χριστιανών της Συρίας που υπέστησαν διωγμούς κατά τον εμφύλιο πόλεμο που είχε ξεσπάσει στην περιοχή το 1860.
[115] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 20 Αυγ./1 Σεπ. 1860, σ. 2.
[116] «Δηλοποίησις», *Εφημερις Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων,* Κέρκυρα, 27 Μαΐ./8 Ιουν. 1861, σ. 1-2.
[117] Στο ίδιο, σ. 1.
[118] «Δηλοποίησις», *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 5/17 Ιουν. 1861, σ. 1. και *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 10/22 Ιουν. 1861, σ. 4.,
[119] «Δηλοποίησις», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 16 Ιουν. 1861, σ. 2.
[120] «Διάφορα», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 14 Οκτ. 1861, σ. 4.

θα δημοσιεύσει εκτενές άρθρο σε δύο μέρη με τίτλο «Ἡ πρός τόν Ἑβραῖον ἀρθρογράφον ἀπάντησίς μας»· σε αυτό θα αφήσει αιχμές κατά της τοπικής κοινότητας των Εβραίων και θα καταφερθεί εναντίον των προλήψεων και της μισαλλοδοξίας της εβραϊκής θρησκείας[121], με αποτέλεσμα ένα νέο κύκλο δημοσιευμάτων και επιστολών από τον «Παρατηρητή», τους εκπροσώπους της τοπικής εβραϊκής κοινότητας[122] και τον αρθρογράφο της «Diavoletto»[123], καταδικαστικών της μισαλλοδοξίας ενός εντύπου το οποίο κατά τα άλλα «καυχᾶται ἐπί φιλελευθερίᾳ» [124].

Η εγκύκλιος του Μητροπολίτη Αθανάσιου θα προκαλέσει διεθνές ενδιαφέρον και ο «Παρατηρητής» θα δημοσιεύσει ευχαριστήριες και συγχαρητήριες επιστολές από τον Αρχιραβίνο της Τεργέστης[125], την «ἐν Παρισίοις Ἑταιρία Καθολικής Ισραηλίτικης ἑνότητας»[126], τον Αρχιραβίνο Κωνσταντινούπολης, τον Αρχιραβίνο Τορίνου[127], τον Moses Montefiore και τον Ύπατο Αρμοστή Storks[128] και θα αναδημοσιεύσει άρθρα γαλλικών εφημερίδων[129]. Οι διδαχές και οι παραινέσεις δεν είχαν αποτέλεσμα, σύμφωνα με την Jewish Chronicle, οι μάζες ήταν βαθιά επηρεασμένες από τη Βενετική αριστοκρατία της Κέρκυρας που «έριχναν λάδι στη φωτιά» των προκαταλήψεων[130].

Έχει υποστηριχθεί ότι κατά τη διάρκεια της βρετανικής κυριαρχίας οι εξάρσεις βίας κατά των Εβραίων, οι βεβηλώσεις των νεκροταφείων τους, οι παρενοχλήσεις κατά τη διάρκεια των κηδειών τους, οι προκλήσεις στην καθημερινότητα και οι επιθέσεις εναντίον τους κατά τη Μ. Εβδομάδα και το Πάσχα αυξήθηκαν δραματικά[131]. Τα όποια περιστατικά θα έπρεπε να γίνουν κατανοητά ως εκφάνσεις ενός χριστιανικού αντιεβραϊσμού που χαρακτήριζε μερίδα του τοπικού πληθυσμού παρά ως πρακτικές της νεωτερικής έννοιας του αντισημιτισμού.

---

[121] «Ἡ προς τον Ἑβραῖον ἀρθρογράφον ἀπάντησίς μας», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα,1 Ιουλ. 1861, σ. 3 και 8 Ιουλ. 1861, σ. 3-4.
[122] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 15/27 Ιουλ. 1861, σ. 3.
[123] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 29 Ιουλ./10 Αυγ. 1861, σ. 2.
[124] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 17/29 Ιουν. 1861, σ. 2.
[125] Στο ίδιο.
[126] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 24 Ιουν./6 Ιουλ. 1861, σ. 2.
[127] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 22 Ιουλ./3 Αυγ. 1861, σ. 3.
[128] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 12 Αυγ./24 Αυγ. 1861, σ. 2-3.
[129] *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 5 Αυγ./ 17 Αυγ. 1861, σ. 2-3.
[130] Preschel, ό.π., σ. 56.
[131] Flemming, ό.π., σ. 36.

Κεφάλαιο 6 – Πολιτικά δικαιώματα και «Ισραηλίτικα Χρονικά»

6.1 Περιορισμοί σε Εβραίους

Οι Άγγλοι παίρνοντας τη σκυτάλη από τους Γάλλους στην κυριαρχία των Επτανήσων, επέβαλαν διάφορους περιορισμούς στους Εβραίους του Ιόνιου Κράτους, με κυριότερους την αφαίρεση των πολιτικών δικαιωμάτων της Κοινότητας και την απαγόρευση άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος[132].

Αναλυτικότερα, με βάση τον εκλογικό νόμο του 1849, για να έχει κάποιος το δικαίωμα του εκλέγειν, θα έπρεπε «να εἶναι γεννημένος εἰς τό Κράτος τοῦτο ἤ νά εἶναι πολιτογραφημένος, καί νά πρεσβεύῃ τήν Χριστιανικήν θρησκείαν», να είναι άνω των 21 ετών, να κατέχει περιουσία ή να ασκεί κάποιο επάγγελμα ή να έχει πανεπιστημιακό πτυχίο, να γνωρίζει γραφή και ανάγνωση, να μην έχει καταδικαστεί για κακούργημα και να μην έχει χρεοκοπήσει. Επομένως είναι φανερό ότι οι Εβραίοι επί τη βάσει του θρησκεύματος αποκλείονταν από το εκλογικό σώμα και από το δικαίωμα εκλογής Εβραίων αντιπροσώπων στην Ιόνιο Βουλή[133].

Όσον αφορά το επάγγελμα του δικηγόρου από τη δεκαετία του 1820 τέθηκαν και πάλι στη βάση του θρησκεύματος περιορισμοί στο ποιοι είχαν δικαίωμα να εγγραφούν στους επίσημους καταλόγους των δικαστικών αρχών ως δικηγόροι. Οι Εβραίοι μπορούσαν να ασκούν μόνο το επάγγελμα του «υποδικηγόρου» (interveniente), δηλαδή του βοηθού δικηγόρων χωρίς δικαίωμα εκπροσώπησης στο δικαστήριο[134], πράγμα που περιόριζε το προσοδοφόρο επάγγελμα του δικηγόρου μόνο στους Χριστιανούς.

6.2 «Ισραηλίτικα Χρονικά»

Μία από τις σημαντικότερες εξελίξεις στην ιστορία των Εβραίων της Κέρκυρας κατά την περίοδο ήταν η έκδοση της εφημερίδας «Ισραηλίτικα Χρονικά» (Cronaca Israelitica), η οποία

[132] Ρωμανός, ό.π,
[133] «Εκλογικός Νόμος»,*Gazzetta Jonia,* Κέρκυρα, 31 Δεκ. 1849/12 Ιαν. 1850, σ. 1.
[134] Σάκης Γκέκας, *Ξενοκρατία, Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στα Επτάνησα (1815-1864),* ό.π., σ. 261.

κυκλοφόρησε από τον Αύγουστο του 1861 έως τον Μάιο του 1864, δίχασε τον πολιτικό κόσμο των Επτανήσων και προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις σε μια εποχή έντονης πόλωσης, όπως αυτή των παραμονών της ένωσης των Ιονίων Νήσων με την Ελλάδα[135].

Τα κερκυραϊκά «Ισραηλίτικα Χρονικά» (Cronaca Israelitica) είναι η πρώτη ελληνόφωνη εβραϊκή εφημερίδα που κυκλοφόρησε στον χώρο της σημερινής Ελλάδας[136]. Εκδότης της ήταν ο Ιωσήφ Ναχαμούλης, εξέχον μέλος της τοπικής εβραϊκής κοινότητας[137], που είχε σπουδάσει νομικά και εργαζόταν ως «υποδικηγόρος» (interveniente) λόγω της απαγόρευσης σε μη Χριστιανούς να ασκούν το επάγγελμα του δικηγόρου. Παράλληλα υπήρξε συγγραφέας, μεταφραστής και εκδότης της εφημερίδας «Ισραηλίτικη Οικογένεια» από το 1864 έως το 1879[138] και διετέλεσε δημοτικός σύμβουλος Κέρκυρας μετά την ένωση με το Ελληνικό Βασίλειο [139].

Τα «Ισραηλίτικα Χρονικά» γράφονταν στα ελληνικά και στα ιταλικά, ασχολούνταν με θέματα ηθικο-θρησκευτικά, ιστορικά, φιλολογικά[140] και φιλοδοξούσαν να λειτουργήσουν ως όργανο διαφώτισης και επιμόρφωσης της τοπικής εβραϊκής κοινότητας ή τουλάχιστον των ηγετών της σχετικά με ζητήματα που απασχολούσαν ευρύτερα την εβραϊκή κοινότητα της διασποράς[141].

Η έκδοση των «Ισραηλίτικων Χρονικών» ανέτρεψε την παγιωμένη διαδικασία προώθησης των υποθέσεων της τοπικής εβραϊκής κοινότητας, η οποία μέχρι τότε, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ζητήματα και τα παράπονα της τοπικής μειονότητας, όπως αυτά εκφράζονταν μέσω αιτημάτων και αναφορών από την ελίτ της κοινότητας, ακολουθούσε τα επίσημα και καθιερωμένα κανάλια επικοινωνίας με τις πολιτικές αρχές. Αντίθετα, η εφημερίδα επέλεξε τη δημοσιοποίηση, την ανάδειξη και τη στηλίτευση μιας πληθώρας θεμάτων που επηρέαζαν τις ζωές των Επτανήσιων Εβραίων θέτοντας στην προμετωπίδα των αιτημάτων το ζήτημα των πολιτικών

[135] Σάκης Γκέκας, ό.π., σ. 262.
[136] Ρένα Μόλχο, «Ο Εβραϊκός τύπος στην Ελλάδα», στο *Ο ελληνικός τύπος 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις: Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2005, σ. 109
[137] Preschel, ό.π., σ. 78.
[138] Ρένα Μόλχο, λήμμα «Ιωσήφ Ναχαμούλης» στο *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974. Εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, Δρούλια, Λουκία - Κουτσοπανάγου, Γιούλα (επιμ.), τμ. 3, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008, σ. 229.
[139] Preschel ό.π.
[140] Ραφαήλ Φρεζής, λήμμα «Ισραηλίτικα Χρονικά», στο *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974. Εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, Δρούλια, Λουκία - Κουτσοπανάγου, Γιούλα (επιμ.), τμ. 2, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008, σ. 461-462.
[141] Varvaritis, ό.π., σ. 37.

δικαιωμάτων, της άρσης των διακρίσεων -όπως η απαγόρευση άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος- και γενικά την εβραϊκή χειραφέτηση[142], γεγονός που πυροδότησε ποικίλες αντιδράσεις.

6.3 Χειραφέτηση, ισοπολιτεία, πολιτικά δικαιώματα

Παράλληλα, όμως, η εφημερίδα επιχείρησε να αναμορφώσει τη σχέση Χριστιανών και Εβραίων στο Ιόνιο Κράτος, να απαντήσει δυναμικά σε συκοφαντίες και στερεότυπα, που κατά τη γνώμη των συντακτών εμποδίζουν τη χειραφέτηση της εβραϊκής μειονότητας[143], και να διεκδικήσει την ισότιμη συμμετοχή των Επτανήσιων Εβραίων στη δημόσια ζωή μέσω της απόκτησης πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων[144]. Συγκεκριμένα, η εφημερίδα σημείωνε ότι -αν και βαίνουν μειούμενες- οι εναπομείνασες προλήψεις κατά των Εβραίων αποτελούν πηγή της εναντίωσης στην ισοπολιτεία ορισμένων, οι οποίοι δικαιολογούν την αρνητική τους στάση προφασιζόμενοι άλλους λόγους[145].

Έτσι, στο φύλλο της 26ης Οκτωβρίου 1861 διαβάζουμε ότι «οὐδὲ φροντίδων οὐδέ κόπων θέλομεν φεισθῆ ὁπως οἱ Ἰόνιοι Ἰσραηλῖται δείξωσιν ἑαυτούς ἀνταξίους τῆς ἐλευθερίας καί τοῦ ὁποίου φέρουσι ὀνόματος τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος» και σε αυτό της 24ης Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου ότι οι Εβραίοι, από τη στιγμή που ζουν στην γη που γεννήθηκαν, όπου έχουν ιδιοκτησία, ασκούν το εμπόριο, τις επιστήμες, τη βιομηχανία και συνεισφέρουν στα δημόσια βάρη, «αἰσθάνονται το δικαίωμα νὰ συμμετέχωσιν ἁπάντων τῶν συσχετιζομένων πλεονεκτημάτων»[146].

Όπως γίνεται φανερό, για την εφημερίδα ο εκσυγχρονισμός και η «ελληνοποίηση» της κοινότητας ήταν στόχοι αλληλένδετοι[147]· έτσι επιλέγει να τονίσει τα στοιχεία που θεωρεί ότι ενώνουν διαχρονικά Εβραίους και Έλληνες και τα οποία φύσει και θέσει, κατά τη γνώμη του συντάκτη, οι Επτανήσιοι Εβραίοι ενσαρκώνουν. Στο φύλλο της 31ης Ιανουαρίου 1862, η εφημερίδα δημοσιεύει

[142] Στο ίδιο, σ. 38.
[143] Κατερίνα Καρούνια, «Ψέματα και αλήθειες σε δύσκολους καιρούς, τα Ισραηλίτικα Χρονικά της Κέρκυρας», στο *Οι Εβραίοι στον κόσμο του νεοελληνικού διαφωτισμού και της επανάστασης 1821,* Νικολαΐδου-Κυριανίδου, Βάνα – Ηροδότου, Κωνσταντίνος (επιμ.), Καπόν, Αθήνα, 2022, σ.147-148.
[144] Σάκης Γκέκας, ό.π, σ. 262
[145] Καρούνια, όπ., σ. 140.
[146] Στο ίδιο, σ. 137.
[147] Eyal Ginio, «Γράφοντας για την εβραϊκή ιστορία της νεότερης Ελλάδας: Η περίπτωση της Κέρκυρας» στο: *Αρχειοτάξιο,* τχ. 19, Αθήνα, 2017, σ. 34.

επιστολή Κερκυραίου Εβραίου που κατοικεί στη Βενετία, στην οποία παραλληλίζει την απελευθέρωση του «Ἑβραϊκοῦ ἔθνους» με αυτή της «Ἑλληνικῆς φυλῆς», τον «Ἱερέα Ματαθίαν» με τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, τον Ιούδα τον Μακκαβαίο με τον Μπότσαρη, τον Ιωνάθα με τον Καραϊσκάκη και τον Ελιάζαρ[148] με τον Κανάρη[149], συμπεραίνοντας ότι «ἀνήκοντες εἰς δύο φυλάς τόσῳ εὐκλεεῖς, ὅσῳ τάς συνενούσας ἐν ὑμῖν τό αἷμα αὐτῶν», αν το καλέσει η ανάγκη, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι «ἄν διατηρῶμεν τήν πίστην τῶν Μακαβαίων, κυκλοφορεῖ ἐπίσης εἰς τάς φλέβας ἡμῶν τό αἷμα τῶν τέκνων τῆς ἀνδρείας Ἑλλάδος»[150].

Ο ύπατος Αρμοστής Henry Storks σε αναφορά του προς τους ανωτέρους του, στις 15 Σεπτεμβρίου 1861, θα κάνει αναφορά στη νέα εφημερίδα της εβραϊκής κοινότητας. Θα γράψει ότι, αν και το πρώτο φύλλο που κυκλοφόρησε δεν περιλαμβάνει κάτι που θα μπορούσε να θεωρηθεί προσβλητικό για τους Χριστιανούς, η ίδια η έκδοση του εντύπου δυσαρέστησε «τους ανίδεους και στενόμυαλους μεταξύ των Χριστιανών»[151].

Ήδη από την αναγγελία της έκδοσης της νέας εφημερίδας -και πριν ακόμη την κυκλοφορία του πρώτου φύλλου τον Αύγουστο του 1861- τόσο η «Εθνεγερσία» όσο και η «Νέα Εποχή», οι δύο εφημερίδες που εξέφραζαν τους «Νέους» Ριζοσπάστες ή «Ενωτιστές»[152], τοποθετούνται απέναντι στο νέο εγχείρημα σημειώνοντας ότι δεν υπάρχει καμιά ανάγκη δημιουργίας μιας εφημερίδας αποκλειστικά για την υπεράσπιση των Εβραίων.

Η «Νέα Εποχή» αποδίδει εξαρχής στην εφημερίδα της μειονότητας έναν χαρακτήρα «απειλής». Εάν στόχος τους είναι να μας κατηχήσουν, θα γράψει, «ἔσφαλον, διότι καμίαν ὄρεξιν δέν ἐχομεν νά ἀρνηθῶμεν τήν θρησκείαν μας»· εάν στόχος είναι να υπερασπιστούν τη θρησκεία τους, «πάλιν ἐλανθάσθησαν, διότι οὐδείς τήν προσέβαλεν»· και αν στόχος τους είναι να τους ανεχθούμε, «πάλιν

[148] Ο Ματαθίας και οι γιοι του Ιούδας, Ιωνάθαν και Ελιάζαρ πρωτοστάτησαν στην αντίσταση κατά της απαγόρευσης της Ιουδαϊκής θρησκείας που επέβαλε ο βασιλιάς Αντίοχος των Σελευκιδών, την περίοδο 168-164 π.Χ. Λήμμα «Maccabees», Encyclopedia Brittanica [διαθέσιμο στο https://www.britannica.com/topic/Maccabees#ref4397 (ανάκτηση 28/3/2024).
[149] Ανάλογη αντιστοίχιση θα επαναλάβει η εφημερίδα σε άρθρο με τίτλο «Ελεάζαρ ο Μακκαβαίος και Κωνσταντίνος ο Κανάρης», εκτενές απόσπασμα του οποίου θα αναδημοσιευτεί από την αθηναϊκή εφημερίδα «Παναθήναια». «Διάφορα», *Παναθήναια,* Αθήνα, 7 Σεπτ. 1864, σ. 1.
[150] Καρούνια, όπ., σ. 148.
[151] Varvaritis, ό.π., σ. 39.
[152] Στο ίδιο, σ. 49.

ἔσφαλον», αφού πουθενά δε θα βρουν περισσότερη ανοχή και αγάπη από αυτή που οι Κερκυραίοι τους προσέφεραν κατά την περίοδο των μεσαιωνικών διωγμών[153].

Η «Εθνεγερσία», αντίστοιχα, βλέπει τη νέα εφημερίδα ως οιονεί μέσο συκοφάντησης των Κερκυραίων· οποιαδήποτε από τις ήδη υπάρχουσες εφημερίδες, θα γράψει, θα ήταν σε θέση να αναλάβει το έργο της υπεράσπισης των Εβραίων -«ἄν και δεν ὑπάρχει τοιαύτη χρεία ὑπερασπίσεως» σε αντίθεση με όσα υποστηρίζουν όσοι διαδίδουν «ψευδῆ γεγονότα», «συκοφαντοῦντες» τους Επτανησίους, για να τους παρουσιάσουν ως «ἀναξίους ἐλευθερίας».

Σε κάθε περίπτωση η «Εθνεγερσία» ξεκαθαρίζει ότι οποιαδήποτε «αντιπολίτευση» πρόκειται να ασκήσει εναντίον «τής μελλούσης Ἐφημερίδος» δεν πρέπει να θεωρηθεί προερχόμενη «ἐκ πνεύματος φανατισμοῦ ἢ δεισιδαίμονος θρησκομανίας». Αντίθετα υπογραμμίζει ότι μόλις τα Ιόνια Νησιά ενωθούν με το Ελληνικό Βασίλειο είναι δεδομένο ότι οι Εβραίοι θα αποκτήσουν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Υπό το καθεστώς της Αγγλικής Προστασίας, όμως, τονίζει ο συντάκτης, η ένταξη στους εκλογικούς καταλόγους 800 Εβραίων θα έχει αρνητικά αποτελέσματα και για τους ίδιους και για τους Χριστιανούς: αφενός «δέν ἔχουσι τήν ἀπαιτουμένην νοητικήν ἀνάπτυξιν» και αφετέρου ως λαός σχεδόν αποκλειστικά αφιερωμένος στο εμπόριο θα βρεθεί μπροστά σε «χιλίους πειρασμούς ἐκ μέρους τῆς Προστασίας, τοῦ ἐμπορικωτέρου λαοῦ τῆς Ὑφηλίου»· ώστε συνεδρίαση μισής ώρας θα είναι αρκετή για να «καταστρέψει διά παντός τό ἐθνικόν ζήτημα»[154]. Ως εκ τούτου οι συντάκτες δηλώνουν εκ μέρους της εφημερίδας ότι με καθαρή συνείδηση και θεωρώντας ότι εκπληρώνουν «καθῆκον ἐθνικόν […] ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης θέλομεν τούς πολεμήση»[155].

Επομένως, είναι τα υποτιθέμενα κοινά οικονομικά συμφέροντα των Εβραίων και Άγγλων, που θα μετατρέψουν τους πρώτους σε όργανα των δεύτερων προκειμένου να εμποδίσουν την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, προβάλλοντας παράλληλα πάνω στην εβραϊκή κοινότητα τα στερεότυπα της φιλαργυρίας, της δολιότητας, αλλά και μιας μωρίας που εύκολα μπορεί να τους καταστήσει θύματα[156].

[153]«Ἰσραηλίτικα Χρονικά», *Νέα Εποχή*, Κέρκυρα, 28 Αυγ. 1861, σ. 2.
[154] Βέβαια, αν τα πράγματα είχαν έτσι, η Αγγλική Κυβέρνηση πιθανότατα θα είχε προ πολλού αποδώσει στους Εβραίους των Επτανήσων την πληρότητα των πολιτικών δικαιωμάτων.
[155] «Διάφορα», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 14 Αυγ. 1861, σ. 4.
[156] Καρούνια, ό.π., σ. 117.

Το συγκεκριμένο άρθρο της «Ενωτικής» εφημερίδας, το οποίο μάλιστα εκκινεί από την απόρριψη κάθε μορφής θρησκευτικού φανατισμού, υιοθετεί μια αντισημιτική ρητορική παρόμοια με αυτή σε κινήματα με εθνικιστική κατεύθυνση στην Ευρώπη το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, που απορρίπτουν τον «παλιό χριστιανικό αντιεβραϊσμό» και κάθε μορφή θρησκευτικού μίσους, αναγνωρίζοντας στους Εβραίους έναν εσωτερικό και εξωτερικό εχθρό «υπεύθυνο για τις συμφορές του έθνους»[157].

Και οι δύο εφημερίδες, όπως και στις άλλες περιπτώσεις που αναδείχθηκαν θέματα που άπτονταν των Εβραίων, επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν έναν ανοιχτά συγκρουσιακό και διχαστικό λόγο απέναντι στην εβραϊκή κοινότητα, αντιπαραβάλλοντας σταθερά το «εμείς» στο «αυτοί», καθιστώντας κατά κάποιο τρόπο σαφές ότι -τουλάχιστον στην τρέχουσα φορτισμένη περίοδο- ο «χώρος» για το εθνικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά «διαφορετικό» είναι περιορισμένος και μπορεί να γίνεται ανεκτό μόνο με την προϋπόθεση ότι θα αποδέχεται τη θέση του στο περιθώριο.

6.3.2 Κομματικοί ανταγωνισμοί και εβραϊκή χειραφέτηση

Παράλληλα, σε μια περίοδο κομματικής αντιπαράθεσης και ενδοπαραταξιακών αντιθέσεων[158] σημαντικό ρόλο παίζει και η πολιτική τοποθέτηση των εκπροσώπων της εβραϊκής κοινότητας, καθώς, όπως συμπεραίνεται από τα δημοσιεύματα, επικρατεί η αντίληψη ότι, αν οι Εβραίοι είχαν πολιτικά δικαιώματα, θα συμπεριφέρονταν ως ένα ενιαίο εκλογικό σώμα· συνεπώς και ιδιαίτερα καθοριστικό για το εκλογικό αποτέλεσμα σε περιοχές με μικρό πληθυσμό[159]. Έτσι, η «Νέα Εποχή»» καλεί τη νέα εφημερίδα να αποκαλύψει το «πολιτικό χρώμα»[160] της και η «Εθνεγερσία» την ταυτίζει με τους «Μεταρρυθμιστές», αναλύοντας ότι με το να ζητάνε τώρα πολιτικά δικαιώματα οι Εβραίοι, είναι σαν να ζητάνε μεταρρύθμιση του Συντάγματος[161]· σαν να λένε στους Χριστιανούς «ἀρνηθῆτε τό παρελθόν σας καί σφαγιάσατε "ὑπέρ τῶν συμφερόντων ἡμῶν τό

[157] Ταγκυέφ, ό.π., σ. 12-13.
[158] Μαρία Κοτινά, *Το ριζοσπαστικό κίνημα στα Αγγλοκρατούμενα Επτάνησα,* διδακτορική διατριβή, 2011, σ. 324-328.
[159] Ευτυχία Δ. Λιάττα, *Η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος στον κυκλώνα του αντισημιτισμού: Η «συκοφαντία για το αίμα» του 1891*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2006, σ. 35.
[160] Ἰσραηλίτικα Χρονικά», *Νέα Εποχή*, Κέρκυρα, 28 Αυγ. 1861, σ. 2.
[161] Αντίθετα, στο φύλλο της 1ης Φεβρουαρίου 1862, τα «Ισραηλίτικα Χρονικά» υποστηρίζουν ότι δεν είναι το Σύνταγμα, το οποίο άλλωστε αναγνώριζε την ανεξιθρησκία, αυτό που επιβάλλει τους αποκλεισμούς στους Εβραίους αλλά επιμέρους νόμοι και παρερμηνείες νομοθετικών πράξεων. Επομένως για την εκπλήρωση των αιτημάτων τους δε θα απαιτούνταν Συνταγματική μεταρρύθμιση αλλά επιμέρους αλλαγές. Καρούνια, ό.π., σ. 149.

ἐθνικόν ζήτημα"»[162]. Επίσης, λίγες μέρες αργότερα, στο φύλλο της 26ης Σεπτεμβρίου, η εφημερίδα «Εθνεγερσία»[163] αναφέρει ότι σύμφωνα με πληροφορίες της το συντακτικό συμβούλιο των «Ισραηλίτικων Χρονικών» συνεδρίασε προκειμένου να διακηρύξει ανοιχτά το πολιτικό πρόγραμμα της έκδοσης «καί τοῦτο καθότι ἡ παράξενος "Νέα Ἐποχή" καί ἡ φαρμακερά "Ἐθνεγερσία" πάρα πολύ τούς ἐκέντησεν ὅτι δῆθεν κρύπτονται ὑπό τό σκότος ἄνευ καθαροῦ προγράμματος». Το γεγονός αυτό το χαιρετίζει η εφημερίδα, σημειώνοντας ότι οι συντάκτες των «Χρονικών» «ἔχουσι ἐκείνην τήν εἰλικρίνειαν», χωρίς να παραλείψει να σχολιάσει βιτριολικά «ἥτις δεν ἀπαντᾶται εἰς τινά μικρά ἐργαστήρια τῆς συνοικίας των»· και συμβουλεύει σε κάπως «απειλητικό» τόνο: αν επιλέξουν τους μεταρρυθμιστές, να είναι έτοιμοι να «ακούσουν μουσική» της οποίας δεν θα είναι «εὐάρεστοι οἱ ἦχοι»· ενώ, αν επιλέξουν τον Ριζοσπαστισμό, τότε είναι ευπρόσδεκτοι «νά χορεύσωσι μεθ' ἡμῶν τόν ἐθνικόν χορόν», με την προϋπόθεση ότι θα αφήσουν κατά μέρος το αίτημα των πολιτικών μεταρρυθμίσεων και ότι θα παραβλέψουν «οἱ Κύριοι συντάκται τά ἀτομικά των συμφέροντα»[164].

Από την άλλη, οι εφημερίδες «Παρατηρητής» και «Ελληνικά Χρονικά» γίνονται αποδέκτες ευχαριστιών από τα «Ισραηλίτικα Χρονικά», αφού χαιρέτισαν σε δημοσιεύματά τους την έκδοση της νέας εφημερίδας[165]. Η εφημερίδα «Παρατηρητής»[166], η οποία είχε πάρει και σε άλλες περιπτώσεις θέση υπέρ της τοπικής εβραϊκής κοινότητας, αναφέρει την έκδοση «Ἰσραηλιτικῆς ἠθικο-πολιτικῆς ἐφημερίδος» με σκοπό να «ὑποστηρίξῃ τά πολιτικά τῶν Ἰσραηλιτῶν δικαιώματα καί νά διδάσκῃ εἰς τήν παρ' ἡμῖν Ἰσραηλιτικήν κοινότητα τά κοινωνικά καί θρησκευτικά αὐτῆς καθήκοντα»[167].

Είναι γενικά αποδεκτό ότι η αρμοστεία του φιλελεύθερου βαρόνου Seaton, οποίος ανέλαβε τα καθήκοντά του το 1843, επέδρασσε καθοριστικά στην ανάπτυξη πολιτικής συνείδησης στα

[162] «Τα Ἰσραηλίτικα Χρονικά», *Εθνεγερσία*, Κέρκυρα 30 Αυγ. 1861, σ. 1-2.
[163] «Διάφορα», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 26 Σεπτ. 1861, σ. 2.
[164] Πιθανή αναφορά στο γεγονός ότι ο εκδότης των «Χρονικών», «υποδικηγόρος» Ναχαμούλης θα ευνοούνταν από μια πιθανή αλλαγή στον νόμο σχετικά με το δικηγορικό επάγγελμα.
[165] Καρούνια, ό.π., σ. 132.
[166] Αν και στο πρώτο φύλλο της έκδοσης, όπου παρουσιάζονται οι πολιτικές αρχές της, απορρίπτει τις πολιτικές διαιρέσεις και τα κόμματα, καθώς, όπως γράφει, «Ῥιζοσπάσται, Μεσαία καί Ἄκρα Ἀντιπολίτευσις εἰσί φθόγγοι μάταιοι οἵτινες ὤφειλον παρ'ἡμῖν νά εκλείψωσι». [«Το πρόγραμμα», *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 4 Ιαν. 1858, σ. 1.], συχνά έρχεται σε αντιπαράθεση με τις «ριζοσπαστικές» εφημερίδες, οι οποίες συνηθίζουν να τη χαρακτηρίζουν όργανο των ξένων και την προσφωνούν ειρωνικά «ἡμιεπίσημον». [π.χ. «Δύο λέξεις πρός τήν ἡμιεπίσημον Ἐφημερίδα», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 24 Ιουν. 1864, σ. 1.]
[167] «Διάφορα», *Παρατηρητής,* Κέρκυρα, 26 Αυγ./ 7 Σεπτ. 1861, σ. 4.

Επτάνησα, αφού ενίσχυσε την εκπαίδευση, επέτρεψε τη λειτουργία τυπογραφείων, την κυκλοφορία ελληνικών εφημερίδων και τις πολιτικές συγκεντρώσεις, ενώ η αντικατάστασή του από τον αντιδραστικό Ward κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων της Κεφαλονιάς το 1848-49, ριζοσπαστικοποίησε ακόμα περισσότερο την πολιτική ζωή. Μέσα σε αυτό το κλίμα το πολιτικό τοπίο που διαμορφώθηκε καθορίστηκε από τη λειτουργία τριών κομμάτων: των Αγγλόφιλων προστασιανών, που δεν επιθυμούσαν ένωση με την Ελλάδα· των μεταρρυθμιστών, που έβλεπαν την Ένωση ως έναν απώτερο στόχο και διεκδικούσαν περισσότερες ελευθερίες εντός του πλαισίου της Προστασίας· και των Ριζοσπαστών, οι οποίοι ηγήθηκαν του αγώνα για Ένωση, προτάσσοντας παράλληλα και αιτήματα συνολικής αναμόρφωσης του πολιτικού συστήματος με την επιβολή αρχών κοινωνικής δικαιοσύνης[168].

Από το 1858 και μετά γίνεται φανερή η διάσταση μεταξύ των Ριζοσπαστών ηγετών Μομφεράτου και Λομβάρδου, με τον πρώτο να στηρίζει το αίτημα της αυτοδιάθεσης των Επτανησίων πάνω στις αρχές της κυριαρχίας των λαών και της αρχής των Εθνοτήτων, απορρίπτοντας τις ξένες δυνάμεις που φέρονται ως «προστάτιδες»[169], και τον δεύτερο να αποκόπτει το ζήτημα της εθνικής αποκατάστασης από άλλες κοινωνικο-πολιτικές διεκδικήσεις, τις οποίες θεωρούσε αφενός ανεφάρμοστες και αφετέρου ότι θα αφαιρούσαν «τῶν χειρῶν τῶν ἐν Εὐρώπη φίλων μας τό ἰσχυρόν ὅπλον δι'οὗ προσπαθοῦν νά μας ὑπερασπίσωσι»[170]. Μέχρι το 1862 η διάσπαση θα έχει οριστικοποιηθεί, με τους «παλαιούς» μέσω των εφημερίδων «Αλήθεια» και «Αληθής Ριζοσπάστης» να κατηγορούν τους νέους ότι οδηγούν την Επτάνησο σε μια Ένωση χωρίς δημοκρατία και τους «νέους» μέσω της «Φωνής του Ιονίου» και της «Νέας Εποχής» να κατηγορούν τους πρώτους ως αποστάτες και προδότες του εθνικού ζητήματος[171], οι οποίοι υποβιβάζουν «τά ἐθνικά δικαιώματα τῆς Ἑπτανήσου» μπροστά στους πολιτικούς τους στόχους[172].

Έτσι, σταδιακά στη διαμάχη σχετικά με τη θέση και τα πολιτικά δικαιώματα των Εβραίων της Κέρκυρας, που ξετυλίγεται μέσα από τις σελίδες του «Παρατηρητή», της «Νέας Εποχής» και της «Εθνεγερσίας», προστίθενται και οι εφημερίδες «Αλήθεια» και «Αληθής Ριζοσπάστης». Πλάι «εἰς τήν Ἰουδαΐζουσαν ἡμιεπίσημον ἐφημερίδα», γράφει η «Νέα Εποχή», προστέθηκαν και οι

[168] Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση Της Ελλάδας 1830-1947,* Καστανιώτης, Αθήνα, 2000, σ. 174-176.
[169] Αγγελική Γιαννάτου, *Επτανησιακός Ριζοσπαστικός, 1848-1865,* Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2004, σ. 311
[170] *Φωνή του Ιονίου και Ρήγας*, Ζάκυνθος, 2 Μαΐ. 1859, σ.3.
[171] Κοτινά, ό.π., σ. 324-325.
[172] «Αἱ δύο ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐφημερίδες», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 13 Οκτ. 1862, σ. 2.

εφημερίδες της Κεφαλονιάς, οι οποίες συμβουλεύουν τους Κερκυραίους «ὅπως φέρωνται ἀνεκτικῶς καί φιλανθρώπως πρός τούς Ἰουδαῖους Κερκύρας», την ίδια ώρα που στην Κεφαλονιά όσοι Εβραίοι διαμένουν στο νησί ακόμα και για λίγες μέρες «δέν δύνανται νά ζήσωσιν ἀσφαλῶς ἄνευ τῆς προστασίας τῆς ἀστυνομίας»[173].

Η εφημερίδα «Αλήθεια», η οποία εξέφραζε τους λεγόμενους «Παλιούς» Ριζοσπάστες χαιρέτισε την έκδοση των «Ισραηλίτικων Χρονικών» της Κέρκυρας και υπογράμμισε ότι οι διακρίσεις που δέχονται οι Επτανήσιοι Εβραίοι είναι αποτέλεσμα της «ξενοκρατίας» η οποία «ἀποστερεῖ καί αὐτούς τῶν φυσικῶν και κοινωνικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων», ενώ ο λαός των Επτανήσων υποστηρίζει την πρόοδο, την ελευθερία και την ισονομία και επιθυμεί για όλους τους πολίτες του Ιονίου Κράτους το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι «ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως θρησκεύματος». Παράλληλα, καλεί τον λαό της Επτανήσου να δείξει ανοχή και αγάπη, η οποία «θέλει ἐξαλείψει βαθμηδόν τά διαχωρίζοντα τήν ἀνθρωπότητα φράγματα»[174].

Παράλληλα, σε άλλο άρθρο αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «ἡ Ἀλήθεια καί πάλιν μαίνεται ὑπέρ τῶν φίλων της Ἰουδαίων», καθώς όπως υποστηρίζουν οι «παλαιοί» ριζοσπάστες η μόνη υπεύθυνη για τον αποκλεισμό των Εβραίων από την πολιτική ζωή είναι η Προστασία, κάτι που σύμφωνα με τον συντάκτη της «Νέας Εποχής» εξυπηρετεί «τήν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπί τῆς Κερκύρας οἱονδήποτε σχεδίων» των Άγγλων, καθώς -όπως έχει αφήσει να εννοηθεί- θεωρεί ότι η χειραφέτηση της εβραϊκής κοινότητας με παρέμβαση των Βρετανών θα αποτελούσε πιθανό εμπόδιο στην εθνική αποκατάσταση[175]. Έτσι, η «Νέα Εποχή» συνηγορεί μεν ότι οι Εβραίοι δικαίως απολαμβάνουν όλα τα αστικά δικαιώματα που απολαμβάνουν και οι Χριστιανοί, όμως δε διατάζει να ξεκαθαρίσει ότι «Συνταγματικά δικαιώματα δέν δυνάμεθα νά παραχωρήσωμεν εἰς τούς παρ' ἡμῖν οἰκοῦντας ἰουδαίους, δέν δυνάμεθα τήν πολιτικήν μας ὕπαρξιν να ἐμπιστευθῶμεν εἰς λαόν, οὐδένα κοινόν με ἡμᾶς ἔχοντα εἰμή τόν τόπον τῆς γεννήσεως»[176].

Στο τέλος του 1862 η εφημερίδα «Αληθής Ριζοσπάστης»[177] αναγγέλλει την κυκλοφορία μελέτης του κορυφαίου ηγέτη των Ριζοσπαστών Ηλία Ζερβού Ιακωβάτου με τίτλο «Τα γενέθλια και η

[173] «Διάφορα», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 28 Οκτ. 1861, σ. 3.
[174] «Διάφορα», *Αλήθεια,* Κεφαλονιά, 14/26 Οκτ. 1861, σ. 2-3
[175] Καρούνια, ό.π., σ. 104.
[176] *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 11 Νοεμ. 1861, σ. 4.
[177] Η έκδοση της εφημερίδας ξεκίνησε το φθινόπωρο του 1862 από την ηγετική προσωπικότητα των Ριζοσπαστών Ιωσήφ Μομφερράτο, στοχεύοντας στην αντιπαράθεση με τους «ενωτικούς» Ριζοσπάστες, ειδικά μετά την έξωση του Όθωνα από τον ελληνικό θρόνο, όταν τόσο οι ελπίδες όσο και οι φόβοι για την τύχη των Επτανήσων βρίσκονταν στο

νομοθεσία των Εβραίων». Ο συντάκτης της εφημερίδας, στον πρόλογο της παρουσίασης του νέου βιβλίου, επαναλαμβάνει ότι ο επτανησιακός λαός ζει πλάι στους Εβραίους του Ιονίου Κράτους με αγάπη και αρμονία· το καταπιεστικό σύστημα της «ξενοκρατίας», όμως, διαιωνίζει μέσω της νομοθεσίας του προλήψεις που δε συνάδουν με τις ιδέες της προόδου και ως εκ τούτου είναι χρέος και του επτανησιακού λαού να εξαλείψει κάθε μορφή διάκρισης, ώστε να μην του προσάπτεται ο «μῶμος ἐκεῖνος» που αποδίδεται μόνο σε λαούς οπισθοδρομικούς. Ακολουθεί η δημοσίευση ενός αποσπάσματος της εισαγωγής[178] του βιβλίου του Ζερβού και στον επίλογο της παρουσίασης η εφημερίδα του Μομφερράτου ξεκαθαρίζει: «δέν δυνάμεθα εἰμή νά ὑψώσωμεν τήν φωνήν μας κατά τοῦ προσγινομένου εἰς τήν ἐν Ἑπτανήσῳ κοινότητα τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀδικήματος, ὡς ἐκ τῆς παρ'ἡμῖν στρεβλῆς νομοθεσίας, ἥτις πάντη ἀδίκως στερεῖ αὐτούς τῶν ἀστυκῶν καί πολιτικῶν δικαιωμάτων»· κάτι που, όπως σημειώνει, δε συμβαίνει ούτε στα πιο δεσποτικά και απολυταρχικά κράτη. Έτσι, ζητά να αποδοθεί δικαιοσύνη με την παραχώρηση πλήρους ισότητας δικαιωμάτων στους Εβραίους πολίτες του Κράτους[179].

Το δημοσίευμα αυτό θα αποτελέσει αφορμή για μια ακόμα διαμάχη μεταξύ «Ισραηλίτικων Χρονικών» και «Εθνεγερσίας» για το ζήτημα των πολιτικών δικαιωμάτων των Εβραίων, η οποία αυτή την φορά θα κλείσει με πολύ ειρηνικότερο τρόπο, κάτι που αποτελεί αποτέλεσμα της μεταστροφής του κλίματος -τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορικής- στη σχέση των δυο κοινοτήτων, όσο οι εξελίξεις καθιστούν την Ένωση βέβαιη. Η «Εθνεγερσία», αν και θα επαναλάβει τη γνωστή της θέση ότι το αίτημα για εκλογικά δικαιώματα είναι πιθανόν να προκαλέσει «σκάνδαλα» την ώρα που η Ένωση είναι επί θύρας, αναγνωρίζει ότι η εβραϊκή κοινότητα διακρίθηκε «εἰς ἁπάσας τάς ἐθνικάς ἐπιδείξεις»[180]· τα «Ισραηλίτικα Χρονικά» στο φύλλο της 1ης Φεβρουαρίου θα κατηγορήσουν αφενός την «Εθνεγερσία» ότι «προσπαθεῖ νά φράξει τὸ στόμα τῶν ὅσοι ὡς ὁ «Ἀληθής Ῥιζοσπάστης» ὑπέρ ἡμῶν συνηγοροῦσιν», αφετέρου όμως δε θα αποδώσουν δόλο στη

απόγειό τους. Οι «παλαιοί» Ριζοσπάστες προπαγάνδιζαν την κοινωνική αναμόρφωση πριν την Ένωση ή παράλληλα με αυτή. Έρη Σταυροπούλου, λήμμα «Αληθής Ριζοσπάστης», στο:, *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974. Εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, Δρούλια, Λουκία – Κουτσοπανάγου, Γιούλα (επιμ.), τμ. 1, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008, σ. 179

[178] Στο απόσπασμα που δημοσιεύεται ο Ζερβός σημειώνει ότι το θρήσκευμα είναι θέμα προσωπικής συνείδησης, καταδικάζει ως απάνθρωπη και αντιχριστιανική κάθε μορφή διωγμού των Εβραίων, επαινεί τα κατορθώματα του εβραϊκού λαού στην παιδεία και τις τέχνες και υποστηρίζει ότι η σχέση Ιουδαϊσμού και Χριστιανισμού πρέπει να είναι αντίστοιχη με αυτή «μεταξύ γονέων και τέκνων»· αν και υπάρχουν, δηλαδή, διαφορετικές νοοτροπίες και πεποιθήσεις, αυτές δεν αναιρούν την αγάπη και τον σεβασμό που πρέπει να διέπει τις σχέσεις τους.

[179] «Τα Γενέθλια και η Νομοθεσία των Εβραίων», *Αληθής Ριζοσπάστης*, Κέρκυρα, 20 Δεκ. 1862/10 Ιαν. 1863, σ. 4.

[180] «Διάφορα», *Εθνεγερσία*, Κέρκυρα, 4 Ιαν. 1863, σ. 4.

στάση της αυτή και θα την περιλάβουν, παρά τις αντιφάσεις της, στις δυνάμεις που υπερασπίζονται και υποστηρίζουν τα δικαιώματα των Εβραίων, έπαινο που «εὐγνωμόνως» θα αποδεχθεί η «ενωτική» εφημερίδα[181].

Γίνεται φανερό ότι η διαφοροποίηση «Παλαιών» και «Νέων» Ριζοσπαστών άγγιξε και το θέμα της εβραϊκής χειραφέτησης, με τους πρώτους να την υποστηρίζουν θεωρώντας την κομμάτι του γενικότερου κοινωνικού ανασχηματισμού που οραματίζονταν -ο Μομφερράτος, μάλιστα, είχε παρουσιάσει στη Βουλή εκλογικό νομοσχέδιο που περιελάβανε και τους Εβραίους[182]- και τους δεύτερους να την απορρίπτουν με εχθρότητα, η οποία ατονεί, τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορικής, όσο γίνεται φανερό ότι η Ένωση τελικά θα πραγματοποιηθεί.

Κεφάλαιο 7 – Έλληνες και Εβραίοι – Μύθοι και Νεωτερικότητα

7.1 Έλληνες και Εβραίοι

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα και μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, η σύνδεση της ελληνικής γλώσσας και της ορθόδοξης πίστης με την ελληνική ταυτότητα είναι εντονότερη από ποτέ, καθιστώντας αφενός την έννοια του Έλληνα Εβραίου ένα εννοιολογικό οξύμωρο[183] και χρωματίζοντας αφετέρου όλα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ξένα ως υπονομευτικά της «τριπλής ασπίδας» που προστάτευε την εθνική ενότητα των Ελλήνων. Στο εθνικό αφήγημα του Ζαμπέλιου, για παράδειγμα, η ορθοδοξία νοείται ως μια εθνική, και όχι «ατομική», θρησκεία και η «αίρεση» δε συνιστά θρησκευτικό παράπτωμα αλλά έγκλημα κατά του έθνους[184].

[181] «Διάφορα», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 9 Φεβρ. 1863, σ. 4.
[182] Κοτινά, ό.π., σ. 364.
[183] Flemming, ό.π., σ. 21.
[184] Παρασκευάς Ματάλας, *Έθνος και ορθοδοξία, Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το «ελλαδικό» στο βουλγαρικό σχίσμα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2003, σ. 150.

Επομένως, ο συνδυασμός αυτής της «αποκλειστικής» εθνικής αντίληψης με τις κατά περιόδους τοπικές εντάσεις ενίσχυε τον αντισημιτισμό μερίδας του πληθυσμού[185].

Έτσι, για παράδειγμα, στον απόηχο των γεγονότων του Χρηματιστηρίου το Φθινόπωρο του 1861, όπως πληροφορούμαστε από δύο επιστολές διαμαρτυρίας που δημοσίευσε ο «Παρατηρητής», φαίνεται ότι η εφημερίδα «Επιθεωρητής» δημοσίευσε στο φύλλο 4 και στο φύλλο 5 δύο άρθρα με τίτλο «Τα Εβραϊκά», με τα οποία καταφέρεται κατά της Εβραϊκής κοινότητας. Σύμφωνα με το άρθρο, μια οικογένεια «διακριθεῖσα εἰς τήν ἀπάνθρωπον ἐκείνην σκηνήν τῆς περιαγωγῆς τοῦ Ἱεροῦ Λειψάνου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου εἰς τάς ἁγυιάς τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ζει στην Κέρκυρα και εμπορεύεται με τους Χριστιανούς του νησιού[186]. Στην επιστολή διαμαρτυρίας, που υπογράφει ο Βενιαμίν Δε Κάστρος και ακολουθείται από υποστηρικτικό σημείωμα της σύνταξης του «Παρατηρητή», σημειώνεται ότι όσα γράφει ο «Επιθεωρητής» δεν αποτελούν συκοφαντία μόνο κατά του ίδιου και της οικογένειάς του αλλά και κατά του Πατριάρχη Γρηγόριου και των διαδόχων του, καθώς οι πρόγονοι του Δε Κάστρο που κατοικούσαν στην Κωνσταντινούπολη είχαν δεχθεί τις ευχές και τις ευλογίες των Πατριαρχών και απολάμβαναν την αγάπη, τον σεβασμό και την εμπιστοσύνη «τοῦ ἐκεῖσε Ὀρθοδόξου Πληρώματος»[187]. Το σημείωμα της σύνταξης του «Παρατηρητή» εξαίρει τη συμβολή της οικογένειας Δε Κάστρο για τις υπηρεσίες που προσέφερε στον αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας και καλεί τον «Επιθεωρητή» να πάψει να συκοφαντεί και να προσβάλλει τους «Ἰσραηλίτας, διά τόν μόνον λόγον ὅτι εἶναι Ἰσραηλῖται»[188].

Αντίστοιχα, μετά την κυκλοφορία του πρώτου φύλλου των «Ισραηλίτικων Χρονικών» στις 22 Αυγούστου 1861, η εφημερίδα «Εθνεγερσία» αναρωτιέται ειρωνικά ποια ήταν άραγε τα κίνητρα στην καρδιά «τοῦ νέου παρ' ἡμῖν Ἑβραίου ὑπέρ τῆς πατρίδος τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Βότσαρη καί τοῦ Γρηγορίου τοῦ Πατριάρχου!». Και παρακάτω καταλήγει: όπως «ἡμεῖς θυσιάζομεν τήν ὑλικήν εὐημερίαν τοῦ τόπου μας ὑπέρ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων», έτσι και οι Εβραίοι να

[185] Mary Margaroni, «The blood libel in the Greek islands in the nineteenth century», στο *Sites of European Antisemitism in the Age of Mass Politics, 1880–1918*, Nemes Robert, Unowsky, Daniel (επιμ.), Brandeis University Press, Ανόβερο και Λονδίνο, 2014, σ. 178-179.
[186] *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 11/23 Νοεμ. 1861, σ. 3.
[187] *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 18/30 Νοεμ. 1861, σ. 3-4.
[188] Ο «Παρατηρητής» θα κατηγορήσει και σε άλλη περίπτωση τον «Επιθεωρητή» για «αντιεβραϊσμό»: σε άρθρο του τον Ιανουάριο του 1862 θα αναφερθεί στον «Επιθεωρητή» γράφοντας «ἀφ' ἑνός μέν θέλει νά φέρῃ τόν κοινωνισμόν εἰς τήν πολιτείαν μας ἀφ' ἑτέρου δέ ζητεῖ νά τεθῶσι ἐν ἐνεργεία οἱ περί Ἰσραηλίτῶν ἐγχώριοι κανονισμοί τοῦ μεσαιῶνος». «Ἡ ἀχαριστία τοῦ "Ἐπιθεωρητοῦ" καί τῆς συναδέλφης του "Ἐθνεγερσίας", *Παρατηρητής*, Κέρκυρα, 5/17 Ιαν. 1862, σ. 2.

θυσιάσουν τα ατομικά τους συμφέροντα «ὑπέρ τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς νέας πατρίδος των» και, όταν επιτευχθεί η Ένωση, εκτός από τα πολιτικά δικαιώματα που θα αποκτήσουν όλοι θα παραδεχθούν ότι «ἐάν οἱ ἐν Ἑλλάδι Ἑβραῖοι μᾶς ἀδίκησαν καί μᾶς ἐβλαψαν ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως […] ριζοσπαστήσαντες ἀκολούθως συνειργάσθησαν μεθ' ἡμῶν ὑπέρ τῆς ἐνώσεως».[189]

Φαίνεται πως η «Εθνεγερσία», εκμεταλλευόμενη ότι στη συνείδηση ενός μέρους του κοινού ήταν παγιωμένη η αντίληψη ότι οι Εβραίοι λειτούργησαν ως συνεργάτες των Οθωμανών κατά τη διάρκεια της επανάστασης, ζητά από τους Επτανήσιους Εβραίους να επανορθώσουν, κατά κάποιο τρόπο, για τις ενέργειες των εν Ελλάδι ομοθρήσκων τους. Η αναφορά δέ στον Πατριάρχη Γρηγόριο σχετίζεται με το γνωστό επεισόδιο της υποτιθέμενης κακομεταχείρισης του νεκρού σώματος του πατριάρχη από τον εβραϊκό όχλο μετά τον απαγχονισμό του Αρχιερέα από τους Οθωμανούς τον Απρίλιο του 1821 και με τον ρόλο που δήθεν έπαιξαν οι Εβραίοι στα γεγονότα που ακολούθησαν, προκαλώντας την οργή των Χριστιανών και τις σφαγές μεγάλου μέρους του εβραϊκού πληθυσμού της Τριπολιτσάς, του Βραχωρίου και άλλων τόπων.[190]

Η επανάσταση του Οκτωβρίου του 1862 κατά του Όθωνα και η συνακόλουθη έξωσή του από τη χώρα έθεσε το ζήτημα της Ένωσης σε νέα βάση και οι Επτανήσιοι μπορούσαν να περιμένουν με αναπτερωμένες ελπίδες ότι η πραγματοποίησή της πλησίαζε.

Σε αυτή την ιδιαίτερη περίοδο για τα Επτάνησα τα «Ισραηλίτικα Χρονικά» δημοσιεύουν άρθρο την 1η Νοεμβρίου 1862, στο οποίο επαναφέροντας το ζήτημα της χειραφέτησής των Εβραίων πολιτών σχολιάζουν ότι προϋπόθεση για να εισαχθεί ένας λαός «ἐν τῷ συμποσίω τῶν πεπολιτισμένων Ἐθνῶν», αποτελεί η απελευθέρωση όλων των αδίκως καταπιεζόμενων τάξεων.[191]

Η Εφημερίδα «Εθνεγερσία» θα αναλάβει να απαντήσει στο άρθρο των «Χρονικών» σε άρθρο της με τίτλο «Ὁποία ἔσεται ἡ ἔκβασις τοῦ Ἰσραηλιτοϊονικοῦ ζητήματος» με φανερά διαφορετικό ύφος σε σχέση με τις προηγούμενες αναφορές της στο ζήτημα της εβραϊκής χειραφέτησης λιγότερο από ένα χρόνο πριν. Ο τίτλος «πρός τούς συμπατριώτας μας Ἰσραηλίτας» δίνει τον τόνο του άρθρου, το οποίο -αν και αιχμηρό- είναι ξεκάθαρα «ευγενικότερο» από αυτά στα οποία είχε συνηθίσει τους

[189] «Τα Ἰσραηλίτικα Χρονικά», *Εθνεγερσία*, Κέρκυρα 30 Αυγ. 1861, σ. 2.
[190] Σάκης Δημητριάδης, «Ασάφειες, αμηχανίες, σιωπές, η επανάσταση του 1821 και οι Εβραίοι», στο *Οι Εβραίοι στον κόσμο του νεοελληνικού διαφωτισμού και της επανάστασης 1821,* Νικολαΐδου-Κυριανίδου, Βάνα - Ηροδότου, Κωνσταντίνος (επιμ.), Καπόν, Αθήνα, 2022, σ. 35.
[191] Καρούνια, ό.π., σ. 146.

αναγνώστες της, όταν το «εβραϊκό ζήτημα» πρωτοέκανε την εμφάνισή του στη δημόσια σφαίρα. Αναγνωρίζει ο συντάκτης ότι οι Εβραίοι έχουν στερηθεί το «ιερόν» δικαίωμα της ελευθερίας του πολίτη και επικαλείται τη φιλοπατρία τους -αν και ταυτόχρονα μοιάζει να μην έχει πειστεί πλήρως γι' αυτήν- γράφοντας: «ἐάν ἐν πράγματι εἶναι Ἕλληνες οἱ Ἰσραηλῖται, ἐπειδή ἐγεννήθησαν ὑπό τόν αὐτόν οὐρανόν, ἀναπνέουσι τόν ἴδιον ἀέρα καί σχεδόν τήν ἰδίαν λαλοῦσι φωνήν, νά ἀγωνισθῶσι καί αὐτοί»· ο αγώνας τους συνίσταται όχι στο να υπομείνουν φυλακίσεις, εξορίες και στερήσεις «ὡς ὑπέστημεν ἡμεῖς», αλλά στο να αναβάλουν την «δικαίαν καί διακαῆ αὐτῶν ἐπιθυμίαν τοῦ νά ἐξασκήσωσι σήμερον τά πολιτευματικά δικαιώματα», ειδικά σε μια περίοδο που «ἐκ τῶν πολιτικῶν συμβάντων τῶν διαδραματιζομένων κατά τήν στιγμήν ταύτην ἐν τῇ ἀδελφῇ γῇ, κρούει τάς θύρας ἡ πολιτική ἡμῶν ἕνωσις».[192]

Τον Μάιο του 1863 τα «Ισραηλίτικα Χρονικά» εξακολουθούσαν να καλούν σε απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων στους Εβραίους πριν διαλυθεί το επτανησιακό κράτος, ώστε η «Μήτηρ Πατρίς […] μή μάθῃ ποτέ ὅτι ἕν μέρος τῶν υἱῶν της ἐπεβάρυνε τό ἄλλο», όπως έγραφε χαρακτηριστικά, δεχόμενη εκ νέου απάντηση από την «Εθνεγερσία» ότι η στάση τους αυτή δείχνει δυσπιστία είτε προς την ευόδωση της Ένωσης είτε προς την πρόθεση του Ελληνικού Βασιλείου να τους αποδώσει τα προβλεπόμενα από το ελληνικό σύνταγμα δικαιώματα.[193]

Το καλοκαίρι του 1863 ήταν πλέον κοινή πεποίθηση ότι η παραχώρηση των Επτανήσων στην Ελλάδα ήταν προ των πυλών. Το πλοίο που μετέφερε την επιτροπή της ελληνικής εθνοσυνέλευσης με επικεφαλής τον Κανάρη στη συνάντηση με τον Γεώργιο Α΄ στην Κοπεγχάγη κατά την επιστροφή του στάθμευσε στην Κέρκυρα. Στο νησί κυριάρχησε εορταστικό κλίμα και οι Εβραίοι της πόλης συμμετείχαν με ενθουσιασμό στους πανηγυρισμούς που πραγματοποιήθηκαν στο νησί, όπως διαβάζουμε στο φύλλο της 18ης Ιουνίου των «Χρονικών»[194], αλλά και σε ειδικό παράρτημα που κυκλοφόρησε στις 12 Ιουνίου 1863[195]. Πραγματοποιήθηκε ειδική τελετή στη φωταγωγημένη συναγωγή, το πλήθος παρέλαυνε στους δρόμους ζητωκραυγάζοντας υπό τη λάμψη βεγγαλικών, ενώ «Ἰσραηλίτιδες Κυρίαι ἔρριπτον ἐκ τῶν παραθύρων» γλυκά και λουλούδια. Ανάμεσα σε αυτούς που προσέγγισαν το πλοίο της επιτροπής, ήταν και αντιπροσωπεία με τον Ηλία Μόρδο και

[192] «Πρός τούς συμπατριώτας μας Ἰσραηλίτας», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 8 Νοεμ. 1862, σ. 2.
[193] «Διάφορα», *Εθνεγερσία,* Κέρκυρα, 8 Μαΐ. 1863, σ. 4.
[194] Preschel, ό.π., σ. 74.
[195] Καρούνια, ό.π., σ. 151.

τον Ιωσήφ Ναχαμούλη[196] οι οποίοι εκφώνησαν πανηγυρικούς λόγους εκπροσωπώντας την εβραϊκή κοινότητα της πόλης και έλαβαν τη διαβεβαίωση του Κανάρη ότι η Ελλάδα ποτέ δεν παρεξέκκλινε από την προστασία της ελευθερίας της συνείδησης[197]. Την 1η Ιουλίου 1863 τα «Ισραηλίτικα Χρονικά» θα δημοσιεύσουν επιστολή του Κεφαλονίτη ποιητή Επαμεινώνδα Άννινου με την οποία επαινεί την εβραϊκή κοινότητα για τα πατριωτικά αισθήματα που εξωτερίκευσε κατά τη διάρκεια των εορτασμών και κυρίως για τη συνάντηση της αντιπροσωπείας της με τον «πολιόν πυρπολιστήν Κανάρην» με τον οποίο αντάλλαξε «λόγους, ὄντως, ἑλληνοπρεπεῖς», κάτι που αποδεικνύει, σύμφωνα με τον ποιητή, ότι «ὁρμέμφυτα αἰσθήματα» όπως «τό τῆς πατρίδος ἔνστικτον» εξαλείφουν κάθε άλλο πάθος και κάθε άλλη πρόληψη από την ψυχή των ανθρώπων, ενώ καταλήγει: «Χαῖρε […] Κοινότης τῶν Ἰσραηλιτῶν […] διότι ταχέως θέλεις μεθέξῃ τῆς εὐημερίας, τοῦ μεγαλείου καί τῆς ἐθνικῆς δόξης τῶν Ἑλλήνων» [198].

Όσο κι αν μοιάζουν εθιμοτυπικές τέτοιες δηλώσεις, λειτουργούν νομιμοποιητικά για την πολιτική συμμετοχή των Εβραίων στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους και ταυτόχρονα η πανηγυρική δημοσίευσή τους φανερώνει την υποστήριξή μερίδας τουλάχιστον των Εβραίων προς την μετάβαση στο νέο πολιτικό σύστημα και τις ελπίδες για καλύτερες μέρες που αυτή η μετάβαση γέννησε. Χαρακτηριστικό δείγμα αυτών των ελπίδων θα μπορούσε να είναι και η παμψηφεί επιλογή ενός επιφανούς μέλους της Κοινότητας, του Ηλία Μόρδου, στη θέση του αντικαταστάτη του πρώτου δημάρχου, μετά την Ένωση, όταν εκείνος παραιτήθηκε[199].

7.2 Μύθοι και νεωτερικότητα

Μια από τις αναφορές της «Εθνεγερσίας» στα «Ισραηλίτικα Χρονικά» κλείνει με την πρόταση προς τον τυπογράφο Αντώνιο Τερζάκη[200] «τώρα πού ἦλθε ἡ περίστασι» να απευθυνθεί σε κάποιον

[196] Εκδότης των «Ισραηλίτικων Χρονικών».
[197] Preschel, ό.π.
[198] «Φιλανθρωπία και πατριωτισμός», *Ισραηλίτικα Χρονικά*, Κέρκυρα, 1 Ιουλ. 1863, σ. 6-7.
[199] Γιώργος Χανιώτης, «Η εβραϊκή κοινότητα Κερκύρας (1860-1939): εντός και εκτός της "Οβριακής"» στο *Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο: Ζητήματα ιστορίας στη μακρά διάρκεια, Πρακτικά του Α' Συμπόσιου Ιστορίας της Εταιρείας Μελέτης Εβραϊκού Ελληνισμού*, Αβδελά, Έφη - Βαρών-Βασάρ, Οντέτ, (επιμ.), Θεσσαλονίκη, 23-24 Νοεμβρίου 1995, σ. 66.
[200] Ιδιοκτήτης του τυπογραφείου «Ερμής», όπου εκδίδεται η εφημερίδα «Εθνεγερσία».

Στέφανο Παλατιανό, πιθανόν συλλέκτη βιβλίων[201], προκειμένου να προμηθευτεί και να εκδώσει «ἕν πόνημα ἑνός Ῥαββίνου Νεοφύτου, ὅπερ […] θέλει πολύ ὠφελήσῃ τό ἐθνικόν ζήτημα»[202].

Το βιβλίο στο οποίο αναφέρεται η εφημερίδα είναι «Ἡ ἀνατροπή τῆς θρησκείας τῶν Ἑβραίων καί τῶν ἐθίμων αὐτῶν», ένα ρουμανικό κείμενο, το οποίο μεταφράστηκε και τυπώθηκε στα ελληνικά το 1818 στο Ιάσιο, επανεκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη και το Ναύπλιο το 1834 και στην Κέρκυρα και τη Ζάκυνθο το1861[203]. Η έκδοση της Ζακύνθου θα εμφανιστεί να διαφημίζεται στην εφημερίδα «Νέα Εποχή» τον Οκτώβριο του 1861[204]. Το βιβλίο φέρεται να έχει γραφτεί από κάποιον πρώην ραβίνο, ο οποίος ασπάστηκε τον Χριστιανισμό και στόχευε να αποκαλύψει τις επιβουλές των Εβραίων κατά των Χριστιανών, με κυριότερη τη «συκοφαντία του αίματος», δηλαδή τη δολοφονία Χριστιανών και την τελετουργική χρήση του αίματός τους, είτε ως θυσία στον θεό είτε σε τελετές μαγείας. Χαρακτηριστικά το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου τιτλοφορείται «Περί τῶν Ἑβραίων. Περί τοῦ αἵματος, τό ὁποῖον λαμβάνουσιν ἀπό τούς Χριστιανούς, καί περί τῆς χρήσεως αὐτοῦ»[205]. Πέρα όμως από τον γνωστό μύθο της «συκοφαντίας του αίματος» η «Ανατροπή» αποδίδει στους Εβραίους μια σειρά από σωματικά ελαττώματα, όπως παραμορφώσεις, ασθένειες, κακή όραση και τριχόπτωση, τα οποία οφείλονται στην «κατάρα του Θεού». Ειδικότερα οι Εβραίοι της Ευρώπης βρίσκονται σε χειρότερη από τους υπολοίπους μοίρα, από την οποία είναι αδύνατον να λυτρωθούν λόγω της καταγωγής τους από τη φυλή του Συμεών, δηλαδή αυτής του «προδότη Ιούδα». Πλάι λοιπόν στον θρησκευτικό αντιεβραϊσμό προστίθεται και ένας αποθεολογικοποιημένος αντισημιτισμός με στοιχεία φυλετικού και βιολογικού ρατσισμού[206].

Στον απόηχο της βεβήλωσης του εβραϊκού νεκροταφείου και της σχετικής εγκυκλίου του Μητροπολίτη, η εφημερίδα «Νέα Εποχή» είχε κάνει εκτενή αναφορά στο συγκεκριμένο βιβλίο, χωρίς να μένει μόνο στη «θεωρητική» πραγμάτευση των υποτιθέμενων «μυστηρίων των ραβίνων» αλλά συσχετίζοντάς το με τη σύγχρονή της κερκυραϊκή πραγματικότητα. Γράφει χαρακτηριστικά: «ἁρπάζουσι Χριστιανῶν τέκνα, τά ὁποῖα σφάζουσι, καί διά τοῦ αἱματος αὐτῶν ἐκτελοῦσι διαφόρους δεισιδαιμονίας ἐν καιρῷ τῶν γάμων αὐτῶν, τῶν ἀζύμων καί ἄλλα. Κοινή φήμη

[201] Varvaritis, ό.π., σ. 47.
[202] «Τά Ἰσραηλίτικα Χρονικά», *Εθνεγερσία*, Κέρκυρα 30 Αυγ. 1861, σ. 2.
[203] Varvaritis, ό.π.
[204] *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα, 2 Οκτ. 1861, σ. 4.
[205] *Ἀνατροπή τῆς θρησκείας τῶν Ἑβραίων καί τῶν ἐθίμων αὐτῶν*, Σέργιος Ραφτάνης, Ζάκυνθος, 1861, σ. 9.
[206] Καρούνια, ό.π., σ. 105-115.

ἐπικρατεῖ ἐν Κερκύρᾳ ὅτι ὁ υἱός τοῦ ῥαββίνου Κοέν, ὁ πρό τινῶν ἐτῶν σφάξας παιδίον τι, τοιαύτην τοῦ αἱματός του ἐποίησεν χρῆσιν […] τήν Ἐκλησσίαν ἡμῶν ὀνομάζουσι […] μεμολυσμένην […], τόν χριστιανόν […] ἀσεβῆ ἤ ἐθνικόν, τό παιδίον […] σκώληκα ἑρπόμενον, τούς ἱερεῖς ἡμῶν […] θυσιαστάς τῶν εἰδώλων […] ὅταν διαβαίνουσι ἐκ τινός Ἐκκλησίας […] λέγωσι […] ἡ μεμολυσμένη τῶν μεμολυσμένων, ἡ ἀκάθαρτος τῶν ἀκαθάρτων, ἀφορισμένη νά ἦναι. […] ἑβραῖος τις ἴδη χριστιανόν νεκρόν […] πρέπει νά λέγῃ […] σήμερον εἶδον ἕναν ἀσεβῆ νεκρόν, αὔριον νά ἴδω δύο»· και όλα αυτά την ώρα που οι Κερκυραίοι, όπως αναφέρει, βλέπουν «τους Ἑβραίους ἅπαντας εὐημεροῦντας -οὐδέποτε παρεπονέθη, ἐάν βλέπῃ τούς ἀδελφούς του φυλακιζομένους ἀνά ἑκατοστυίας καθ' ἑκάστην ὑπό ἀδυσωπήτων πιστωτῶν ἑβραίων- […] οὔτε ἐκδίκησιν ἐξῃτήσατο ὅταν ὁ υἱός τοῦ ῥαββίνου Κοέν ἔσφαξε δυστυχῆ νέον, δέν ἐπρόσεξεν εἰς τάς προσβολάς, ἅς πολλάκις ὑπό τοῦ ἑβραϊκοῦ ὄχλου ἐγένοντο τισί τῶν ἱερέων αὐτοῦ […] οὔτε τάς προλήψεις οὔτε τόν φανατισμόν, δι' οὗ […] ανατρέφονται ὑπό τοῦ περιβοήτου αὐτῶν Ταλμούδ».[207]

Όπως γίνεται φανερό από τα άρθρα της «Εθνεγερσίας» και της «Νέας Εποχής», στην προσπάθειά τους να αντικρούσουν το αίτημα για πολιτικά δικαιώματα των Επτανήσιων Εβραίων ή να υπερασπιστούν την Κέρκυρα και τους Κερκυραίους απ' όσα θεωρούν άδικες διαβολές και επιχειρώντας να ενισχύσουν την άποψή τους, οι δύο εφημερίδες καταφεύγουν σε επιχειρήματα, μύθους και στερεότυπα που διαπνέονται από μια εκκοσμικευμένη αντιεβραϊκή εχθρότητα, στοιχεία δηλαδή ενός νεωτερικού αντισημιτισμού, ο οποίος ως ρεύμα θα εμφανιστεί στην Ελλάδα αργότερα[208]. Το συγκεκριμένο αντισημιτικό βιβλίο, μάλιστα, μεταφρασμένο στα γαλλικά το 1888[209] θα γνωρίσει μεγάλη διάδοση μεταξύ των αντισημιτικών κύκλων της Γαλλίας, οι ηγέτες των οποίων θα επιμείνουν στα χωρία εκείνα, τα οποία είχε επιλέξει να αναδείξει και 27 χρόνια πριν ο συντάκτης της «Νέας Εποχής».

[207] «Ἡ πρός τόν Ἑβραῖον ἀρθρογράφον ἀπάντησίς μας», *Νέα Εποχή,* Κέρκυρα,1 Ιουλ. 1861, σ. 3.
[208] Φίλιππος Κάραμποτ, «Μικρές ιστορίες με άρωμα νεωτερικότητας,, (1890-1903), στο *Η Ελλάδα της Νεωτερικότητας, κοινωνικές κρίσεις και ιδεολογικά διλλήματα, (19ος -20ος αιώνας),* Τσίχλη-Αρώνη, Καίτη - Παπαγεωργίου, Στέφανος - Πατρικίου Αλεξάνδρα (επιμ.), Παπαζήση, Αθήνα, 2014, σ. 133-141.
[209] Le Sang chrétien dans les rites hébraïques de la synagogue moderne, révélations d'un néophyte, ex-rabbin, moine grec (Το χριστιανικό αίμα στα τελετουργικά της σύγχρονης συναγωγής, αποκαλύψεις ενός Νεοφύτου, πρώην ραβίνου, Έλληνα μοναχού).

Χωρίς να κάνουμε λόγο για την ύπαρξη ενός «αντισημιτισμού πριν τον αντισημιτισμό», δηλαδή πριν από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, όταν και επινοήθηκε ο όρος[210], παρατηρούμε τα κομμάτια του παραδοσιακού (φανατισμός, προλήψεις, δεισιδαιμονίες) που ενσωματώνονται στο νεωτερικό (χειραφέτηση, πολιτικά δικαιώματα, ελευθερία του τύπου), για να λειτουργήσουν σαν όπλα κατά του «διαφορετικού» και τη σύνδεση του νεωτερικού αντισημιτισμού -που γνώρισε ευρεία διάδοση στις δεκαετίες του 1880 και του 1890 στην Ευρώπη- με τον παραδοσιακό τρόπο σκέψης για τους Εβραίους και την αντιμετώπισή τους[211].

Συμπεράσματα

Κατά την τελευταία πενταετία ύπαρξης του Ιόνιου Κράτους οι αναφορές του Τύπου στο «εβραϊκό ζήτημα» πολλαπλασιάστηκαν. Όπως είδαμε, το ζήτημα των εμποροδικείων, η βεβήλωση του εβραϊκού νεκροταφείου και η σχετική εγκύκλιος του Μητροπολίτη, τα πασχαλινά έθιμα των Χριστιανών, η έκδοση της πρώτης εβραϊκής εφημερίδας, η διαγραφή των Εβραίων εμπόρων από την Εμπορική Λέσχη, το αίτημα για πολιτικά δικαιώματα και ισοπολιτεία των μη χριστιανών υπηκόων του κράτους αποτέλεσαν αφορμές για την ανάδυση και τη δημόσια συζήτηση σχετικά με μια ομάδα που, παρά τη σημαντική της παρουσία στην οικονομία της πόλης, εξακολουθούσε (στον ένα ή στον άλλο βαθμό) να αποτελείται από πολίτες δεύτερης κατηγορίας.

Παρά τις περί του αντιθέτου δηλώσεις από μερίδα του Τύπου, η παραδοσιακή θρησκευτική απεικόνιση των Εβραίων ως «δολοφόνων του Χριστού» φαίνεται ότι είχε απήχηση σε ένα μέρος των αναγνωστών και συχνά εργαλειοποιείται, όπως και η αντίληψη ότι οι Εβραίοι διαχρονικά συνεργάστηκαν με τους Οθωμανούς κατά των Ελλήνων και είναι πιθανό να το επαναλάβουν βοηθώντας μια άλλη ξένη δύναμη για την επίρρωση ανθελληνικών στόχων. Παράλληλα, η αυξανόμενη αποδοχή ενός εθνικισμού που εξίσωνε την Ορθοδοξία και την «ελληνικότητα» καθιστούσε την ιδέα του «Έλληνα Εβραίου» μια αντίφαση.

[210] Έντγκαρ Μορέν, *Ο νεωτερικός κόσμος και το εβραϊκό ζήτημα»,* εκδόσεις του εικοστού πρώτου, Αθήνα, 2007, σ. 99.
[211] Albert S., Lindemann, Richard S. Levy, «Conclusion: Not the final Word», στο, *Antisemitism: A History*, Lindemann Albert S.- Levy, Richard S. (επιμ.), Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 2010, σ. 250-251.

Αυτές οι προσεγγίσεις δεν ήταν σε καμία περίπτωση οι μοναδικές· δε μονοπωλούσαν καν τη ρητορική εκείνων που συνήθως τις εξέφραζαν. Ήταν οι «Ενωτιστές» Ριζοσπάστες αυτοί που προωθούσαν έναν εθνικιστικό λόγο στον οποίο με ευκολία εντάσσονταν τέτοιου τύπου «αφορισμοί», ενώ τόσο η κεφαλή της τοπικής ορθόδοξης εκκλησίας, ο Τύπος και οι προσωπικότητες που δεν πρόσκεινταν στον «Ριζοσπαστισμό», όσο και οι «Παλαιοί Ριζοσπάστες» υποστήριζαν τη Χειραφέτηση των Εβραίων και αναγνώριζαν την «ελληνικότητά» τους.

Η απόφαση της ελίτ των Χριστιανών εμπόρων της Κέρκυρας να αποκλείσουν τους Εβραίους εμπόρους από το χρηματιστήριο της πόλης, αν και έχει υποστηριχτεί ότι οφειλόταν στην έκδοση των «Ισραηλίτικων Χρονικών», μοιάζει πιθανότερο να ήταν μια κίνηση που εξέφρασε ευρύτερες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εντάσεις εντός της κερκυραϊκής εμπορικής τάξης, λαμβάνοντας και χαρακτηριστικά ενός πρώιμου οικονομικού/πολιτικού αντισημιτισμού σε αντιδιαστολή με τον μεσαιωνικό/θρησκευτικό.

Η ένωση με την Ελλάδα πραγματοποιήθηκε τελικά το 1864 και οι Εβραίοι της Κέρκυρας, όπως και της Ζακύνθου και οι λιγοστοί της Κεφαλονιάς, απέκτησαν πλήρη αστικά και πολιτικά δικαιώματα και το 1865 συμμετείχαν για πρώτη φορά στις εκλογές ως Έλληνες πολίτες. Είναι βέβαιο ότι η εξέλιξη αυτή σε καμιά περίπτωση δε σήμανε την εξαφάνιση ενός οιονεί αντισημιτικού δημοσίου λόγου.

Ζητήματα που αφορούσαν τον πλουτισμό των Εβραίων, την ενασχόλησή τους με τον δανεισμό, τη συμμετοχή τους ή μη στον στρατό και την αμφισβητούμενη εθνική τους συνείδηση θα κάνουν συχνά την εμφάνισή τους στον δημόσιο λόγο και θα εντείνονται -ειδικά σε περιόδους εκλογών ή πολιτικών ταραχών.

Ο Γάλλος φιλόσοφος και κοινωνιολόγος Έντγκαρ Μορέν έχει γράψει αποφθεγματικά ότι «ο αντι-Ιουδαϊσμός προκάλεσε την καταπίεση των Εβραίων· η χειραφέτησή τους προκάλεσε τον αντισημιτισμό». Παρ'όλ' αυτά δε θα πρέπει να δούμε τα γεγονότα της παρούσας έρευνας ως επεισόδια μιας προδιαγεγραμμένης πορείας προς τη «Συκοφαντία του Αίματος» και τις γνωστές αντιεβραϊκές ταραχές του 1891. Άλλωστε, στις τρεις περίπου δεκαετίες που μεσολάβησαν, όσο οι Εβραίοι των Επτανήσων προσπαθούσαν να σχηματοποιήσουν και να αποκρυσταλλώσουν τη νέα ταυτότητά τους, το ελληνικό κράτος προσπαθούσε παράλληλα να σχηματίσει τη δική του στα

πρότυπα μιας συνταγματικής φιλελεύθερης δυτικής μοναρχίας· διαδικασίες που -στον βαθμό που πραγματοποιήθηκαν- δε συνέβησαν ούτε γραμμικά ούτε χωρίς αντιφάσεις.

Πρωτογενείς Πηγές

- «Gazzetta Jonia, Ημερήσια Εφημερίς των Ιονίων Νήσων», Κέρκυρα, 1812-1861.
    - 27 Απριλίου 1816
    - 29 Μαρτίου 1817
    - 31 Δεκεμβρίου 1849
    - 3 Αυγούστου 1857
    - 27 Μαΐου 1861
- «Αλήθεια», Κεφαλονιά, 1861-1862.
    - 14 Οκτωβρίου 1861
- «Αληθής Ριζοσπάστης», Κεφαλονιά, 1862-1863.
    - 20 Δεκεμβρίου 1862
- «Ανεξάρτητος», Κέρκυρα, 1849-1850.
    - 30 Νοεμβρίου 1849
- «Εθνεγερσία», Κέρκυρα, 1861-1863.
    - 6 Μαΐου 1861
    - 13 Μαΐου 1861
    - 16 Ιουνίου 1861
    - 14 Αυγούστου 1861
    - 30 Αυγούστου 1861
    - 26 Σεπτεμβρίου 1861
    - 8 Νοεμβρίου 1862
    - 4 Ιανουαρίου 1863
    - 11 Ιανουαρίου 1863

- 9 Φεβρουαρίου 1863
- 8 Μαΐου 1863

- «Ισραηλίτικα Χρονικά», Κέρκυρα, 1863.
  - 1 Ιουλίου 1863
- «Νέα Εποχή», Κέρκυρα, 1858-1862.
  - 14 Ιουνίου 1861
  - 24 Ιουνίου 1861
  - 1 Ιουλίου 1861
  - 8 Ιουλίου 1861
  - 28 Αυγούστου 1861
  - 1 Σεπτεμβρίου 1861
  - 2 Σεπτεμβρίου 1861
  - 14 Οκτωβρίου 1861
  - 28 Οκτωβρίου 1861
  - 11 Νοεμβρίου 1861
- «Ο Παρατηρητής», Κέρκυρα, 1858-1862.
  - 17 Μαρτίου 1858
  - 4 Απριλίου 1859
  - 18 Απριλίου 1859
  - 19 Μαΐου 1859
  - 2 Μαρτίου 1860
  - 30 Ιουλίου 1860
  - 13 Αυγούστου 1860
  - 20 Αυγούστου 1860
  - 29 Απριλίου 1861
  - 6 Μαΐου 1861
  - 5 Ιουνίου 1861
  - 10 Ιουνίου 1861
  - 17 Ιουνίου 1861
  - 24 Ιουνίου 1861

        - 15 Ιουλίου 1861
        - 22 Ιουλίου 1861
        - 29 Ιουλίου 1861
        - 5 Αυγούστου 1861
        - 12 Αυγούστου 1861
        - 26 Αυγούστου 1861
        - 30 Σεπτεμβρίου 1861
        - 8 Οκτωβρίου 1861
        - 14 Οκτωβρίου 1861
        - 28 Οκτωβρίου 1861
        - 4 Νοεμβρίου 1861
        - 11 Νοεμβρίου 1861
        - 18 Νοεμβρίου 1861
        - 5 Ιανουαρίου 1862
        - 12 Μαΐου 1862
- «Παναθήναια», Αθήνα, 1863-1864.
        - 7 Σεπτεμβρίου 1863
- «Τα Καθημερινά», Κέρκυρα, 1855-1858.
        - 8 Μαρτίου 1858
- «Φωνή του Ιονίου και Ρήγας», Ζάκυνθος, 1858-1864.
        - 2 Μαΐου 1859

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ginio, Eyal, «Γράφοντας για την εβραϊκή ιστορία της νεότερης Ελλάδας: Η περίπτωση της Κέρκυρας» στο: *Αρχειοτάξιο,* τχ. 19, Αθήνα, 2017, σ. 21-41.
- Istria, Dora d', *Αι Ιόνιοι νήσοι υπό την δεσποτείαν της Ενετίας και την Αγγλικήν προστασίαν και η εν αυταίς ελληνική ποίησις μετά περιλήψεώς τινος της αρχαίας αυτών ιστορίας*, Αθήνα, 1859. [διαθέσιμο στο ψηφιακό αποθετήριο «Ανέμη»].
- Αγοροπούλου-Μπιρμπίλη, Αφροδίτη, «Η εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας» στο: *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2008.
- Αμπατζόγλου, Φωτεινή, «Η «συκοφαντία του αίματος» και οι Έλληνες συγγραφείας», στο *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός, Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Ιωάννινα, 21-23 Μαΐου 2015)*, Μαχαίρα, Άννα - Παπαστεφανάκη, Λήδα (επιμ.) Ισνάφι, Ιωάννινα, 2016.
- *Ἀνατροπή τῆς θρησκείας τῶν Ἑβραίων και τῶν ἐθίμων αὐτῶν,* Ζάκυνθος, 1861.
- Γιαννάτου, Αγγελική, *Επτανησιακός Ριζοσπαστικός, 1848-1865.* Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2004. [διαθέσιμη στο Εθνικό αρχείο διδακτορικών διατριβών (https://www.didaktorika.gr/eadd/)]
- Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, Έλλη, «Οι Εβραίοι της Κέρκυρας επί Βενετοκρατίας», στο: *Χρονικα*, τμ. 33, τχ. 230 Αθήνα, 2016, σ. 3-8.
- Γκατένιο-Όσμο, Νάτα, *Από την Κέρκυρα στο Μπιρκενάου και στην Ιερουσαλήμ, η ιστορία μιας Κερκυραίας»*, Αθήνα, Γαβριλήδης, 2005.
- Γκέκας, Σάκης, «Θεσμοί και εξουσία στην πόλη της Κέρκυρας στα μέσα του 19ου αιώνα», στο: *Ιστωρ,* τχ. 15, 2009, σ. 149-186.
- Γκέκας, Σάκης, *Ξενοκρατία, Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στα Επτάνησα (1815-1864),* Εκδόσεις ΕΑΠ, Αθήνα, 2021.

- Δεσύλλας, Χρήστος, «Η Συμβολή της εβραϊκής Κοινότητας Κέρκυρας στην Ανάπτυξη δομών εγχρήματης πίστης» στο: *Χρονικά*, τμ. Μ΄, τχ. 216, Αθήνα, 2008, σ. 3-8.
- Διβάνη, Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση Της Ελλάδας 1830-1947,* Καστανιώτης, Αθήνα, 2000.
- Δημητριάδης, Σάκης, «Ασάφειες, αμηχανίες, σιωπές, η επανάσταση του 1821 και οι Εβραίοι», στο *Οι Εβραίοι στον κόσμο του νεοελληνικού διαφωτισμού και της επανάστασης 1821,* Νικολαΐδου-Κυριανίδου, Βάνα - Ηροδότου, Κωνσταντίνος (επιμ.), Καπόν, Αθήνα, 2022.
- Ζουμπουλάκης, Σταύρος, «Χριστιανισμός και αντισημιτισμός πριν και μετά το ολοκαύτωμα», στο *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός, Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Ιωάννινα, 21-23 Μαΐου 2015)*, Μαχαίρα, Άννα - Παπαστεφανάκη, Λήδα (επιμ.) Ισνάφι, Ιωάννινα, 2016.
- Καραμπαμπάς, Αναστάσιος, *Στα ίχνη των Εβραίων της Ελλάδας,* Ψυχογιός, Αθήνα, 2022.
- Κάραμποτ, Φίλιππος, «Μικρές ιστορίες με άρωμα νεωτερικότητας, (1890-1903), στο *Η Ελλάδα της Νεωτερικότητας, κοινωνικές κρίσεις και ιδεολογικά διλλήματα, (19ος -20ος αιώνας),* Τσίχλη-Αρώνη, Καίτη - Παπαγεωργίου, Στέφανος - Πατρικίου Αλεξάνδρα (επιμ.), Παπαζήση, Αθήνα, 2014.
- Καραπιδάκης, Νίκος, «Για την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας», στο: *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2008.
- Καρούνια, Κατερίνα, «Ψέματα και αλήθειες σε δύσκολους καιρούς, τα Ισραηλίτικα Χρονικά της Κέρκυρας», στο *Οι Εβραίοι στον κόσμο του νεοελληνικού διαφωτισμού και της επανάστασης 1821*, Νικολαΐδου-Κυριανίδου, Βάνα - Ηροδότου, Κωνσταντίνος (επιμ.), Καπόν, Αθήνα, 2022.
- Κοτινά, Μαρία, *Το ριζοσπαστικό κίνημα στα Αγγλοκρατούμενα Επτάνησα,* διδακτορική διατριβή, 2011. [διαθέσιμη στο Εθνικό αρχείο διδακτορικών διατριβών (https://www.didaktorika.gr/eadd/)]
- Λάπα, Δάφνη, «Εβραίοι και Έλληνες, Έλληνες και Εβραίοι» στο *Αρχειοτάξιο,* τχ. 19, Αθήνα, 2017, σ. 12-19.

- Λιάττα, Ευτυχία Δ., *Η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος στον κυκλώνα του αντισημιτισμού: Η «συκοφαντία για το αίμα» του 1891*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2006.
- Ματάλας, Παρασκευάς, *Έθνος και ορθοδοξία, Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το «ελλαδικό» στο βουλγαρικό σχίσμα,* Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2003.
- Μόλχο, Ρένα, λήμμα «Ιωσήφ Ναχαμούλης», στο *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974. Εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, Δρούλια, Λουκία - Κουτσοπανάγου, Γιούλα (επιμ.), τ. 3, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008.
- Μόλχο, Ρένα, «Ο Εβραϊκός τύπος στην Ελλάδα», στο *Ο ελληνικός τύπος 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις: Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2005.
- Μορέν, Έντγκαρ, *Ο νεωτερικός κόσμος και το εβραϊκό ζήτημα»,* εκδόσεις του εικοστού πρώτου, Αθήνα, 2007.
- Μοσχονάς, Νίκος Γ., «Η εβραϊκή διασπορά στο Ιόνιο (12ος - 16ος αιώνας)» στο *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2008.
- Μπενβενίστε, Ρίκα, «Για την ιστορία των Εβραίων της Ελλάδας», *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τμ. Β΄, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα, 2004.
- Ροδοκανάκης, Εμμανουήλ, *Ο Βοναπάρτης και αι Ιόνιοι Νήσοι (1797-1816),* Εταιρεία προς Ενίσχυσιν των Επτανησιακών Μελετών, Κέρκυρα, 1937. [διαθέσιμο στο ψηφιακό αποθετήριο «Ανέμη»].
- Ρωμανός, Ιωάννης, «Η εβραϊκή κοινότης της Κέρκυρας», στο *Χρονικα*, τμ. ΚΔ΄, τχ. 174, Αθήνα, 2001, σ. 9-21.
- Σταυροπούλου, Έρη, λήμμα «Αληθής Ριζοσπάστης» στο *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974. Εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, Δρούλια, Λουκία - Κουτσοπανάγου, Γιούλα (επιμ.), τμ. 1, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008.
- Ταγκυέφ, Πιέρ-Αντρέ, *Τι είναι αντισημιτισμός*, Εστία, Αθήνα, 2015.
- Τσίτσας, Αθανάσιος, *Το Diario της πολιορκίας της Κέρκυρας από τους Ρωσοτούρκους (1798-1799) γραμμένο από τον Πέτρο Βούλγαρη,* Εταιρία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα, 1989.

- Φρεζής, Ραφαήλ, λήμμα «Ισραηλίτικα Χρονικά» στο *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974. Εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, Δρούλια, Λουκία - Κουτσοπανάγου, Γιούλα (επιμ.), τμ. 2, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008.
- Χανιώτης, Γιώργος, «Η εβραϊκή κοινότητα Κερκύρας (1860-1939): εντός και εκτός της "Οβριακής"» στο *Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο: Ζητήματα ιστορίας στη μακρά διάρκεια, Πρακτικά του Α' Συμπόσιου Ιστορίας της Εταιρείας Μελέτης Εβραϊκού Ελληνισμού*, Αβδελά, Έφη - Βαρών-Βασάρ, Οντέτ, (επιμ.), Θεσσαλονίκη, 23-24 Νοεμβρίου 1995.

Ξενόγλωσση

- Adler, Markus N., *The itinerary of Benjamin Tudela*, Oxford University Press, London, 1907.
- Constatopoulou, Photini - Veremis, Thanos, *Documents on the history of the Greek Jews*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1999.
- Deak, Istvan, «Antisemitism in Eastern Europe (Excluding Russia and the Soviet Empire) since 1848», στο, *Antisemitism: A History*, Lindemann Albert S.- Levy, Richard S. (επιμ.), Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 2010.
- Encyclopedia Britannica, (https://www.britannica.com/)
- Flemming, Katherine, *Greece: A Jewish History*, Princeton University Press, Πρίνστον, 2007.
- Gekas, Sakis, «For better or for worse? A counter-narrative of Corfu Jewish history and the transition from the Ionian State to the Greek Kingdom (1815-1890) στο *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός, Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Ιωάννινα, 21-23 Μαΐου 2015)*, Μαχαίρα, Άννα - Παπαστεφανάκη, Λήδα (επιμ.), Ισνάφι, Ιωάννινα, 2016.
- Gekas, Sakis, «The Port Jews of Corfu and the 'Blood Libel' of 1891: A Tale of Many Centuries and of One Event», *Jewish Culture and History*, τμ. 7, τχ. 1-2, 2004, σ. 171-196.
- Jervis, Henry J.W., *History of the island of Corfu and of the Republic of the Ionian Islands*, Λονδίνο, 1852. [διαθέσιμο στο ψηφιακό αποθετήριο Internet Archive (https://archive.org/)].

- Lindemann, Albert S. - Levy, Richard S., «Conclusion: Not the final Word» στο *Antisemitism: A History*, Lindemann, Albert S. - Levy, Richard S. (επιμ.), Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 2010.
- Margaroni, Mary, «The blood libel in the Greek islands in the nineteenth century» στο *Sites of European Antisemitism in the Age of Mass Politics, 1880–1918*, Nemes Robert - Unowsky, Daniel (επιμ.), Brandeis University Press, Ανόβερο και Λονδίνο, 2014.
- Fitzmaurice, George William Hamilton, *Four years in the Ionian Islands: Their Political and Social Condition. With a History of the British Protectorate*, τμ.1, Chapman & Hall, Λονδίνο, 1864. [διαθέσιμο στο ψηφιακό αποθετήριο Internet Archive (https://archive.org/)].
- Preschel, Pearl Liba, *The Jews of Corfu*, διδακτορική διατριβή, New York University, Νέα Υόρκη, 1984.
- Varvaritis, Dimitrios, «'The Jews have got into trouble again…', Responses to the Publication of Cronaca Israelitica and the Question of Jewish Emancipation in the Ionian Islands (1861-1863)», *Quest, Issues in Contemporary Jewish History*, τχ. 7, Ιούλιος 2014.

Παραρτήματα

Ο ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

(Εκδίδεται κατὰ Σάββατον.)

ΚΑΡΑΒ.

Κερκύρα, τῇ 29 Ἰουλίου 1860 ἐ. ἰλ.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Ἀσμενοι καταχωρίζομεν τὴν ἑπομένην ἐγκύκλιον τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν ποιμενάρχου, εὐελπιζόμενοι ὅτι οἱ Κερκυραῖοι καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θέλουσιν ἀκολουθήσει τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν γενναιότητα.

Ὀρθόδοξοι καὶ εὐσεβεῖς Χριστιανοὶ τῆς Ἑπτανήσου χάρις καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ εἴη πᾶσιν ὑμῖν.

Ἀπάντων τῶν οἴκτων καὶ τὰ δάκρυα κινοῦσι τὰ ὑπὸ τῶν αἱμοβόρων καὶ αἱμοχαρῶν βαρβάρων κατὰ τῶν ἀθλίων ἡμῶν Χριστιανῶν διαβρηκτυσθέντα ἐν Συρίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἔνθα ἀντείλατο ὁ τῆς Δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας ἀνέσπερος Ἥλιος, καὶ ἔνθα ἄλλοτε μὲν ἐνεπλουτίζετο ἡ Θεόδοτος Συρία καὶ ἡ ἔγκυπτος εὐσέβεια, νῦν δὲ, κρίμασιν εἰς οἶδε Κύριος, ὁ ζόφος ἔκρας ἀμαθείας, ἡ δυσσέβεια, κατὰ ἐμικρότητην ἐξαίρεσιν, καὶ ἡ ἄγαν βαρβαρότης.

Οἱ τρισάθλιοι καὶ μισόχριστοι Δροῦσοι καὶ Μουσουλμάνοι, οἱ ἀεὶποτε ὑποτρέφοντες ἄσπονδον καὶ ἀδιάλλακτον κατὰ τῶν Χριστιανῶν μῖσος καὶ πρωτοχθισμόν, ἐξαρθέντες ὑπὸ ἀγριωτάτου καὶ ἀκαθέκτου φανατισμοῦ ἐτράπησαν πρὸς φρικώδη καὶ ἀνήκουστα κακουργήματα καὶ ἀνοσιουργήματα. Ὁλόκαυστα κώμας καὶ πόλεις ἐπορθόλησαν, ἐξοχὰς κατεδήωσαν, θείους ναοὺς καὶ Ἱερὰς Μονὰς ἀπεπέρωσαν, τὰ ἅγια τοῦς ποσὶ κατεπάτησαν, βανσκνικὰ κατορθώματα καὶ Προξένεια ἐνέπρησαν, καὶ ἐπιπεσόντες μανιωδῶς ἔδικαν ἀγρίων θηρίων ἐπὶ τοὺς ἀθλίους Χριστιανοὺς, διὰ παντὸς εἴδους βρυτικοτάτων ὅπλων, τοὺς μὲν ἐθανάτωσαν, τοὺς δὲ διεμέλισαν καὶ ἐκρεούργησαν, μὴ φεισάμενοι οἱ ἀσπλαγχνοι μήτε γυναικῶν, μήτε γερόντων καὶ ἀσθενῶν, μήτε παιδίων, μήτε αὐτῶν τῶν θηλαζόντων νηπίων! τοσοῦτον δὲ φρικαλέα καὶ ἀπυτρόπικα εἶσιν ὅσα ἐθρηματούργησαν οἱ ἐξωλέστατοι, ὥστε ἀδύνατον λόγῳ παραστῆσαι αὐτά. Ὅσοι δὲ τῶν πικτηλμένων ἐκείνων Χριστιανῶν ἐδυνήθησαν διαφυγεῖν τὸν ἐπιδόντων θάνατον, ἐν οἷς ὀλίγοι ἐκφυστηριασμένοι καὶ τρωματίαι κατέφυγον ὡς εἰς ἄσυλον, εἰς τὰ ὄρη, εἰς τὰς ἐρημίας, εἰς τὰ σπήλαια, εἰς τὰς ὄπας τῆς γῆς καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, πτυῶντες καὶ δυφῶντες καὶ γυμνητεύοντες, καὶ μὴ ἔχοντες ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνωσιν.

Οἱ δὲ Χριστιανοὶ οἵκτῳ καμφθέντες ἐπὶ τῇ ὑπερβαλλούσῃ συμφορᾷ ἐκείνων τῶν δυστήνων θυμάτων τῆς βαρβαρότητος συναισθήσεως καὶ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι καὶ πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἀπέστειλαν παντοίας βοηθείας πρὸς περίθαλψιν αὐτῶν. Μὴ τοίνυν ἀπολιπώμεθα τῶν ἄλλων ἡμεῖς οἱ Ἑπτανήσιοι, οἵτινες ἐπὶ πολλῶν περιπτώσεων παρεσχήμεθα ἐκάστοτε τρανὰ καὶ εὔσημα δείγματα φιλανθρώπων καὶ φιλελευθέρων αἰσθημάτων. Μὴ ἐπιλαθώμεθα ὅτι καὶ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως οἱ ὑπὸ τῶν ἴσημνῶν τυράννων κατασκαπτόμενοι ὁμογενεῖς καὶ ὁμόθρησκοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἑπτάνησον, καὶ εὗρισκον παρ' ἡμῖν πᾶσαν φιλοξενίαν, παραμυθίαν καὶ περίθαλψιν· ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ ἄγθους τοῦ Ἔθνους ἡμῶν πολυαιδὲς καὶ πολυτρόπως συνεβράσμεθα καὶ ἐβοηθήσαμεν ὅτι ἐπὶ τῶν ἐν ἰνδίαις παρὰ τῶν βαρβάρων γενομένων σφαγῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ, ὡς συνελόντι εἰπεῖν, ἐσάκις ἐπέστη περίστασις δεινοπαθησάντων Χριστιανῶν, οὐχ ὑστερήσαμεν τῶν ἄλλων, ἀλλὰ προφθάνοις καὶ γενναίως ἀφέξαμεν χεῖρα βοηθείας. Ἐπὶ δὲ τοῦ νῦν φρικώδους συμβάματος διαμενοῦμεν ἄρα ἀπαθεῖς καὶ ἀκίνητοι; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ! Δεῦτε τοίνυν, ὦ φιλεύσπλαγχνοι καὶ γενναιόφρονες Ἑπτανήσιοι, συνδράμωμεν καὶ βηθήσωμεν, ἕκαστος καθ' ἃ ἔχει δυνάμεως καὶ προαιρέσεως· καὶ ἀναλογισάμενοι τὴν οἰκτρὰν καὶ τρισαθλίαν κατάστασιν ἐκείνων τῶν ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφῶν, παντελῶς ἐνδεᾶ καὶ πεῖνῃ καὶ γυμνότητι τεταρεῶν καὶ συνδιαλυμένων, μὴ κατοκνήσωμεν ἑπαρκέσαι ὅσον τάχος αὐτοῖς, μετερχόμενοι τὴν τοιαύτην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρηγγελλομένην ἡμῖν ἐλεημοσύνην, τὴν κατὰ τὸν Τωβὶτ (ΙΒ'. 9). ἐκ θανάτου ῥυομένην, καὶ ἀποκαθαίρουσαν πᾶσαν ἁμαρτίαν, ἵνα ἀξιωθῶμεν ἀκοῦσαι ποτὲ τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς τοῦ Σωτῆρος. «Δεῦτε οἱ Εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν Βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπείνασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· Ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς, καὶ περιεβάλετέ με. κτλ. (Ματθ. Κεφ. 24, 35, 36).

Ἐπιτρεπὲ δὲ ἐκ τοιαύτης Κληρικῶν καὶ ἀξιοτίμων Πολιτῶν συγκειμένη, περιελεύσεται συλλέξουσα τὰς παρὰ τῶν χριστιανῶν κατὰ προαίρεσιν συνεισενεχθησομένας πρὸς τὸν ἱερὸν τούτων σκοπὸν χρηματικὰς βοηθείας.

Ἐπιποθοῦμεν δὲ εἰς τὰ φιλάνθρωπα καὶ φιλελεήμονα σπλάγχνα τῶν ἐν χριστῷ ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν Ἀρχιερέων τῶν ἄλλων νήσων, οὐδόλως διστάζομεν ὅτι καὶ αἱ Σεβασμιότητες αὐτῶν καταβαλοῦσι πᾶσαν σπουδὴν καὶ φροντίδα, ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ Ἐπαρχίᾳ, πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ.

Ταῦτα παρ' ἡμῶν, ὦ φιλόχριστοι καὶ εὐσεβεῖς Ἑπτανήσιοι, ἡ δὲ χάρις καὶ τὸ Ἄπειρον Ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν, Ἀμήν!

Ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου Κερκύρας
τῇ 25 Ἰουλίου 1860. ἐτ. ἰλ.

✝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
Μητροπολίτης Κερκύρας καὶ Ἔξαρχος τῆς Ὀρθοδόξων Ἰονίων Ἐκκλησίας.

Μᾶς γράφει ἀξιότιμον ἄτομον ἐκ Τεργίστης.

Μανθάνομεν παρ' ἀξιοπίστου πηγῆς ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Τεργέστης, ἀκολουθοῦντες τὰς προπολεμίας αἰτίνες παντοῦ ἀναφαίνονται ὅπως βραβεύσωσι τοὺς πασσόντας ἐν Συρίᾳ θύμασι τὸ τουρκικὸν βαρβαρισμὸν, ἐνόστησαν ἐπιτροπὴν ἐχουσαν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐντιμον Ἕλλην τραπεζίτην Κ.ον Α. Φ. Ράλλιν, ὅπως συνάξῃ προσφοράς. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη σύγκειται ἐκ τοῦ ῥηθέντος Κ.ου Ράλλη ἐκ τῶν ΚΚ: Δουβίλ, Βίσνα, Γιάμπρη, Σκυλίσση, καὶ Ζιζέλλου, ἔδη δὲ ἐσύναξε 4,000 φιορίνια. Τὸ κοινὸν τῆς Τεργέστες ἐξεπλάγη ὅτι ὁ Ἕλλην πρόξενος Κ.ος Γιαννικίδης δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἔργον, μ' ὅλον ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεράσισε ὅτι ἄπασαι αἱ ἐξουσίαι πολιτικαὶ τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τοῦ Βασιλείου ὠφείλων νὰ δεχθῶσι τὰς προσφορὰς τοῦ λαοῦ διὰ τοὺς ἐν Συρίᾳ χριστιανούς. Ὁ ῥηθεὶς πρόξ ος παρεμβήθη νὰ ὑπογράψῃ ἁπλῶς 50 φιορ. Ἀπ' ἐναντίας ὁ Κ.ος Μορπούργ., ἰσραηλίτης καὶ πρόξενος τοῦ Βελγίου, ἔδειξε μεγίστην ζῆλον φιλανθρώπου ἅπαντας τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτοῦ νὰ συνεισενέγκωσι.

Σ. Σ. Π. Ἀξιέπαινος τῷ ὄντι εἶναι ἡ διαγωγὴ τῶν Ἰσραηλιτῶν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην διότι παντοῦ οὐχὶ ὀλίγα συνεισφέρουσι διὰ τοὺς ἐν Συρίᾳ Χριστιανούς. Παρεκτὸς τούτου ὅμως θέλει παρατηρήσει ὁ ἀναγνώστης ἡμῶν ὅτι τὸ Βέλγιον, τὸ μᾶλλον πολιτισμένον καὶ φιλελεύθερον μέρος τῆς Εὐρώπης, ἔχει ἀντιπρόσωπον ἐν Τεργέστῃ Ἰσραηλίτην. Εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐπίσης οὐχὶ ὀλίγοι σημαντικαὶ θέσεις κατέχονται ὑπὸ Ἰσραηλιτῶν, τίς τὴν Ἑλλάδα χαίρουσιν ὅλα τὰ δικαιώματα ὅσα καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι· καὶ ἐνταῦθα οἱ ἀτυχεῖς Ἑβραῖοι οὐμόνον παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος στεροῦνται ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ζητήσωσι ἀπὸ τὰ καφφενεῖά μας ἓν ποτήριον ὕδατος διότι καὶ τοῦτο τοῖς ἀρνοῦνται, δὲν δύνανται νὰ περιπατήσωσι ἡσύχως ἐκτὸς τῆς πόλεως διότι τοὺς λιθοβολοῦσι, δὲν δύνανται ἀνευ τῆς συνδρομῆς τῶν χωροφυλάκων νὰ θάψωσι τοὺς νεκροὺς των διότι μυρίας λαμβάνουσι προσβολάς. Ἐρωτῶμεν τὸν κυριάρχην λαὸν μας, ἡμεῖς ἡμεθα ὀρθοδοξώτεροι ἀπὸ τοὺς Ῥώσσους καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας; μήπως καὶ ἡ θρησκεία μας δὲν παραγγέλει τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον; μήπως καὶ ἡ θρησκεία μας δὲν θαυμάζεται διὰ τὸ ἀνεξιθρήσκον αὐτῆς; Εἶναι ὥρα πλέον καὶ Κυβέρνησις καὶ πολῖται καὶ αὐτὸς ὁ σεβαστὸς ἡμῶν κλῆρος ὁ ὑπὸ σοφοῦ ἀνδρὸς ἐθηγούμενος νὰ συνεισφέρωσι τὰς συμβουλὰς των πρὸς παῦσιν τοιούτων βαρβάρων σκηνῶν, εἶναι ὥρα νὰ μάθῃ ὁ λαὸς ἡμῶν ὅτι ἡ ὀρθόδοξος πίστις δὲν ἀπαιτεῖ νὰ προσβάλλωμεν, καὶ νὰ περιπαίζωμεν τὸν πλησίον μας διότι δὲν ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν θρησκείαν, ἀλλ' ἀπεναντίας αὐστηρῶς παραγγέλλει τὴν ἀνεξιθρησκείαν καὶ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἀκαταπαύστως διδάσκει τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην.

Ἐκ Παξῶν τὴν 28 Ἰουλίου 1860.

Ἀξιότιμε Κύριε Συντάκτα τῆς ἐφημερίδος ὁ «Παρατηρητής».

Ὁ μέχρι τοῦδε Τοποτηρητὴς Παξῶν Κ. Κεκλίος Ἀδὲν σήκεται τὴν 2 ὥραν μ. μ. ἀπῆλθεν εἰς Κεφαλληνίαν ὅπως ἀναλάβῃ ἐν τῇ νέᾳ ἑκείνῃ τὸ ἀξίωμα Τοποτηρητοῦ εἰς ἣ ἐπαξίως πρωιδιδάσθη παρὰ τῆς Α. Ε. τοῦ Ἀρμοστοῦ.

Ἅπασαι οἱ τοπικαὶ Ἀρχαὶ, πολῖται ἔγκριτοι καὶ πλῆθος λαοῦ σπεύσαντες κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιβιβάσεώς του, οὐχὶ ἐξ ὑποκινήσεως τινὸς ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς ἀγάπης, τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης αἰσθημάτων ἐθυσμένοι, συνέθλιβον ὑπὸ τὸ πελάτιόν του ὅπως συνοδεύσωσι μέχρι τῆς ἐπιβιβάσεώς του τὸν τοσοῦτον ἀποστάσαντα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν δικαίωμα, ἔνεκα τῶν ἐξόχων καὶ σπανίων πλεονεκτημάτων του, ἅτινα περικοσμοῦν τὸν τε δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον διαρκούσης τῆς ἐνδιδε διαμονῆς του.

Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποχωρήσεώς του ἀποχαιρετῶν πάντας καὶ παρὰ πάντων μετὰ σεβασμοῦ ἀποχαιρετώμενος, οὐχ ἧττον ἔδειξε καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ περιστάσει τὸν συνήθη αὐτοῦ φιλορροσύνεν καὶ εὐπροσηγορίαν.

Ἐν τοιούτοις λίαν περιέπιπτε ἔρεινν ὁ λαὸς οὗτος, στερηθεὶς τοιούτου Τοποτηρητοῦ, τοιούτου εὐεργέτου ἀδίποτε οὐκοῦν σπουδάσαντος καὶ ἀγωνισθέντος τῇ συμπράξει τοῦ ἀξιοτίμου Ἐπάρχου, διὰ τὸν ὄλκιὸν καὶ ἠθικὸν πρόοδόν του, δέσαντος ἀφύλακτες ἀποδείξεις ὅτι ἠγάπα καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπιλήπτετο τὰ πρωτιστικὰ προτερήματα ἑκάστου πολίτου, καὶ ὡς προυχόντων ἐκάστους τὸν εἰς τὰ πρόσω ἀνάδειξιν τῶν ἐχόντων τοιαῦτα προτερήματα παξίων πολιτῶν, ὡς ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ ῥαδιουργία τῶν ἰσχυροτέρων παρηγγυωσμένος ἔχει.

Εἴθε καὶ μακρὰν ἡμῶν τὸν ἄνδρα τοῦτον, διάγειν δύνηται εὐδαίμονα καὶ εὐρρόσυνον βίον· τὸν δὲ παξίων λαὸν κυβερνώμενον διενεκῶς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ πατρικῇ προνοίᾳ, ἀναπέμπων τῷ Ὑψίστῳ δεήσεις ὑπὲρ τῶν εὐεργετῶν του.

Εἷς Παξίωτ.

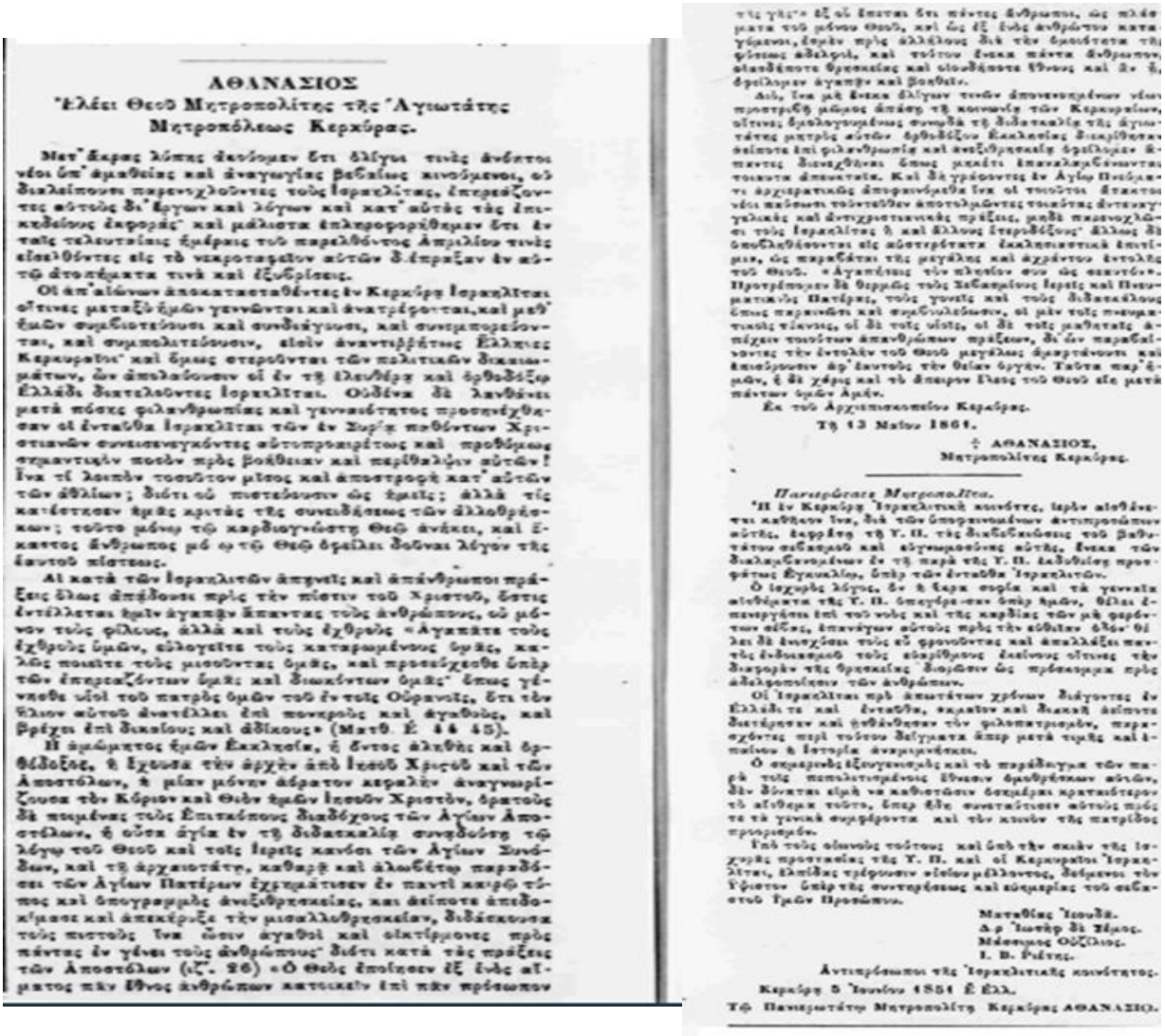
Κερκύρᾳ 23 Ἰουλίου 1860.

Κύριε Συντάκτα τῆς ἐφημ. ὁ «Παρατηρητής»

Εἷς ἀπάντησιν ὅλων τῶν ἄρθρων ὅσα κατεγωρίσθησαν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐφημερίδα καὶ τὰ ὁποῖα

Εικόνα 1. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Παρατηρητής» (30 Ιουλίου 1860), η οποία συχνά αναδείκνυε και υποστήριζε το ζήτημα της «Εβραϊκής Χειραφέτησης». Στο συγκεκριμένο άρθρο διερωτάται πώς είναι δυνατόν την ώρα που Εβραίοι καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις σε χώρες της Ευρώπης, ακόμα και στη Ρωσία, και απολαμβάνουν στο Ελληνικό Βασίλειο πλήρη πολιτικά δικαιώματα στο Ιόνιο Κράτος όχι μόνο δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα «ἀλλά δέν δύνανται νά ζητήσωσι ἀπό τά καφφενεῖα μας ἕν ποτήριον ὕδατος».

—Ἰσραηλίτης τις μᾶς συκοφαντεῖ εἰς τὸν Diavoletto. Περὶ τούτου εἰς τὸ ἑπόμενον.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Ἐλέει Θεοῦ Μητροπολίτης τῆς Ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Κερκύρας.

Μετ' ἔκπληξιν λύπης ἀκούομεν ὅτι ὀλίγοι τινὲς ἄνδρες νέοι ὑπ' ἀμαθείας καὶ ἀναγωγίας βαθείως κινούμενοι, οὐ διαλείπουσι παρενοχλοῦντες τοὺς Ἰσραηλίτας, ἐπιχειροῦντες αὐτοὺς διὰ ἔργων καὶ λόγων καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἐπικηδείους ἐκφοράς· καὶ μάλιστα ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἐν ταῖς τελευταίαις ἡμέραις τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου τινὲς εἰσελθόντες εἰς τὸ νεκροταφεῖον αὐτῶν ἔπραξαν ἐν αὐτῷ ἀτοπήματά τινα καὶ ἐξυβρίσεις.

Οἱ ἀπ' αἰώνων ἀποκατασταθέντες ἐν Κερκύρᾳ Ἰσραηλῖται οἵτινες μεταξὺ ἡμῶν γεννῶνται καὶ ἀνατρέφονται, καὶ μεθ' ἡμῶν συμβιοτεύουσι καὶ συνδιάγουσι, καὶ συνεμπορεύονται, καὶ συμπολιτεύουσιν, εἶεν ἀναντιρρήτως Ἕλληνες Κερκυραῖοι· καὶ ὅμως στερούνται τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὧν ἀπολαύουσιν οἱ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ ὀρθοδόξῳ Ἑλλάδι διατελοῦντες Ἰσραηλῖται. Οὐδέν δὲ λανθάνει μετὰ πόσης φιλανθρωπίας καὶ γενναιότητος προσηχθησαν οἱ ἐνταῦθα Ἰσραηλῖται τῶν ἐν Συρίᾳ πασχόντων Χριστιανῶν συνεισενεγκόντες αὐτοπροαιρέτως καὶ προθύμως σημαντικὴν ποσὸν πρὸς βοήθειαν καὶ περίθαλψιν αὐτῶν! Ἵνα τί λοιπὸν τοσοῦτον μῖσος καὶ ἀποστροφὴ κατ' αὐτῶν τῶν ἀθλίων; διότι οὐ πιστεύουσιν ὡς ἡμεῖς; ἀλλὰ τίς κατέστησεν ἡμᾶς κριτὰς τῆς συνειδήσεως τῶν ἀλλοθρήσκων; τοῦτο μόνῳ τῷ καρδιογνώστῃ Θεῷ ἀνήκει, καὶ ἕκαστος ἄνθρωπος μόνῳ τῷ Θεῷ ὀφείλει δοῦναι λόγον τῆς ἑαυτοῦ πίστεως.

Αἱ κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπηνεῖς καὶ ἀπάνθρωποι πράξεις δῆλως ἀπέβουσι πρὸς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἐντέλλεται ἡμῖν ἀγαπᾶν ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους, οὐ μόνον τοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς· «Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς· ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς Οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» (Ματθ. Ε΄ 44 45).

Ἡ ἁγιωτάτη ἡμῶν Ἐκκλησία, ἡ ὄντως ἀληθὴς καὶ ὀρθόδοξος, ἡ ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, ἡ μίαν μόνην ἀδιάτρητον κεφαλὴν ἀναγνωρίζουσα τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὁρατοὺς δὲ ποιμένας τοὺς Ἐπισκόπους διαδόχους τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ οὕτω ἁγία ἐν τῇ διδασκαλίᾳ συνῳδοῦσα τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσι τῶν Ἁγίων Συνόδων, καὶ τῇ ἀρχαιοτάτῃ, καθαρᾷ καὶ ἀλωβήτῳ παραδόσει τῶν Ἁγίων Πατέρων ἐχρημάτισεν ἐν παντὶ καιρῷ τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἀνεξιθρησκείας, καὶ ἀείποτε ἀπεδοκίμασε καὶ ἀπεκήρυξε τὴν μισαλλοθρησκείαν, διδάσκουσα τοὺς πιστοὺς ἵνα ὦσιν ἀγαθοὶ καὶ οἰκτίρμονες πρὸς πάντας ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους· διότι κατὰ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων (ιζ΄. 26) «Ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν πρόσωπον τῆς γῆς»· ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι πάντες ἄνθρωποι, ὡς πλάσματα τοῦ μόνου Θεοῦ, καὶ ὡς ἐξ ἑνὸς ἀνθρώπου κατάγοντες, ὀφεῖλον πρὸς ἀλλήλους διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς φύσεως ἀδελφοί, καὶ τοῦτον ἕνεκα πάντα ἄνθρωπον, ὁπαδὸν ὁποτεδήποτε θρησκείας καὶ ὁποιασδήποτε ἔθνους καὶ ἂν ᾖ, ὀφείλομεν ἀγαπᾶν καὶ βοηθεῖν.

Διὸ, ἵνα μὴ ἕνεκα ὀλίγων τινῶν ἀπονενοημένων νέων προστριβὴ μέμφῃ ἁπάσῃ τῇ κοινωνίᾳ τῶν Κερκυραίων, οἵτινες ὁμολογουμένως συνῳδὰ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἁγιωτάτης μητρὸς αὐτῶν ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διακρίθησαν ἀείποτε ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ καὶ ἀνεξιθρησκείᾳ ὀφείλομεν ἅπαντες διαναστῆναι ὅπως μηκέτι ἐπαναληφθῶσιν τοιαῦτα ἀπρεπήματα. Καὶ δὴ γράφοντες ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀρχιερατικῶς ἀπορρίπτομεν ἵνα οἱ τοιοῦτοι ἄτακτοι νέοι παύσωσι τοιαῦτα ἀποτολμῶντες τοιαῦτας ἀντεκκλησιαστικὰς καὶ ἀντιχριστιανικὰς πράξεις, μηδὲ παρενοχλῶσι τοὺς Ἰσραηλίτας ὃ καὶ Ἕλλους ἐτεροδόξους· ἄλλως δὲ ὑποβληθήσονται εἰς αὐστηρότατα ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια, ὡς παραβάται τῆς μεγάλης καὶ ἀχράντου ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». Προτρέπομεν δὲ θερμῶς τοὺς Σεβασμίους Ἱερεῖς καὶ Πνευματικοὺς Πατέρας, τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς διδασκάλους ὅπως παραινῶσι καὶ συμβουλεύωσιν, οἱ μὲν τοὺς πνευματικὰς τέκνους, οἱ δὲ τοὺς υἱοὺς, οἱ δὲ τοὺς μαθητὰς ἀπέχειν τοιούτων ἀπανθρώπων πράξεων, δι' ὧν παραβαίνοντες τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλως ἁμαρτάνουσι καὶ ἐπισύρουσιν ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν θείαν ὀργήν. Ταῦτα παρ' ἡμῶν, ἐξ ὧν χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν Ἀμήν.

Ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου Κερκύρας.

Τῇ 13 Μαΐου 1861.

✠ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ,
Μητροπολίτης Κερκύρας.

Παντερώτατε Μητροπολίτα.

Ἡ ἐν Κερκύρᾳ Ἰσραηλιτικὴ κοινότης, ἰδοῦσα αἰσθάνεται καθῆκον ἵνα, διὰ τῶν ὑπογεγραμμένων ἀντιπροσώπων αὐτῆς, ἐκφράσῃ τῇ Υ. Π. τὰς εὐχαριστίας τοῦ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης αὐτῆς, ἕνεκα τῶν διαληφθεισῶν ἐν τῇ παρὰ τῆς Υ. Π. ἐκδοθείσῃ προσφάτως ἐγκυκλίῳ, ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα Ἰσραηλιτῶν.

Ὁ ἰσχυρὸς λόγος, ὃν ἡ ἔκφρασις καὶ τὰ γενναῖα αἰσθήματα τῆς Υ. Π. ὑπαγόρευσαν ὑπὲρ ἡμῶν, θέλει ἐπενεργήσει ἐπὶ τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας τῶν μὴ φρονούντων αὐτῆς, ἐπανάγων αὐτοὺς πρὸς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν· θέλει δὲ ἐνισχύσει τοὺς εὖ φρονοῦντας καὶ ἀπαλλάξει πάντας ἐνδοιασμοῦ τοὺς εὐαρίθμους ἀκόμη οἵτινες τὴν διαφορὰν τῆς θρησκείας διώρισαν ὡς πρόσκομμα πρὸς ἀδελφοποίησιν τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ Ἰσραηλῖται πρὸ ἑκατόντων χρόνων διάγοντες ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἐνταῦθα, ἐκράτουν καὶ διακαῆ ἀείποτε διατέλουσιν καὶ ἐνθένδε τὸν φιλοπατρισμὸν, πράσσοντες περὶ τούτου δείγματα ὑπὲρ μετὰ τιμῆς καὶ ἐπαίνου ἡ Ἱστορία ἀναμιμνήσκει.

Ὁ σημερινὸς ἐξευγενισμὸς καὶ τὸ παράδειγμα τῶν παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν ὁμοθρήσκων αὐτῶν, δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ καθιστῶσιν ὁσημέραι κρατιστέρους τὸ αἴσθημα τοῦτο, ὑπὲρ ἧς συναισθάνεται αὐτοὺς πρός τε τὰ γενικὰ συμφέροντα καὶ τὸν κοινὸν τῆς πατρίδος προορισμόν.

Ὑπὸ τοὺς αἰσίους τούτους καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς Υ. Π. καὶ οἱ Κερκυραῖοι Ἰσραηλῖται, ἐλπίδας τρέφουσιν εἰσέτι μᾶλλον, δεόμενοι τὸν Ὕψιστον ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ εὐημερίας τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Προσώπου.

Ματαθίας Ἰσουδᾶ.
Δ.ρ Ἰωσὴφ Βῆ Ἔζρος.
Μάσσιμος Οὐζιήλ.
Ι. Β. Ραΐνες.

Ἀντιπρόσωποι τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινότητος.

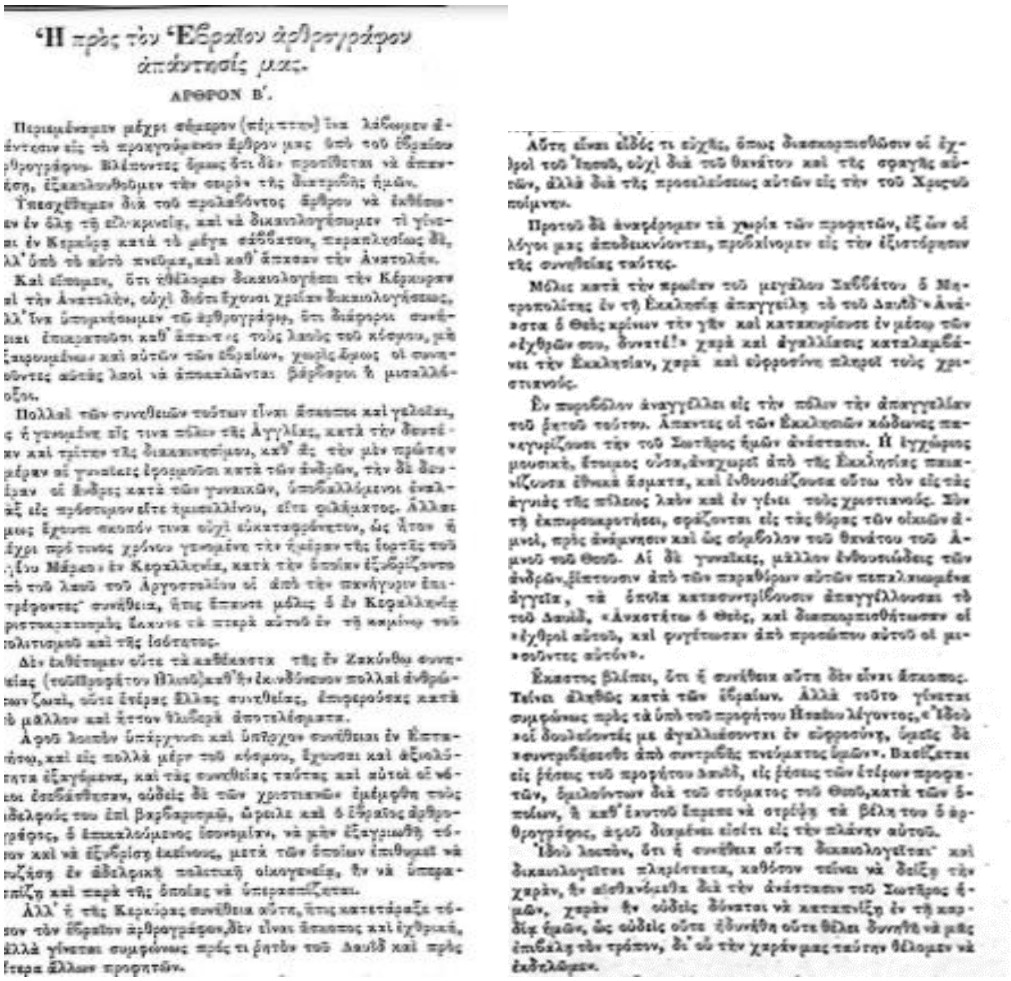
Κερκύρᾳ 5 Ἰουνίου 1861 Ἐ Ἐλλ.

Τῷ Πανιερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Κερκύρας ΑΘΑΝΑΣΙΩ.

Εικόνα 2. Το Πάσχα του 1861 εμφανίστηκε στην εφημερίδα της Τεργέστης «Il Diavoletto» η είδηση της σύλησης του εβραϊκού νεκροταφείου στην Κέρκυρα.. Το θέμα θα πάρει διεθνείς διαστάσεις, θα απασχολήσει τον Τύπο όλων των πολιτικών αποχρώσεων και ο Μητροπολίτης Κέρκυρας θα εκδώσει σχετική εγκύκλιο με την οποία καταδίκαζε το περιστατικό.

Πάνω η πρώτη τηλεγραφική αναφορά στο θέμα από «ριζοσπαστική» εφημερίδα (Εθνεγερσία, 6 Μαΐου 1861).

Κάτω η εγκύκλιος του Μητροπολίτη συνοδευόμενη από ευχαριστήρια επιστολή των εκπροσώπων της εβραϊκής κοινότητας της Κέρκυρας. (Εθνεγερσία, 16 Ιουνίου 1861)

Ἡ πρὸς τὸν Ἑβραῖον ἀρθρογράφον ἀπάντησις μας.

ΑΡΘΡΟΝ Β'.

Περιμείναμεν μέχρι σήμερον (πέμπτην) ἵνα λάβωμεν ἀντίτυπον εἰς τὸ προχθὲς ἀριθρον μας ὑπὸ τοῦ Ἑβραίου ἀρθρογράφου. Βλέποντες ὅμως ὅτι δὲν προτίθεται νὰ ἀπαντήσῃ, ἐξακολουθοῦμεν τὴν σειρὰν τῆς διατριβῆς ἡμῶν.

Ὑπεσχέθημεν διὰ τοῦ προλαβόντος ἄρθρου νὰ ἐκθέσωμεν ἐν ὅλῃ τῇ ἐλευθερίᾳ, καὶ νὰ δικαιολογήσωμεν τί γίνεται ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὸ μέγα σάββατον, παραλείποντες δέ, λὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν.

Καὶ εἴπομεν, ὅτι ἠθέλομεν δικαιολογήσει τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ἀνατολὴν, οὐχὶ διότι ἔχουσι χρείαν δικαιολογήσεως, λὰ ἵνα ὑπομνήσωμεν τῷ ἀρθρογράφῳ, ὅτι διάφοροι συνήθειαι ἐπικρατοῦσι καθ' ἅπαντας τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, μὴ ξαφνιαζόμενοι καὶ αὐτῶν τῶν Ἑβραίων, χωρὶς ὅμως οἱ συνηθοῦντες αὐτὰς ἠσαν νὰ ἀπομακρύνται βάρβαροι ἢ μισαλλόδοξοι.

Πολλαὶ τῶν συνηθειῶν τούτων εἶναι ἄσκοποι καὶ γελοῖαι, ὡς ἡ γινομένη εἰς τινα πόλιν τῆς Ἀγγλίας, κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην τῆς διακαινησίμου, καθ' ἃς τὴν μὲν πρώτην μέρην αἱ γυναῖκες ἐρριπτοῦσι κατὰ τῶν ἀνδρῶν, τὴν δὲ δευτέραν οἱ ἄνδρες κατὰ τῶν γυναικῶν, ὑποβαλλόμενοι ἑναλλὰξ εἰς πρόστιμον εἴτε ἡμιαλλίνου, εἴτε φιλήματος. Ἄλλαι μως ἔχουσι σκοπόν τινα οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, ὡς ἦτον ἡ ἄχρι πρό τινος χρόνου γινομένη τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Κεφαλληνίᾳ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξωρίζοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἀργοστολίου οἱ ἀπὸ τὴν πανήγυριν ἐπιστρέφοντες· συνήθεια, ἥτις ἔπαυσε μόλις ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ ριστοκρατισμὸς ἔλαβε τὰ πτερὰ αὐτοῦ ἐν τῇ κακίνῳ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἰσότητος.

Δὲν ἐθέσπισεν οὔτε τὰ καθέκαστα τῆς ἐν Ζακύνθῳ συνηθείας (τοῦΠαρφέτου Ἠλιοβ)καθ' ἣν ἐκινδύνευον πολλαὶ ἀνθρώπων ζωαὶ, οὔτε ἑνὸς Ἕλλην συνηθείας, ἀμφιβούσης κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον θλιβερὰ ἀποτελέσματα.

Ἀφοῦ λοιπὸν ὑπάρχουσι καὶ ὑπῆρχον συνήθειαι ἐν Ἑσπερίᾳ, καὶ εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου, ἔχουσι καὶ ἀξιολόγητα ἐξηγήματα, καὶ τὰς συνηθείας ταύτας καὶ αὐτοὶ οἱ νέοι ἐσυβάσθησαν, οὐδεὶς δὲ τῶν χριστιανῶν ἐμέμφθη τοὺς ἀδελφούς του ἐπὶ βαρβαρισμῷ, ὥραιλε καὶ ὁ Ἑβραῖος ἀρθρογράφος, ὁ ἀπικαλούμενος ἰσονομίαν, νὰ μὴν ἐξαγριωθῇ τόσον καὶ νὰ ἐξυβρίσῃ ἐκείνους, μετὰ τῶν ὁποίων ἐπιθυμεῖ νὰ συζήσῃ ἐν ἀδελφικῇ πολιτικῇ οἰκογενείᾳ, ἢν νὰ ὑπερασπίζῃ καὶ παρὰ τῆς ὁποίας νὰ ὑπερασπίζεται.

Ἀλλ' ἡ τῆς Κερκύρας συνήθεια αὕτη, ἥτις κατετάραξε τόσον τὸν ἑβραῖον ἀρθρογράφον, δὲν εἶναι ἄσκοπος καὶ ἐχθρική, ἀλλὰ γίνεται συμφώνως πρός τι ῥητὸν τοῦ Δαυὶδ καὶ πρὸς ἕτερα ἄλλων προφητῶν.

Αὕτη εἶναι εἴδός τι σοχῆς, ὅπως διασκορπισθῶσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰσραὴλ, οὐχὶ διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς σφαγῆς αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς προσελεύσεως αὐτῶν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ποίμνην.

Πρωτοῦ δὲ ἀναφέρωμεν τὰ χωρία τῶν προφητῶν, ἐξ ὧν οἱ λόγοι μας ἀποδεικνύονται, προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς συνηθείας ταύτης.

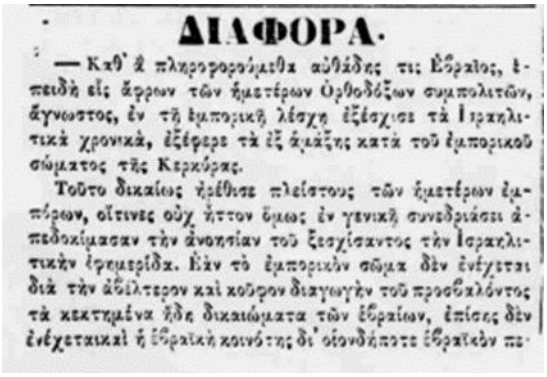
Μίαν κατὰ τὸν πρωΐαν τοῦ μεγάλου Σαββάτου ὁ Μητροπολίτης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπαγγείλῃ τὸ τοῦ Δαυὶδ· «Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν καὶ κατακυρίευσε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου, δυνατέ!» χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις καταλαμβάνει τὴν Ἐκκλησίαν, χαρὰ καὶ εὐφροσύνη πληροῖ τοὺς χριστιανούς.

Ἐν πυροβόλων ἀναγγέλλει εἰς τὴν πόλιν τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ ῥητοῦ τούτου. Ἅπαντες οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν κώδωνες πανηγυρίζουσι τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασιν. Ἡ ἐγχώριος μουσικὴ, ἕτοιμος οὖσα, ἀναχωρεῖ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας πανηγύζουσα ἐθνικὰ ἄσματα, καὶ ἐνθουσιάζουσα οὕτω τὸν εἰς τὰς ἁγιὰς τῆς πόλεως λαὸν καὶ ἐν γένει τοὺς χριστιανούς. Σὺν τῇ ἐκπυροσοροτήσει, σράζονται εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν ἀμνοί, πρὸς ἀνάμνησιν καὶ ὡς σύμβολον τοῦ θανάτου τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ. Αἱ δὲ γυναῖκες, μᾶλλον ἐνθουσιάδες τῶν ἀνδρῶν, βίπτουσιν ἀπὸ τῶν παραθύρων αὐτῶν πεπλεκομένα ἄγγεια, τὰ ὁποῖα κατασυντρίβουσιν ἀπαγγέλλουσαι τὸ τοῦ Δαυὶδ, «Ἀνιστάτω ὁ Θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν».

Ἕκαστος βλέπει, ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη δὲν εἶναι ἄσκοπος. Τείνει ἀληθῶς κατὰ τῶν Ἑβραίων. Ἀλλὰ τοῦτο γίνεται συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου λέγοντος, «Ἰδοὺ καὶ δουλεύοντές μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, ὑμεῖς δὲ κεκυρτιβέσεσθε ἀπὸ συντριβῆς πνεύματος ὑμῶν». Βασίζεται εἰς ῥήσεις τοῦ προφήτου Δαυὶδ, εἰς ῥήσεις τῶν ἑτέρων προφητῶν, ὁμιλούντων διὰ τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ, κατὰ τῶν ὑπουλων, ἢ καθ' ἑαυτοῦ ἔπρεπε νὰ στρίψῃ τὰ βέλη του ὁ ἀρθρογράφος, ἀφοῦ διηρέυνει εἰσέτι εἰς τὴν πλάνην αὐτοῦ.

Ἰδοὺ λοιπὸν, ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη δικαιολογεῖται· καὶ δικαιολογεῖται πλειότερα, καθόσον τείνει νὰ δείξῃ τὴν χαρὰν, ἣν αἰσθανόμεθα διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, χαρὰν ἣν οὐδεὶς δύναται νὰ κατακυίξῃ ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, ὃς οὐδεὶς οὔτε ἠδυνήθη οὔτε θέλει δυνηθῇ νὰ μᾶς ἐπιβάλῃ τὸν τρόπον, δι' οὗ τὴν χαρὰν μας ταύτην θέλομεν νὰ ἐκδηλώσωμεν.

Εικόνα 3. Ο αρθρογράφος της «Νέας Εποχής» υπεραμύνεται των τοπικών πασχαλινών εθίμων. (Νέα Εποχή, 8 Ιουλίου 1861)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

— Καθ' ἃ πληροφορούμεθα αὐθάδης τις Ἑβραῖος, ἐπειδὴ εἰς ἄρρων τῶν ἡμετέρων Ὀρθοδόξων συμπολιτῶν, ἄγνωστος, ἐν τῇ ἐμπορικῇ λέσχῃ ἐξέσχισε τὰ Ἰσραηλιτικὰ χρονικὰ, ἐξέφερε τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ τοῦ ἐμπορικοῦ σώματος τῆς Κερκύρας.

Τοῦτο δικαίως ἐρέθισε πλείστους τῶν ἡμετέρων ἐμπόρων, οἵτινες οὐχ ἧττον ὅμως ἐν γενικῇ συνεδριάσει ἀπεδοκίμασαν τὴν ἀνοησίαν τοῦ ξεσχίσαντος τὴν Ἰσραηλιτικὴν ἐφημερίδα. Εἰκὸν τὸ ἐμπορικὸν σῶμα δὲν ἐνέχεται διὰ τὴν ἀβίλτερον καὶ κοῦρον διαγωγὴν τοῦ προσβαλόντος τὰ κεκτημένα ἤδη δικαιώματα τῶν ἑβραίων, ἐπίσης δὲν ἐνέχεται καὶ ἡ ἑβραϊκὴ κοινότης δι' οἱονδήποτε ἑβραϊκὸν πα-

Εικόνα 4. Στις 30 Αυγούστου 1861, εμφανίζεται στην εφημερίδα «Εθνεγερσία» η είδηση ότι κάποιος «ἄφρων» ορθόδοξος έσκισε το πρώτο φύλλο των «Ισραηλίτικων Χρονικών» στην εμπορική λέσχη, με αποτέλεσμα να προκαλέσει την οργή ενός Εβραίου ο οποίος «ἐξέφερε τά ἐξ ἀμάξης κατά τοῦ ἐμπορικοῦ σώματος τῆς Κέρκυρας».

ΕΤΟΣ Β'. ΑΡΙΘΜΟΣ 11 — ANNO. II. N.o 11

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑ

Διὰ τοὺς ἐντὸς τῆς Ἑπτανήσου κατ' ἔτος Σελλίνια. 12.
Διὰ τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἑπτανήσου φράγκα 16.
Πᾶσα αἴτησις ἢ ἐπιστολὴ διευθύνεται (ἐλευθέρα Ταχυδρομικῶν τελῶν) πρὸς τὸν ὑπεύθυνον Συντάκτην εἰς Κέρκυραν.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΗΘΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Ἐκδίδεται ἅπαξ τοῦ μηνός.)

PREZZO ANNUO (pagamento antecipato

Per le Isole Jonie Scellini 12.
Per l' Estero.... Franchi 16.
Ogni domanda o Lettera sarà indirizzata franca in Corfù al Redattore Responsabile.

CRONACA ISRAELITICA

PERIODICO POLITICO-MORALE

(Si pubblica una volta al Mese)

תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם

»Νόμος εἷς ἔσται καὶ δικαίωμα ἓν ἔσται ὑμῖν καὶ »τῷ ξένῳ τῷ προσκειμένῳ ἐν ὑμῖν.«
(Ἀριθ. ιε'. 16.)

»Una medesima Legge ed una medesima ragione sarà »fra voi, e fra lo straniero che abita con voi.«
(Num. XV. 16)

Σ. Αἱ ὠφέλειαι τῆς ἐφημερίδος ταύτης θέλουσι διατεθῆναι εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν πτωχῶν.

N. B. L' utile materiale del giornale è dedicato all' istruzione della classe indigente.

Κερκύρᾳ, τῇ 1 Ἰουλίου 1863. ἔ. ἑλ. — Corfù, 13 Luglio 1863. S. N.

Ἡ Ἀποκάλυψις.

Souvenez-vous toujours que je n'enseigne point mon sentiment, je l'expose.
(Rousseau.-Emile.)

Α'.

Μεταξὺ τῶν τοσούτων συστημάτων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἡμαρτημένων ἄτινα ἠμφισβήτησαν καὶ ἔτι ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἄλληλα τὸ πρωτεῖον τὸ ὁδηγοῦν τὴν ἀνθρωπότητα πρός τε τὴν ἠθικὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀπολύτου ἀληθείας, ὑπάρχει ἓν ἐπικινδυνότατον πάντων· διότι θωπεύει καὶ κολακεύει τὴν φιλαυτίαν τοῦ ἀνθρώπου, δελεάζει τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ, ἀνακηρύττων τὴν ἀπὸ πάσης ὑπερφυσικῆς ἐπιδράσεως κυριαρχικὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ λογικοῦ του. Ἐννοοῦμεν τὸν ὀρθολογισμόν, ὅστις ἐκτὸς τινῶν ὑπερβολῶν γελοίων μᾶλλον ἢ ἐπιφόβων, δὲν κηρύττει τὸν ἀθεϊσμόν, δὲν τολμᾷ δηλαδὴ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν τοῦ Θεοῦ ὕπαρξιν· ἀλλὰ τὸ θεμελιῶδες τοῦτο δόγμα ἐφ' οὗ ἐπικαπύεται ἡ συνείδησις τῆς ἀνθρωπότητος, *τὸ θεμέλιον τοῦτο ὅλων τῶν θεμελίων, τὴν κρηπίδα ταύτην πασῶν τῶν ἐπιστημῶν*, καθὰ ὑπὸ τοῦ Μαϊμωνίδου ὁρίζεται (Ἰεσωδὲ Ἀτορᾶ Βιβ. 1.) ἀνάγει εἰς ἔκφρασίν τινα, εἰς ἰδέαν μὴ προερχομένην μὲν δι' ὑπερφυσικῶν μέσων καὶ τρόπων παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ νοός του κεκτημένην. Διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἡ τοῦ Θεοῦ ὕπαρξις δὲν εἶναι θετικὸν γεγονός, ἀλλ' ἔκφρασις ἰδανικότητος, ἣν ἐκ τῶν τοσούτων φασμάτων ὅσα ἡ ἀνθρωπίνη φαντασία πλάττει καὶ καλλωπίζει. «*Σήμερον δημιουργήσομεν τὸν Θεόν*» τοῦτο μετ' ἀγερωχίας εἶπε κλεινός τις ὀρθολογιστὴς φιλόσοφος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, (ὁ Ἐμμανουὴλ Κάντ, ὅστις ὀγδοηκοντούτης ἐτελεύτησε τῷ 1804 ὁμολογῶν ὅτι οὐδὲν ὡρισμένον δύναται τις νὰ φαντασθῇ περὶ τοῦ μέλλοντος. Ὡραῖον ἐξαγόμενον μακρῶν καὶ ἐνδελεχῶν σπουδῶν ! ἔντονος διάψευσις τῆς ἀξιώσεως τοῦ δημιουργεῖν τὸν Θεόν !!) προοιμιαζόμενος δημόσιόν τι μάθημα. Τὸ δημιουργεῖν τὸν Θεὸν, ἂν δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, σημαίνει ὅμως πάντοτε ὅτι εἰς προβλημα-

La Rivelazione.

Souvenez-vous toujours que je n'enseigne point mon sentiment, je l' expose.
(Rousseau-Emile.)

1.

Fra quanti sistemi, più o meno erronei, si contesero e si contendono tuttavia il primato dirigente l' umanità al progresso morale ed alla cognizione del vero assoluto, avvene uno che di tutti è il più pericoloso perchè accarezza e lusinga l'amor proprio dell' uomo, gli seduce il cuore e la mente, proclamando la sovrana indipendenza di sua ragione da qualunque influenza soprannaturale. Il razionalismo, giacchè è questo che intendiamo di accennare, il razionalismo, meno eccessi più ridicoli che temibili, non proclama l'ateismo, non osa cioè negare l'esistenza di Dio, ma questo domma fondamentale sul quale riposa la coscienza dell' umanità, *questo fondamento di tutti i fondamenti, questa base di tutte le scienze*, come lo definisce il Maimonide (Jessodè Hatorà L. 1.) riduce ad una espressione astratta, ad una idea, non venuta all' uomo per mezzi e vie soprannaturali, ma acquisita dalla sua ragione. Pel razionalismo l' esistenza di Dio non è un fatto positivo, ma un pronunciato ideale, uno dei tanti fantasmi che crea ed abbella l' umana immaginazione. «*Oggi creeremo Iddio*»: ecco le superbe parole colle quali un filosofo razionale assai rinomato dello scorso secolo, *(Emmanuele Kant*, morto ottuagennario nel 1804 confessando di nulla potersi immaginare di determinato in quanto all' avvenire: bel risultato di lunghissimo indefesso studio! eclatante mentita alla presunzione di creare Iddio!!) esordiva ad una pubblica lezione. Creare Iddio, se non vale assoluta negazione di sua esistenza, è però sempre un ridurlo ad idea proble-

Εικόνα 5. Πρωτοσέλιδο των «Ισραηλίτικων Χρονικών». Τα κερκυραϊκά «Ισραηλίτικα Χρονικά» (Cronaca Israelitica) είναι η πρώτη ελληνόφωνη εβραϊκή εφημερίδα που κυκλοφόρησε στον χώρο της σημερινής Ελλάδας. (Ισραηλίτικα Χρονικά, 1 Ιουλίου 1863)